

LAARI 2008

Vuosikirja
Suomen maatalousmuseo Sarka

LAARI 2008 - Suomen maatalousmuseon vuosikirja

Toimittaja: Iina Wahlström

Ulkoasu: Tanja Altti, Raisa Rautionmaa

Taitto: Raisa Rautionmaa

Kuvat: Suomen maatalousmuseo Saran arkisto, ellei toisin mainita

Etukannen kuva: Pellervon kuva-arkisto ja Oona Hagmanin suunnittelema Emäntä-
näyttelyn juliste

Paperi: G-Print 115 g/m²

Painopaikka: Newprint Oy, Loimaa 2009

ISSN: 1796-3990

Sisällys

Iina Wahlström	Esipuhe	4
MoniNainen Emäntä		
Onerva Hintikka	Tuntematon emäntä	6
Maria Härkki-Santala	Maaseudun naisten jaksamisen keinot	17
Kirsti Manninen	Emännyyden alkeista koko oppimäärään	27
Maaseudun nainen		
Raisa Rautionmaa	Olga, talonpoikaisvaimo	40
Satu Jaatinen	Kansakunnan emännät	53
Helena Ruotsala	Poroemäntiä, onko heitä?	61
Katariina Heikkilä	Yrittämisen paikka – maatalojen naisten yritystoiminnasta 2000-luvun Varsinais-Suomessa	75
Vuoden varrelta		
Juha Kuisma	Kaskiruiskoe Lempäälän Lastusissa 2007-2008	89
Seppo Vuokko	Maanviljelyn hämärä alku	95
	Ylä-Tihtari	103
	Toimintakertomus 2008	107
	Henkilökunnan julkaisut ja luennot vuonna 2008	126

Esipuhe

Vuonna 2008 Suomen maatalousmuseo Sarassa vietettiin maaseudun naisen teemavuotta, jolla pyrittiin saamaan huomiota maaseudun naisten usein näkymättömäksi jäävälle työlle. Vuoden teema näkyi museossa muun muassa Emäntä -näyttelynä, Maaseudun Sivistysliiton ja Maaseudun Tulevaisuus -lehden kanssa yhteistyönä järjestettynä kirjoituskilpailuna sekä Maaseudun naisten päivänä 15.10.2008 pidettynä MoniNainen Emäntä -seminaarina.

Myös käsissäsi oleva Laari keskittyy maaseudun naisiin. Laarin artikkelit avaavat maaseudun naisten historiaa ja arkea monista näkökulmista. Naiset ovat kasvattaneet ja tukeneet monta sukupolvea suomalaista arkea, nähneet sodan koettelemukset ja kokeet EU-ajan tuomat muutokset maatilalla arjessa.

Laarin 2008 kolme ensimmäistä artikkelia ovat MoniNainen Emäntä -seminaarin satoa. Argronomi Onerva Hintikka kirjoittaa sota-ajan tuntemattomasta emännästä, sosiaalipsykologi Maria Härkki-Santala maaseudun naisten jaksamisen

keinoista ja dosentti Kirsti Manninen emännyyteen kasvamista.

Naisteemaa jatkavat myös julkaisun seuraavat artikkelit. HuK Raisa Rautionmaa tarkastelee emännyyttä yhden naisen kautta, FM Satu Jaatinen puolestaan kotirintaman naisia sodan ajan julisteissa ja mainoksissa. Akatemiatutkija Helena Ruotsala kertoo artikkelissaan poronhoitotoita tekevästä naisista ja FM Katariina Heikkilä maatalojen naisten yritystoiminnasta 2000-luvun Varsinais-Suomessa.

Laarin päättää Saran ensimmäisen museonjohtajan Juha Kuisman kirjoitus Lempäälän Lastusissa suoritettua kaskiruiskokeesta sekä FM Seppo Vuokon museolla Maataloushistorian 10 000 vuotta -seminaarissa pitämään esitelmään perustuva artikkeli maanviljelyn alkuvaiheista.

Kiitos kaikille kirjoittajille.

Iina Wahlström

MoniNainen Emäntä

Tuntematon emäntä – sota-ajan MoniNainen

Viime sotien suuri ihme oli, että maamme säilytti itsenäisyytensä. Vuosikymmenet on puhuttu torjuntavoitosta. Voitto saavutettiin tulirintamalla, mutta kokonaan on unohdettu se tosiasia, että ilman kotirintaman urotekoja torjuntavoittoa ei olisi saatu. Kansa pysyi leivässä, vaikka miehet olivat sodassa. Se on vaiettua sankaritarinaa.

Kansa taisteli, miehet kertovat -julkaisu kuvaa hyvin sotiemme historiankirjoitusta ja tapaa muistella aikaa. On kuitenkin korkea aika muistella ja tehdä kunniaa myös sen ajan kotirintaman ja tässä erityisesti maaseudun naisten uroteoille. Vielä tänään, yli 60 vuotta sodan päättymisestä, kansakunnan kiitos on saamatta.

Miehet rintamalle

Vuodet 1939 - 1945 sota oli arkea jokaisessa maamme taloudessa. Sotaan kelpaavat miehet ja 20 000 naista kävivät sotaa tulirintamalla ja muu kansa kotirintamalla. Maamme väestöstä vain neljännes asui kaupungeissa ja maataloudesta sai toimeentulonsa yli kaksi kolmannesta.

Rintamamiehistä valtaosa oli maaseudulta ja maataloudesta. Maatamme puolusti siis talonpoikaisarmeija, joka oli tottunut tekemään ruumiillista työtä metsissä ja pelloilla ja kylmissäkin oloissa.

Kun sota syksyllä 1939 alkoi, isännät, veljet, pojat, sedät, serkut, enot ja työmiehet lähtivät maata puolustamaan jos olivat siinä iässä ja kelpollisia. Lisäksi maatilat joutuivat luovuttamaan noin 60 000 hevosta rekineen, rattaineen ja valjaineen.

Maatilojen miestyövoimasta yli 70 % puolusti maata ja useampi kuin joka neljäs työikäinen hevonen oli sodassa. Ne isännät jotka eivät joutuneet tulirintamalle, joutuivat kotirintaman maanpuolustuksen ja kansanhuollon tehtäviin muun muassa viljelypäälliköiksi, hevosottomiehiksi, ilmavalvontaan, vartiointiin, kansanhuollon eri tehtäviin, kuntien hallintoon ja olivat siis suuren osan ajasta pois maatilan työvoimavahvuudesta. Eräiden arvioiden mukaan 300 000 - 400 000 miestä oli poissa elinkeinosta.

Naiset ohjaksiin

Kotiin jäivät hyvin monessa tapauksessa vain emäntä, pienet lapset ja sairaat vanhukset. Ja hevosista se, joka ei kelvannut sotaan. Oli sellaisiakin tiloja, jotka jäivät alaikäisten hoitoon. Osaa tiloista naiset viljelivät lähellä sotatoimialuetta, siis sodan jaloissa peläten partisaaneja, desantteja ja pommeja sekä tietysti suurin huoli koski omaisia sodassa ja pakolaisina eri puolilla maata. Pommisuojaus toimi perunakuoppa tai metsä jonne talvella juostiin lakana selässä.

Maatilojen naiset olivat yksin töinensä ja vastuinensa. Ennestäänkin kuormiteuille harteille kaatuivat myös miesten raskaat pelto-, metsä- ja hevostyöt. Naiset olivat kuitenkin tottuneet raskaaseen lihasvoimia vaativaan työhön. He olivat enimmäkseen maatilojen tyttäriä ja taisivat työt emänniksi ryhtyessään. Joukossa oli kuitenkin naisia, joille isännän työt olivat vieraita ja raskaita. Joku emäntä kertoo lähettäneensä miehelleen rintamalle piirustamansa kartan saroista ja laareista ja kysyneensä, mistä laarista millekin saralle kylvetään ja millä pelillä peltoa muokataan. Toiselle peltotöitä huonosti tuntevalle emännälle isäntä laittoi heinäkuussa 1941 rintamalta kirjeen ja käski ottamaan hevosen haasta ja alkamaan heinäkorjuun.

Tilat pieniä monitoimitiloja

Tilat olivat pieniä ja niitä oli paljon, yli 350 000. Kolmella neljästä tilasta oli alle 10 ha peltoa. Jo muutama hehtaari työllisti ja elätti suuren perheen. Joku emäntä kuvaa työtään pientilan emäntänä; Olin ”emäntä, isäntä, piika ja renki, siis pienviljelijä”

Maatilat olivat niin sanottuja monitoimitiloja. Oli nautakarjaa, sikoja, kanoja, lampaita ja hevosia, pääosin omiksi tarpeiksi. Pelloilla viljeltiin heinän, viljojen, perunan ja tavanomaisten juurikasvien lisäksi turnipsia, sokerijuurikasta, pellavaa, hamppua, kessua ja niin edelleen. Oltiin hyvin monitaitoisia ja omavaraisia.

Työt tehtiin hartia- ja hevosvoimin. Kun nyt pienimpäänkin touhuun on tarjolla kone, oli silloin vain käsikäyttöinen työväline tai hevosvetoinen vempain. Kymmenen hehtaarin kevättöihin kului tuolloin aikaa pari kolme viikkoa. Saman työn tekee nykypöydillä alle päivässä.

Viisi vuotta on pitkä aika

Miten olisi mahdollista että maatilalta tai muusta pienyrityksestä tänään määrätäisiin sen johtaja viideksi vuodeksi puolestamaan maata? Siihen aikaan maatilantojohto ja rahapussi olivat valtaosin miehen hoteissa. Hän teki päätöksiä, suunnitteli

ja johti sekä edusti tilaa meijerissä ja pankissa. Emäntä oli pääosin tästä sivussa. Hän joutui nyt ottamaan myös taloudellisen vastuun.

Naiset kyntivät, kylvivät, korjasivat sadot, hoitivat hevostyöt, polttopuiden hankinnan. He hoitivat karjan, kodin, lapset ja vanhukset. Talvisotavuonna he leipoivat suuren osan rintaman tarvitsemasta leivästä. Kotirintamalotat kävivät ilmavartiossa, hautaamassa sankarivainajia ja

olivat muonittamassa ohi kulkevia sotajoukkoja. He ottivat vastaan pakolaisia paikkakunnasta riippuen Karjalasta, Porkkalasta, Lapin sodasta ja lähikaupungeista. Monet emännistä olivat myös kylien ja kulmakuntien henkisiä tukipilareita, jotka tukivat ja auttoivat vähäosaisia.

Ruoka tehtiin kotona alusta alkaen ja se vaati paljon työtä. Maitokin jalostettiin syrjäkulmilla voiksi tai kermaksi, viljaa paahdettiin kahvinkorvikkeeksi, villa ja

Karjalan Prääsien hallintopiirin Vieljärven Kinnermaan asukkaita ja 10. komppanja elonleikkuussa 1941.

pellava kudottiin kankaiksi, sokerijuuri-
kas siirapiksi, peruna jauhoiksi, maltaat
idätettiin saunalla, ihra keitettiin saippu-
aksi ja niin edelleen.

Kansanhuolto työllisti

Raskaan työn lisäksi tuli jo sodan alussa
käyttöön niin sanottu takavarikko sekä
nykyistä EU -kirjanpitoa tiukempi kir-
janpito kaikesta tuotetusta ja kulutetusta,

myös omasta ruoasta. Kaikki elintarvik-
keet olivat koko kansalle kortilla ja lo-
put luvanvaraisia. Byrokratian takana oli
kansanhuoltoministeriö, KHM ja syynä
tietysti se, että koko kansalle oli saatava
ruoka tasaiseen jakoon. Pitäjän kansan-
huollossa piti käydä anomassa, selvittä-
mässä, luovuttamassa sekä hakemassa ja
viemässä erilaisia kuponkeja viikoittain.
Jonot olivat pitkiä ja virkailijat vallankin
alkuaikoina asiaansa ja elinkeinoa tun-
temattomia. Kansahuollon tarkastajat

kiersivät laskemassa eläimiä ja mittaamassa vilja- ja rehuvarastoja.

Paperisota, johon ei oltu totuttu, ja jonnottaminen kiusasivat, sillä työtä olisi ollut pilvin pimein ja matkatkin kansanhuollon toimistoon piti taittaa jalkaisin, suksilla, veneellä tai pyörällä. Hevosella mentiin vain silloin, kun tuotteiden luovutus- tai myllymatka osuivat samalle reissulle. Linja-autoja kulki, jos kulki, harvassa eikä kunnan tietäkään ollut joka kylään tai joka pihaan.

Kauppojen hyllyt olivat tyhjät ja tavara kortilla. Joskus sai palan kangasta tai muuta tärkeää, kuten aspia, länkiä ja nauvoja, kun sattui paikalle oikeaan aikaan, oli suhteita tai törmäsi vaihtokauppaan halukkaaseen henkilöön tai sitten osti mustasta pörssistä. Voilla, lihalla ja jauhoilla oli siihen aikaan valtaisa voima. Niillä sai mitä vain.

Elämää ilman mukavuuksia

Jotta kuva elämästä 60 - 70 vuoden takaa olisi todellisempi, on meidän syytä muistaa

- että sodan alkaessa ulkomaankauppa tyrehtyi, tuontielintarvikkeet, lannoitteet ja rehut säännösteltiin eli kun niitä oli ne jaettiin kansanhuollon pelisäännöin

- että sähkö oli vasta puolella talouksista, voimavirta vasta neljänneksellä tiloista

- että vesi tuli vain kolmannekseen navetoista ja joka kymmenenteen asumuksista ja sotavuosien kovina pakkastalvina putket jäätyivät ja kaivot kuivuivat, jolloin vesi piti ajaa joista ja järvistä

- että lähes kaikki työ tehtiin hevosvoimin ja hevosista 60 000 pakko-otettiin sotatoimiin

- että lehmät lypsettiin käsin, maito siivilöitiin kankaan tai havujen läpi, sillä siivilävanu oli tuntematon ja kallis monille lypsäjille. Maito jäähdytettiin kaivossa tai järvestä nostetuilla jäillä

- että talot lämpisivät puilla – keskuslämmitystä ei ollut

- että vilja leikattiin sirpillä, viikatteella tai elonleikkuukoneella, puitiin varstoilla tai puimakoneella, joka toimi maamootorilla tai sähköllä ja puimakonetta myös siirrettiin talosta taloon

- että kotitarvemyllyt sinetöitiin, ettei viljaa olisi jauhettu pimeästi, seurauksena pidentyneet myllymatkat, usein kymmeniä kilometrejä

- että kaikesta tuotannosta, myös rehuista piti luovuttaa määrätyt määrät yleiseen kulutukseen, rehut ja oljet pakolaisten karjan ja armeijan hevosten käyttöön. Osassa maata piti luovuttaa myös piikki-lankaa.

Puhelin ja radio oli vain varakkailta

Puhelin oli joka kuudennella tilalla, usein siis vain yksi koko kulmakunnalla. Jos ih-

Heinäkuorman tekoa Paltamossa 1943. Kuvaaja: Saara Leinonen

minen tai eläin sairastui, piti usein juosta monta kilometriä lähimpään puhelimeen, ennen kuin pystyi kutsumaan lääkärin, jos sellainen oli. Eläinlääkäreistä suuri osa oli rintamalla. Radioita kuunneltiin siellä täällä, ja sota kokosikin väkeä pirtin täydeltä monen kideradion torven ääreen kuulemaan sodassa kuolleiden luetteloita.

Autot ja traktorit olivat harvinaisia. Traktoreita oli sodan alkaessa 6000 kappaletta etelän rintamailla. Sodan kuluessa niis-

tä vain vajaa puolet saatiin muutetuksi puukäyttöiseksi, loput odottivat tallissa aikaa parempaa, öljyä, polttoainetta ja varaosia. Jotenkin hupaisaa oli lukea, että työvoimaviranomaiset järjestivät emännille traktorinajokoulutusta, mutta MT:n mukaan kursseille toivottiin ”tätä naisille melko vaikeaa taitoa oppimaan vain kaikkein etevimpiä naisajajia” Viranomaiset arvioivat ”puinninkin siksi yksinkertaiseksi, että sitä voidaan tehdä naisten valvonnassa”.

Kyntö, lannanlevitys ja oijen kaivuu raskainta

Maatilojen työnjako miesten ja naisten töihin oli ennen sotia melko selkeä. Miesten töitä olivat raskaat peltotyöt, hevosten hoito, rehujen ja maidon kuljetukset, lannanajot sekä metsätyöt, oijen kaivuut, aitojen teot ja rakennusten korjaukset. Miehet vastasivat myös tilojen johtamisesta ja taloudesta. Kun sota alkoi, ei ollut enää miesten ja naisten töitä. Oli vain loputtomasti työtä. Moni emäntä joutui elämänsä ensimmäisen kerran hevosen ohjaksiin. Moni kertoo jopa pelänneensä hevosia. Raskaimpana naiset pitivät kyntämistä, lannanlevitystä ja oijen kaivua, mikä turvemailla oli välttämätöntä.

Joku nainen kertoo kyntäneensä pellot jo 11-vuotiaana.

Naisten töitä olivat perinteisesti karjanhoito, avustaminen peltotöissä lähinnä sadonkorjuussa, kodin sekä lasten ja usein sairaiden vanhusten huolto. Sodan myötä kodin talouden hoito kävi monimutkaisemmaksi ja aikaa vieväksi. Niinpä työpäivä venyi 18- 20 -tuntiseksi.

Mekko päällä pellolla ja navetassa

Naiset tekivät kaiken työn mekko päällä, essu edessä ja huivi päässä. Navetassa oli työtakki. Työhaalareita ei ollut, kumihaappaita niin kuin muitakin jalkineita

Astioiden tiskaamista puron varressa Paltamossa 1943. Kuvaaja: Saara Leinonen

oli melkein mahdollon saada. Työrukka-
sia ei ollut. Jostain syystä noina sotatalvi-
na, etenkin talvisotavuonna, oli ennätys-
pakkaset.

Hämmästyneenä olen lukenut maaseu-
dun lehtiä, lähinnä Maaseudun Tulevai-
suutta ja Pellervo sotavuosilta. Lehdissä
ei ole ollut juttuja, jotka olisi kohdistettu
niille naisille, jotka kantoivat ruoantu-
tannon vastuun. Maaseudun Tulevaisuus
kerto i maataloudesta niin kuin miehet
olisivat sitä lukemassa. Siinä oli koko so-
tavuosien aikana vain kuuden emännän
haastattelu heidän selviytymisestään isän-
tänä ja emäntänä.

Näiden kuuden jutun lisäksi lehdessä oli
keväällä 1943 kuvakavalkadi emännistä
kylvötöissä ja tekstissä sanotaan: ”Touko-
pellolla nähdään epäilemättä naisia tänä-
kin keväänä” ja kannustavasti jatkaa: ”Jo
rinnustimen kiinniveto saattaa kysyä voi-
mia, mutta valmista tulee, kun yrittää” ja
niin edelleen. Olisi luullut toimituksessa
tiedetyn, että valtaosa kevättöistä oli teh-
ty jo vuosia naisvoimin ja takana siis mon-
nen vuoden kokemus. Pellervo keskittyi
vain kotitalousasioihin.

Johdolla huoli ruoantuotannosta

Maa- ja kotitalousnaisten järjestö oli ai-
noa, joka sota-aikaan ohjasi ja opasti nai-

sia töissään. Järjestön lehdessä neuvottiin
”miesten töiden” tekemisessä.

Myös kansakunnan johtajat painottivat
julkisuudessa ruoantuotannon tärkeyttä.
Mannerheimkin vetosi naiseen, vanhuk-
siin ja lapsiin sanoen että ”urheimman-
kin armeijan taistelu ilman leipää on kes-
tämätön”.

Huoli alenevasta tuotannosta tiedostettiin
maassa. Isäntien lomat, jos niitä saatiin,
eivät aina sattuneet osuvimpaan aikaan.
Maanviljelijöille oli määrä myötää rinta-
malta lomaa kolmen kuukauden välein.
Lomat olivat usein teoriaa ja jos niitä saa-
ttiin, ne hupenivat usein matkoihin ja le-
poon. Anominen vaati niin monta pape-
ria, että usein anomus jäi ajan puutteessa
tekemättä eivätkä kaikki emännät näyttä-
neet tuntevan hakumenettelyä. Tämä käy
ilmi niistä 1500 maataloudessa työsken-
nelleen naisen muisteluksesta, jotka kävin
Kirsti Häppölän kanssa läpi Tunte maton
emäntä -kirjaa tehdessämme.

Tuntuu erikoiselta, että nykyajan maa-
talouden historiankirjoituskin unohtaa
emäntien tuotantotaistelun kokonaan.
Vuonna 2004 ilmestynyt Maatalouden
historian kakkososa kuittaa asian vain
lauseella ”järjestämällä rintamalta sopi-
vasti lomituksia, maataloustyöt saatiin
ajallaan tehdyksi”.

Apuna lapset, vangit ja erilaiset pakolaiset

Maataloustyöhön oli tarjolla monenlaista aputyövoimaa, sotavankeja, inkeriläispakolaisia, työvelvollisia ja vapaaehtoisia, työtyttöjä ja koululaisia sekä tietysti karjalaiset siirtolaiset, jotka olivat suureksi osaksi maatalousväkeä. Kaikista apujoukoista ei aina ollut suurta hyötyä, sillä ammattitaitoa ei useinkaan ollut. Eikä ollut rahaa aputyövoiman palkkoihin. Maatilojen lapset joutuivat monissa taloissa tekemään aikuisten raskaita töitä ja vuoden 1941 maatalouslaskenta kertoo noin 125 000 alaikäisen työskennelleen vakinaisesti maataloustöissä. Vangit olivat luku sinänsä. On vaikea kuvitella, että maatiloille otettaisiin tällä hetkellä vihollisvankeja töihin ja naisten vastuulle ja vartioimiksi. Monien tilojen työt saatiin tehdyiksi, kun naapurit yhdistivät voimansa ja kiersivät talosta taloon tehden työt talkoovoimin. Myös kaupunkilaisia, tehtaiden työntekijöitä ja sotilaitakin osallistui paikkakunnasta riippuen talokootyöhön.

Maailmanlaajuisesti Suomen viime sodat ovat olleet merkittäviä siinä, että naiset olivat tulirintamalla, vangit, noin 40 000 sotavankia, työskentelivät eri pituisia aikoja naisten viljelemillä tiloilla ja ehkä kolmanneksi se, että maatilat ottivat vastaan noin 250 000 pakolaista sekä lisäksi omia sukulaisia ja ystäviä kaupungeista.

Raadantajatkuisodanloputtuakin

Kun isäntä palasi rintamalta vastuu tilasta siirtyi hänelle, mutta ei varmaankaan ongelmitta. Emännän raadanta jatkui. Moni isäntä oli vieraantunut eikä henkinen ja fyysinen kunto ollut monestikaan hyvä viiden sotavuoden jälkeen. Terapeuttina toimi emäntä. Valvoi, hieroi, kuunteli, rukoili, luki miehelleen raamatua ja jaksoi vuodesta toiseen. Moni mies hukutti traumansa pulloon. Vasta nyt on alettu tutkia sodassa olleiden miesten traumoja ja niiden seurauksia. Entä naisten traumat?

Miten naiset jaksoivat? Lähes kaikki naiset kertovat muisteluissaan, että oli pakko, perheen ja isänmaan puolesta. Naapuriapu ja -tuki, rukoukset ja hurtti huumori auttoivat ja vilkas kirjeenvaihto rintamalla olleiden aviomiesten, veljien, isien ja sukulaisten sekä tuntemattomien sotilaiden kanssa. Rintamalle ei voitu kirjoittaa huolista, sillä miehiä haluttiin ja piti kannustaa jaksamaan. Kun sotakirjeenvaihtoa on tutkittu, on havaittu että naisten ja miesten kirjeissä on suuri ero. Miehet kertoivat ikävystä ja rakkaudesta, naiset töistä ja talonpidosta.

Naiset vaikenivat ja jaksoivat

Naiset itkivät surunsa ja murheensa lehmän kylkeen tai hevosen kaulaan noja-

ten. Joku sanoi osuvasti: ”Kun hetken ojanpenkalla istui, haukkasi hallan panemasta nisusta leivottua pullaa ja hörpäksi korviketta, niin taas jaksoi”. Kansan päättäjillä ei ollut ilmeisesti aikaa kiitellä emäntiä sotien aikana ja niin on kiitos unohtunut sotien jälkeenkin, vallankin kun vaikenemisesta oli tullut ja tuli naisten tapa. Kiitoksen sija löytyi vain tulirintaman sankareille.

Naiset vaikenivat. He vaikenivat myös sotien jälkeen, sodasta palanneet miehet tarvitsivat kuuntelijan. Ei ollut tilaa vaikenemaan oppineiden naisten sankaritarinoille. Kotirintaman sankariteot alkavat nousta esiin vasta nyt, kun itse sankareista ei monikaan ole enää kiitosta kuulemassa.

Se, että raskaista tosiasioista vaietaan, saa aikaan paineita, surua, masennusta ja fyysisiä vaivoja. Fyysisiä vaivoja on aiheuttanut myös suunnattoman raskas työ ja raataminen ja tämä koskee myös lapsityövoimaa, jota maatilojen lapset suureksi osaksi olivat. Vaikeneminen on jatkunut myös sota-ajan äitien lapsilla, niin tyttäret kuin heidänkin tyttärensä ovat äitiensä tavoin oppineet vaikenemisen vaikeista asioista. Olen melkoisen varma, että suomalaisten tuki- ja liikuntaelinsairauksien, sydän- ja verisuonisairauksien sekä suurten masennustilastojen takana on osasyynä myös äitien ja lasten raataminen ja vaikeneminen. Lieneekö asiaa pohdittu?

Olen itsekkin suorittajasukupolvea, jolle on synti istua, lukea tai tehdä muuta joutavaa. Vain työ ja suorittaminen ovat tärkeää.

Sotahevosille patsaita, entä emännille?

Emäntäkirjamme pohjana olleen aineiston naisista hyvin suuri osa kiitti muisteluksissaan, että vihdoinkin joku on heistä kiinnostunut ja kysyy miten he jaksivat. Kysyjä oli tässä tapauksessa Helsingin Yliopiston sosiologian laitos ja vasta vuonna 1988.

Kun nyt sotahevosillekin ollaan rakentamassa muistomerkkejä, kirjoitetaan yleviä kirjoja, runoja ja lauluja, niin miksei emännille, äideillemme, jotka jaksivat nurkumatta ja ruokkivat sotaa käyvän kansan.

Tuntematon emäntä -kirjan pohjalta ollaan tekemässä dokumenttielokuvaa. Toivon vilpittömästi, että tärkeälle työlle löytyy rahoitus. Parhaillaan elokuvan tekijät etsivät emäntiä, jotka jaksavat kertoa sota-ajasta ja heidän lapsiaan, jotka haluavat kertoa äitiensä työstä ja omasta nuoruudestaan ja lapsuudestaan.

Kuvaaja: Anne Paatelainen

Maaseudun naisten jaksamisen keinot

Ihmisen elämäkokonaisuus muodostuu useista tekijöistä: yhteiskunnasta, EU:sta, luonnosta, elämäntilanteesta, työstä, suvusta, perheestä ja vaikkapa harrastuksista. Elämäkokonaisuudessa on yksi keskeinen osa: juuri ihminen, joka tavoittelee elämän mielekkyyttä, elämän ymmärrettävyyttä – rohkeimmat meistä yrittävät jopa kontrolloida elämää. Elämäkokonaisuudessa tarvitaan joustoa, ja joustavuus lienee yksi emännyyden ja maaseudun naisten työn perusedellytys.

Taustalta rinnalle - hieman historiaa ja virkasisaren tukea

Ensimmäinen virallinen stressin määrite on kanadalaisen Hans Selyesin 1950-luvulla kehittämä lauseke. Tiivistetysti hänen mukaansa ihminen itse aiheuttaa omalla suhtautumisellaan stressin. On syntynyt ristiriita ihmiseen kohdistuvien ja hänen itsensä kokemien vaatimusten välillä.

Yhteiskunnallisen jaksamiskeskustelun alku sijoittunee 1980-luvulle, ja se nousi kukoistukseen 1990-luvulla erilaisten

juhlapuheiden merkeissä. Järjestettiin laivaseminaaria ja nauruterapiaa, hilpeää hulabaloota ja ratkiriemukasta rilluttelua. Juhlapuheet ovat kuin hetken humaus, niillä mieliala nousee hetkeksi ja ollaan tovi yhdessä irti omasta arjesta. Jaksamisjuhlan jälkeen paluu arjen apatiaan voi kolahtaa kovemmin kuin koskaan.

Työkyky- ja työhyvinvointipäivät kuuluvat jo osana maataloudenkin työterveyshuollon järjestämiin kuntoviikkoihin ja ne puoltavat paikkansa yhdessä toimimisen takia.

Vastaanotollani asiakas vääjäämättä kysyy pienen lämmittelypuheen jälkeen selkeitä konkreettisia ohjeita jaksamisensa tueksi. Minunkin mielestäni – yli 20-vuotisen jaksamisen saran sekatyöläisuraani perustuen – juhlapuheet jaksamisesta on kuultu ja pyrin tarkastelemaan asiaa käytännön valossa.

Sosiaalipsykologian oppi-isä Sigmund Freud sanoi, että terve ihminen pitää työnteosta ja kykenee rakastamaan. Simpelisti sanottu – mutta entä toteutus?

Väitöskirjaani ”Oman elämänsä ehtoisa emäntä: maatilalan emännän emäntäkuva työn mielekkyyden ja muutoksen näkökulmasta” varten haastattelemi naiset totesivat ykskantaan, että kun ajatellaan elämäkokonaisuutta, niin maatiloilla parisuhde on kaikkein vaikein asia hoidettavaksi. Kuulostaa ristiriitaiselta, kun ajatellaan parisuhteen lähtökohtaa: kaksi ventovierasta ”lyö hynttyyt yhteen”, koska välittää toisistaan ja usein silkasta rakkaudesta. Maatiloilla parisuhde on sama kuin työsuhde. Työ, rahahuolet ja ehkä sairaudet, arjen kiemurat sysäävät romantiikan syrjään. Työn tuoksinnassa unohdetaan se kaikkein tärkein – toisen ihmisen kunnioittaminen. Kuitenkin ne asiakkaat ja tuttavat, jotka kertovat ottaneensa parisuhteen vaalimisen päivittäiseksi tavoitteeksi sanovat, että koko muukin elämä sujuu hyvin kunhan vaan parisuhde on kunnossa.

Moraalifilosofi kysyy, olenko minä veljeni vartija. Laajennan kysymyksen niin, että olenko ystäväni, naapurini vartija. Ei niin, että vaanin ja vahdin hänen joka askeltaan. Ei, vaan laajennan kysymyksen siten, että olenko minä naapurini, puolisoni, ystäväni hyvinvoinnin vartija. Vastaus on vain myönteinen.

Sivuan ikävää aihetta, joka tulee esiin tilastoissa. Se liittyy teemaan ”usko, toivo ja hakkaus”. Suomi loistaa väkimäärään suhteutettuna ihmistappotilastoissa maa-

ilman kärjessä. Joka viides nainen kärsii parisuhteessaan väkivallasta.

Myös naiset ovat kunnostautuneet raastuvan läheisväkivallan tekijöinä. Jatkuva väsymys tai oma paha olo purkautuu ilmoille tavalla tai toisella. Ei ole häpeä tulla hakatuksi, mutta on suuri häpeä, ellei puutu siihen, jos esimerkiksi ystävää hakataan. Taas ajattelen, että kyllä, kyllä minä olen ystäväni hyvinvoinnin vartija.

Hyvinvoinnin vartijana me jokainen olemme avainasemassa. Verkostojen merkitystä ei voi koskaan korostaa liikaa. Muun muassa Maa- ja kotitalousnaiset sekä Martat edustaa vahvoja naisjärjestöjä, jotka otan esimerkiksi vertaiskokemuksia, virkistystä, arjessa viihtymistä ja välittämistä tarjoavista yhteisöistä. Entä ellei kuulu mihinkään yhdistykseen tai järjestöön, entä ellei jää aikaa osallistua? Palaan siihen, että kukin meistä on siasarensa hyvinvoinnin paimen. Yksikin syvälinen ihmissuhde tai lyhytkin kuunteluhetki saattaa pelastaa jonkun ahdingosta.

Kohtaamisia ja kohtauksia aitan polulla

Kahden eri sukupolven naisen välinen suhde voi olla voimavara maatilayrityksessä. Mikä onkaan miehen rooli, kun anoppi ja miniä ”ottavat yhteen”?

Sukupolviteema korostuu maataloudessa toimivien naisten kanssa keskustellessa ja se nousee aika ajoin esiin eri lehtien yleisönosastokirjoituksissa. Viime vuosina myös eri-ikäiset miehet ovat uskaltaneet keskustelijoiksi, mikä viestii siitä, että eri sukupolvien välinen suhde on tärkeä maatalan kehittämisen ja ylläpidon kannalta. Kahden eri sukupolven naisen välinen suhde voi olla maatalan paras voimavara.

Alle viidennes, noin 20% maataloista on niin sanottuja yhteistalouksia. Kun vain alle viidennes maatalatalouksista koostuu kahden tai useamman sukupolven asukkaista, niin määrä ei näytä suurelta tilastollisesti. Kuitenkin jokaisen numeron, ykkösenkin, takana on kokeva ja tunteva ihminen.

On yhteistalouksia, joissa arki sujuu mutkattomasti ja voimavarat voidaan valjastaa tilan hyväksi ja ihmisten väliseen myönteiseen vuorovaikutukseen. Kuitenkin aihe nousee esiin toistamiseen muutenkin kuin vain pisteliäänä anoppi-miniä -huumorina. Vastaanotollani käy naisia, joita anoppi-miniä -suhde ei naurata, ei edes hymyilytä vaan saa kuulijankin silmät kyyneliin. En asetu anopin enkä miniän puolelle – työni puolesta tiedän, että on hankalien anoppien lisäksi olemassa hyvin hankalia miniöitä.

Tälläkin vuosituhanella kotitaloustyöt eriytyvät helposti naisten työksi. Kahden

sukupolven samanlainen työ ja toimenkuva sekä yhteisasuminen saattavat olla kiistojen taustalla. Vanhan polven mielestä työt tehdään väärin, kun ne tehdään eri tavoin kuin on totuttu tekemään. Nuori polvi ärsyyntyy siitä, etteivät tuoreet ja uusimmat ideat saakaan kannatusta.

Lähestyn teemaa tasa-arvonkin näkökulmasta. Liekö sukupuolten välinen tasa-arvokeskustelu jo loppuun ammennettu? Haluan kiinnittää huomiota naisten keskinäiseen tasavertaisuuteen ja arvostukseen, jotka nekin ovat arjessa jaksamisen perustekijöitä.

Tutkitusti naisten välisen yhteistoiminnan puutteen ja siten uupumuksen syynä voi olla myös mies, joka samanaikaisesti on aviopuolison ja pojan roolissa. Perheen sisäiset valta- ja riitasuhteet, kiistely tai vaikeneminen kilpistyy siinä, miten mies asennoituu kahden naisen väliseen toraan. Miehen syyllistäminen kuulostaa kovin yksinkertaistetulta vastaukselta. Olennaisempaa onkin se, onnistuuko jompikumpi nainen saamaan miehen puolelleen, joko puolisona tai siis poikana. Vai onnistuuko mies pelastamaan tilanteen eli pystyykö hän olemaan ottamatta kantaa, olemaan puolueeton.

Painotan, että ihmissuhdepulmissa ja uupumuksessa on usein kyse turhasta vaikeutumisesta. Luullaan, että toinen ajattelee niin tai näin. Kun tarpeeksi kauan luul-

laan, niin ajatus ja asenne sementoituivat. Ajatuksen sementoitumisesta seuraa puhumattomuus, ja niin on taas yksi ihmissuhde umpikujassa. Puhumalla paras jaksamisenkin kannalta.

Pienet sanat

Vuorovaikutuksessa ja parisuhteessa sanoilla on suuri merkitys. Tunnistan toisinaan itsessänikin, että kun olen väsynyt pitkän työpäivän päätteeksi ja kotityöt tuntuvat kaatuvan vain minun syliini, niin mitättömän oloisilla sanoilla edes, koskaan, muka kodin ilmapiiri jäähtyy hetkessä pakkasasteille. Yhtä lailla, kun

kokoan itseni, niin pienillä kiittäväillä, rohkaisevilla ja kannustavilla sanoilla hyvä olo kasvaa kasvamistaan.

Vakavasti osoitettuna ja vailla manipuloivaa aietta halaaminen ja ystävällinen silmänisku viestivät välittämisestä ja auttavat jaksamaan. On ihanaa olla tärkeä ja hyväksytty sellaisenaan.

Jos rakkaus on toimintana vaativaa, niin on se sananakin hankala. Me rakastamme laskiaispullia, läskisooisia, Liebfraumilchiä, lotinaa ja lanttulooraa. Mutta miten vaikea on sanoa toiselle, että mä rakastan sua. Täytyy miettiä, mikä olisi pahinta, mitä tuon lauseen ilmi tultua voisi tapah-

Vauhdikasta yhteistoimintaa Inkeröissä 1970-luvulla. Kuvaaja: Anssi Salmela

tua. En ammatti- enkä aviourani aikana muista, että mitään pahaa olisi seurannut, päinvastoin. Niin metsä vastaa kuin sinne huutaa: hyvä sana tai ele palautuu kuin bumerangi lähettäjälleen jaksamisen signaaleina.

Käsitteestä käytännöksi

Useilla meistä on stressioireita, esimerkiksi hartiavaivoja ja päänsärkyä. Kyse on siitä, miten niihin suhtautuu. Henkisellä asenteella ja työtyytyväisyydellä on suuri vaikutus. Lääkärin kanssa ei tulisi keskustella vain siitä, mikä paikka on kipeä, vaan siitä mikä on niskakivun, päänsäryn taustalla. Kiireinen työterveys- tai terveyskeskuslääkäri antaa lyhyellä vastaanottoajalla rohdot selkeään fyysiseen kipuun ja tekee siten työnsä ihan hyvin. Silti moni tuntemani hoitoalan ammattilainen myöntää levitelleensä käsiään, kun kivun fyysistä alkuperää ei löydykään.

Ruotsalainen psykoanalytikko Tomas Danielsson ohjeistaa kestäämään stressiä seuraavasti: älä ole aina tavoitettavissa, älä vertaa itseäsi muihin; liiku, nuku ja syö tasapainoisesti; irrottele välillä, vähennä kuormaa delegoimalla ja delemalla, salli tunteet, kielteisetkin; ylös, ulos ja lenkille; ystäväpiiri tai yksikin ystävä on suuri lahja ja tarvittessasi hae apua, se voi olla niinkin lähellä kuin naapurissa.

Aika ajoin on sisäisen arvokeskustelun paikka. Arvokeskustelu on mahtipontinen sana ja jää helposti sanahelinäksi. Toisinaan tuntuu, että yhteiskunnassa on meneillään arvojen alennusmyynti. Ota se arvo, joka eniten miellyttää tai parhaiten palvelee omia etujasi. Mutta sisäinen arvokeskustelu tarkoittaa kysymyksiä: mistä en voi luopua, siis mikä on tärkeää, mistä voin luopua ja mitä jostakin luopuminen tai jonkin säilyttäminen merkitsee itselle ja muille.

Sisäisen arvokeskustelun tulokseksi monelle ihmiselle jäävät hyvät ihmissuhteet ja terveys. Omassa elämänkokonaisuudessa on hyvä tehdä tilaa muullekin kuin suorittamiselle. Hellittänyt, rentoutunut ja itseään kuunteleva ihminen jaksaa tehdä töitään ja huomioida toiset toisin kuin alituisen pingottava suorittaja.

Usein kuulen muussakin kuin tutkimus- tai terapiayhteydessä ihmisten sanovan: ”pitää perata kasvimaa, muuten NE alkaa huomautella; pitää vaihtaa verhot, muuten kylä alkaa puhua; täytyy ainakin olla tekevän näköinen, muuten muut alkaa muistutella”. Mitkä ne? Mikä kylä, mitkä muut? Olen käyttänyt näistä oman tieteenalani, vuorovaikutuspsykologian luokittelemista merkityksellisistä toisista termiä oletetut muut tai kuvitellut muut.

Tietysti on perheen elämänkaaressa aikoja, esimerkiksi lasten ollessa pieniä, ettei

jää aikaa itselle tai parisuhteelle. Kiitetävän kiltisti jaksetaan odottaa jälkikasvun varttumista ja sen myötä oman ajan lisääntymistä. Mutta kas kummaa, kun olisi aikaa itselle tai parisuhteelle, jo astuvat elämän näyttämölle nämä oletetut muut, kuvitellut toiset ihmiset.

Me itse lataamme omat rajoituksemme, koska kuvittelemme että muut niin meiltä vaativat. Saatamme väsyä odotuksiin ja vaatimuksiin, joita todellisuudessa ei ehkä ole edes olemassa.

Väitöskirjaani varten eräs haastateltavani totesi rohdoksi jaksamiseen, että ”tekemättä jättäminen on joskus tehokkainta tekemistä”. Tekemättä jättäminen ei tarkoita, että sysää kaiken toisille ja itse jäisi pankolle lepäämään, vaan se tarkoittaa sitä, että voi hyvin ottaa vartin torkut, väliköllyt tai päikkärit. Se ei ole keneltäkään pois, ja levänneenä jaksaa ottaa muutkin ihmiset paremmin huomioon elämäkokonaisuudessa.

Väitöskirjaa tehdessäni kysyin naisilta työajan järjestelyistä. Ruokailusta puhuttaessa sain hyvin einesmyönteisiä vastauksia. Ruokatalouttaan einexsillä sanoivat mieluusti hoitavansa – itselleni yllätykseksi – aineiston vanhimmat naiset. Sen sijaan ruuhkavuosiaan elävät nuoret 29-40 -vuotiaat, lapsiperheelliset ja karjatalouden emännät suosivat itse tekemäänsä ruokaa, kasvattaen jopa

raaka-aineet itse. Kauan väitöstilaisuuden jälkeenkin on mielessäni ollut kysymys, peittääkö mielikuva ihanne-emännästä taakseen jaksavan emännän. Antaako iän mukanaan tuoma kokemus itsen armahdamisen taidon?

Entistä enemmän konkretiaa juhlapuheiden rinnalle tai tilalle

Kun puhutaan jaksamisesta, niin ammatillinen kehittyminen sekä ammatin kehittäminen ovat osa nykyemännän toimenkuvaa, mutta myös ihmisenä kasvamista. Kun ei jaksakaan yksin, on aika tulla ammattiavun juttusille.

Olen joskus kuullut jonkun häpeillen sanoneen tulleensa terapiaan, koska hän pelkää tulevansa leimatuksi hulluksi. Puhun mieluummin kuuntelu- ja keskusteluavusta, se ei leimaa ketään ja se voidaan ja pitää erottaa terapiasta. Pidän viisauteena, että ihminen joka ei jaksakaan yksin, tulee vastaanotolle. Ammattiauttajan juttusille tulo tarkoittaa tietoista tahtoa ryhtyä ”oman elämänsä emännäksi”.

Kuuntelua ja keskustelua, työnohjausta voidaan tehdä ryhmissä tai kahden kesken. Vetäjällä ei ole yhtään oikeaa ratkaisua tai vastausta, vaan autan keskustelemaan tullutta löytämään ne voimavarat, joita kaikilla ihmisillä itsellään on.

Muutamilla työaloilla puhutaan työnohjauksesta ja muualla kuin maataloudessa siihen osallistutaan runsaasti. Käytettyä se on opetus-, hoito- ja sosiaalialalla, myös poliisit ja palomiehet ovat tarttuneet tähän työuupumusta ennalta ehkäisevään mahdollisuuteen.

Miksi maatalouteen tarvitaan erityistä omaa työnohjausta? Etenkin emännyydessä on tiettyjä erityiskysymyksiä, jotka erottavat sen niin sanotusta liikemiesyrityksestä tai palkkatyöstä. Ei ole rekrytointia, ei koulutusväylää tai tutkintoa eikä uranousua. Työ on yksinäistä, ei ole työyhteisön tukea, muttei toisaalta kontrolliakaan. Jaksamista murentaa se, että talkoot ovat hupenemassa, kyläily on muuttumassa kyräilyksi ja vieraanvaraisuus vieraanvastaisuudeksi. Autolla pääsee ohi suljetun kyläkaupan markettien partaveitsekseksi. Myös EU tuo oman mausteensa arjen soppaan, eikä se aina ole kovin maistuva mauste.

On olemassa lento-, bingo-, aula- ja pankkiemäntiä. Maatalon emännän työn erityisyys on se, ettei se vielääkään oikein ole yhteiskunnallisesti tunnustettu ammatti. Muistamme, että vuoteen 1982 emäntä oli verottajan tilastoissa ”avustava perheenjäsen” ja ”aikuiselätti”. Sosiologian tilastoissa käytettiin emännistä luokitusta työtä tekemätön vaimo. Loukkaavaa, kun ottaa huomioon emännän panoksen tilan töissä. Se käsittää tavanomaista koti-

taloutta laajemman vaate- ja ruokahuollon, usein appivanhempien hoivan ja lastenhoidon monesti ilman yhteiskunnan järjestämää päivähoitoa. Tietoisuus siitä, että yhteiskunta arvostaa emännän työtä, on yksi jaksamisen perustekijä. Arvostaa-ko yhteiskunta?

On muistettava kokonaisuutta ajatellen, että maatalous työllistää välillisesti kymmeniä tuhansia ihmisiä, eräänkin tilaston mukaan yli 200 000 henkilöä, joten on perusteltua panostaa siihen, että maatalousväki jaksaa jatkaa.

Vain sivuan tärkeää tukihenkilöverkoston toimintaa. Se täydentää kuuntelu- ja keskusteluapua tai työnohjausta. Tukiverkostoa tarvitaan kun ihminen on kriisissä, mutta ammatillinen ja kokemukseen perustuva, säännöllinen työnohjaus tai kuuntelu- ja keskusteluapu puolestaan jo ennalta ehkäisee kriisiä.

Olen ollut mukana lukuisissa jaksamishankkeissa, usein niiden työ- tai ohjausryhmien puheenjohtajana tai asiantuntijajäsenenä. ProAgria Etelä-Savossa toteutettiin niin sanottu Voimavarariihi, palvelu, joka on kohdennettu sukupolvenvaihdoksessa oleville, investoiville tai laajentaville maatalousyrittäjille. Palveluun sisällytettiin myös työnohjausta tai siihen läheisesti kuuluvaa pienryhmätoimintaa. Hanke jatkaa vuoden 2010 loppuun asti Voimansiirto -projektina, jossa

Arjessa yhdessä eteenpäin: isoäidin ja lastenlasten satuhetki Kaskelassa 2005.

korostuu johtajuus, osaaminen, henkinen hyvinvointi ja jaksaminen.

Hankkeilla on tapana elää kolme vuotta eli yksi ohjelmakausi. Ensimmäinen vuosi hupenee sisältöä ja toteuttajia metsästäessä, toinen vuosi sujuu toiminnallisesti ja kolmas vuosi kuluu projektin alasajon ja laskutuksen merkeissä. Surullisen lyhyt hankekulku, joka ehkä jää mappiin unohduksiin.

Vetoan hankkeiden rahoittajiin ja ennen kaikkea toteuttajien sinnikkyyteen, jotta jaksamisprojekteista muodostuisi jaksamisprosesseja. Projektista prosessiksi oli Etelä-Savossa toteutuneen Hätäkös tässä-hankkeen motto ja saimme haasteeseen vastauksen.

Mainituissa hankkeissa on kyse työhyvinvointipalveluista eli arjessa jaksamisen edistämisestä ja ammatillisesta kehittymisestä sekä ammatin kehittämisestä. Hankkeissa painottuvat kilpailukyvyyn ja tuotteiden kehittämisen, ergonomisten ja eurollisten investointiasioiden rinnalla maatalousyrittäjän jaksaminen ja sosiaalisten riskien, siis avo- tai avioeron tai kuolemantapausten seurauksien selvittäminen esimerkiksi juuri emännälle.

Kuntapäättäjä on olennaisessa roolissa jaksamisessakin. Kunnanvaltuuston puheenjohtajana olen seurannut, että hankkeiden kuntarahoitus saattaa olla sen yhden äänen päässä: kuntayhtymissä saattaa käydä niin, että päätöksen teossa – siis esimerkiksi saako jaksamishanke kun-

tarahan osuuden vai ei – on hankalaa jos on yksin myönteisellä kannalla. Yksittäinen kuntalainen voi toki vaikuttaa, mutta päätöksiä tekee valtuusto ja päätökset valtuustolle valmistelee kunnanhallitus. Pitkän poliittisen karrierin sokkeloissa on selväksi tullut se, että vain emäntä ymmärtää emäntää...

Haastankin neuvontajärjestöt, Maa- ja kotitalousnaiset, Martat - minkä tahansa organisaation - kilpailuun. Käytännön välineillä toimiva kilpailu jäsenistön tai asiakkaiden hyvinvoinnista johtaa vain hyviin tuloksiin. Mitä lisäarvoa neuvontajärjestö tai organisaatio saa hyvinvointikisasta? Se saa jaksavan jäsenistön, ammattiaan ja itseään kehittävän asiakaskunnan ja varmasti hyvinvointi-imagon itselleen. Syntyy ympyrä, hyvinvointi ruokkii itse itseään. Kyseessä on hyvinvoinnin taikapiiri.

Lainsäädäntöpuolelta konkretiaa on se, että vuoden 1989 Työsuojelulaki pitää sisällään henkisen työsuojelun kohdan, johon kuuluu työnohjaus. Se tarkoittaa sitä, että jos palkkatyöntekijä tahtoo työohjausta, niin työnantajan velvollisuus on se hänelle järjestää. Yhteiskuntatieteilijä-emäntänä mieleen nousee kysymys, kuka järjestää ja osin kustantaa maatalousyrittäjän työnohjauksen tai kuuntelu- ja keskusteluavun, jaksamisen kartuttamisen?

Kun puhutaan naisesta maatilalla, onko hän emäntä / maatalousyrittäjä / yrittäjä/ naispuolinen maaseutuyrittäjä...? Grduja tehdessäni 1990-luvun alussa 92 % heistä halusi tulla kutsutuksi emännäksi; sen sijaan väitöskirjaa tehdessäni 1990-luvun lopussa 92 % emännistä halusi tulla kutsutuksi maatalousyrittäjäksi – arvostustako ja ammatillista tasa-arvoa haettiin?

Olen pohtinut seitsemän kääntäjän kanssa emäntä-sanana englanninkieleistä käännöstä, sana löytyy sellaisenaan vain suomen kielestä. Muissa kielissä tutkijoiden mukaan emäntä määrittyy tilan omistavaan mieheen. Kielentutkijat innostuvat myös suomalaisesta hän-sanasta, meillä on vain yksi kolmatta persoonaa ilmaiseva sana, kun muissa kielissä on mies-, nais- ja neutrisukuinen hän-ilmaus. Ainakin puheessa suomalaiset ovat tasavertaisia.

Emäntien kahvipöytäkeskusteluissa jaksamista tuntuu kannattelevan se, että suomalainen maaseutunainen on mielestään tasa-arvoinen. Emäntätutkimukseksi aineistossa vilahtaa toistamiseen lause: ”tottahan me olemme meidän tilalla tasa-arvoisia...” Toisaalta lause jatkuu usein mutta-lisäyksellä ja kerronnalla, mitä jää kaikesta huolimatta naisen työsaraksi vaikka sen voisi kahdelle jyvittää. Jaksamisen ja tasavertaisuuden välinen raja ei ole vain veteen – tässä tapauksessa

viljapeltoon – piirretty viiva. Se on käytännön arkea ja onnistunutta, keskusteluun nojautuvaa työnjakoa osaamisen ja voimavarojen mukaan.

Myytti suomalaisesta tasa-arvosta istuu lujassa. Viittaamme itsekin varhain saatuun naisten äänioikeuteen ikään kun se todistaisi, ettei ole puhumista aiheesta. Tilastojen valossa Euroopan maista Bulgaria on tasa-arvoasioiden hännillä. Tasa-arvotilastoissa kaikilla mahdollisilla mitareilla ja osoittimilla mitattuna toiseksi viimeisenä on Suomi.

Erään naisjärjestön Hyvänolon päivillä oli ohjelmassa saunottelua ja viininmaistelua, pikkupurtavaa ja yhdessäoloa. Muutaman halukkaan matka kariutui alkuunsa ja juuri noihin sisältöihin, kun kotoa ei hellinnyt lupaa osallistua. Mietimme yhdessä mitä eteen ja sovimme, että kyseessä onkin naisten opintopäivä, siellä on tuotemaistelua, reseptien vaihtoa ja puhtaanapitoa. Lupa heltisi oitis, kun asiat saivat toisen nimen. Voi kuitenkin kysyä, miksi aikuinen tarvitsee tasa-arvoiseksi mainostetussa maassa luvan panostaakseen omaan hyvinvointiinsa?

Olen aika ajoin maininnut tutkimuksen ja toivon, että emäntätutkimus kantaa jatkossakin. Oma emäntävaitöskirjani sai viljalti huomiota ja sain avokätisesti apu-

rahoja sen tekemiseen, minkä koin tunnustukseksi suomalaiselle emännyydelle. Sen sijaan akateemisen piirin sisällä ilmiö ei ollut elegantti: edelleen pohdin, että vaikka emäntiä tuolloin oli useita kymmeniä tuhansia, niin miksi esimerkiksi kommentoijani sanoi, että kannattaako emäntiä enää tutkia.

Kaikki yhdessä

Helposti jaksaminen mielletään vain keski-ikäisten naisten hömpötykseksi. Ei muuta kuin estrogeenikuuri päälle, mielialat ylös ja menoksi. Olen itse saanut toisen tuntuman asiaan, kun 4-5 viime vuoden aikana omasta – tai koskettavaa kyllä läheistensä tai alaistensa – jaksamisesta yhteyttä ottaneista kuusi kymmenestä on miehiä. Jaksamisen edistäminen on yhteinen juttu! Olemme kukin vastuussa toisen toisestamme ja itsestämme.

Minua yliopistossa työnohjaajaksi opettanut Maritta Wacklin sanoi koskettavasti: ”Vain se, joka tuntee oman vajavaisuutensa ja armahtaa itseään, voi toimia samoin toista ihmistä kohtaan.” Koska maatalousyrittäjäyys on yrittäjäyttä jos mikä, niin päätteeksi totean että minkä tahansa liikeyrityksen – myös maatalousyrityksen – yksi kilpailuvaltti on hyvä henkinen työsuojelu.

Emännyyden alkeista koko oppimäärään

Suomen maatalousmuseo Saran, Maaseudun Sivistysliiton ja Maaseudun Tulevaisuuden järjestämä Moninainen emäntä-kirjoituskilpailu, jonka tulokset julkistettiin maaliskuussa 2009, tarjoaa mainion aineiston erilaisiin emännän työtä koskeviin pohdiskeluihin. Onhan yli viisisataa vanhaa ja nuorta emäntää, emännän tytärtä ja miniää, vieläpä muutama emännän poikakin kirjoittanut oman näkemyksensä maatilän emännyydestä.

Kilpailun tuomariston jäsenenä ja sen parhaista teksteistä julkaistun Emäntävoimaa! -antologian (Maahenki 2009) toimittajana minua alkoi kiinnostaa kysymys siitä, miten varsinkin maatalouden ulkopuolelta tiloille tulevat viljelijöiden vaimot ovat kasvaneet omaan emännyyteensä. Yksittäisistä tarinoista hahmottu näet selvästi eräänlainen emännyyden koko oppimäärä, jonka lähes jokainen uusi emäntä joutuu omaksumaan askel askeleelta.

Emännyyden oppimäärä näyttää jakautuvan selvästi kahteen eri koulutuslinjaan, jotka tosin kiertyvät toistensa ympärille. Ensimmäinen koulutuslinja on maa-

taloudellinen. Se koostuu tilan toiminnan ymmärtämisestä, erilaisten maataloustöiden oppimisesta ja sovittautumisesta joustavasti tilan kulloiseenkin työnjakkoon. Vaikka pääosa tästä oppimäärästä opitaan omalla tilalla, monet emännät hankkivat lisätietoa myös kotitilan ulkopuolelta erilaisesta ammatillisesta koulutuksesta. Tämän maataloudellisen emännyyden mittareita ovat emännän mahdollisuus järjestää itsenäisesti omat työnsä ja hänen osallistumisensa tilan investointi- ja tuotantopäätösten tekoon.

Emännyyden toinen koulutuslinja on usein se vaikeampi: kyse on sosiaaliseen emännyyteen kasvamisesta. Ei riitä, että emäntä löytää paikkansa tilan pelloilta, kone- ja karjasuojista. Hänen on löydettävä paikkansa myös uuden kotitilan tuvasta ja kamareista, kasvimaalta ja sukuhaudan ääreltä. Emännyyden sosiaalinen oppimäärä merkitsee tilan historian, tapojen, tilan ja kyläyhteisön sosiaalisten suhteiden opettelua ja sitä molemminpuolista sopeutumista, jota tarvitaan, jotta emäntä löytää paikkansa tilan, kylän ja pitäjän tämänhetkessä sosiaalisessa ilmastossa.

Kieli ja rytmi

Erittäin monissa tilan ulkopuolelta maatilalle saapuneiden emäntäkokelaiden ja uusien emäntien muistelmissa kerrottiin usein huumorin sävyttämänä, miten vaikeaa oli ensin alkuun ymmärtää, mistä tilan väki puhui. Näin muisteli Tarja Alahakula tuntemuksiaan miniäkokelaana kahvipöydässä:

Keskustelut, joita käytiin, olivat minulle aivan outoja ja tuntuivat aika kummallisilta. Puhuttiin lehmän poikimisista, utaretulehduksista, itävyydestä, hehtolitrappainoista jne. Pitkään tuntui siltä, kuin olisin ollut sivullinen, joka oli tullut aivan eri kulttuurista. Hyvin positiivisena kuitenkin koin heti ensi tapaamisella tietynlaisen turvallisuuden tunteen ja toisista välittämisen.

Miniäkokelas saattoi myös herättää hilpeyttä puhuessaan aurasta ”kyntökoneena” tai ihmetellessään, pitikö isännän tosiaan idättää kaikki peltoon tulevat siemenet kevättalvella lautasella. Ratkaisevaa on, miten tilan muu väki suhtautuu tulokkaan kieliponnisteluihin - jos myötämälisen naureskelun sijaan reaktio on pilkallinen tai paheksuva, uuden emännän halu opetella yhteisön kieltä heikkenee merkittävästi ja ulkopuolisuuden tunne jää pysyväksi.

Kieltäkin haastavampaa on useimpien kokemuksen mukaan ollut sopeutumi-

nen maatilalla ja varsinkin karjatilojen työrytmiin, varhaisiin herätyksiin, työn jatkumiseen tarvittaessa vaikka pikkutunneille, seitsenpäiväisiin työviikkoihin ja lomien ja oman ajan puutteeseen, joka varsinkin entisaikaan oli kohtuutonta verrattuna muihin ammatteihin. Oman lisänsä maatilalla elämänrytmiin antaa luonnon arvaamattomuus - lehmä poikii kun on poikiakseen tai sää muuttaa työsuunnitelmat hetkessä. Tietysti myös koneet reistailevat juuri silloin, kun on kovin kiire. Sari Eskelä kuvaa hyvin tätä maataloustyön ennakoinnin vaikeutta verrattuna muihin töihin:

On kovin vaikeaa ymmärtää maatalouteen liittyviä arjen kuvioita, kun ei ole siihen kasvanut. Alkuaikoina en millään käsittänyt, miksi tarkkaa aikaa työn kestolle ei muka pysty sanomaan. Vuosien kokemuksesta sen ei luulisi olevan vaikeaa...

Kumppani on sekä maatalouskielen oppaana että työrytmiin sovittajana ratkaisevassa asemassa, mutta myös anoppi, appi, muut sukulaiset ja tilan työntekijät ovat omalta osaltaan vastuussa siitä, miten nopeasti uusi emäntä perehtyy yhteisön kieleen ja työrytmiin. On jaksettava vastata ilman pilkkaa yksinkertaisesti kysymyksiin ja selitettävä kärsivällisesti, mistä mikin johtuu.

Alkuvaikeuksia tasaa toki se tosiseikka, että emännän tai emäntäkokelaan saa-

puessa tilalle on parisuhde yleensä vielä herkimmillään. Kirjoituskilpailun voittaja Anu Ellä kuvaa nuoren rakkauden pehmittämiä varhaisia aamuhätyksiä näin:

Jaksoin talvesta talveen ihmeellisellä innolla kaikki sunnuntaiamujenkin aamulypsyt. Tyynyn kuva poskessani unilämpöisenä astuin pimeään tuiskuun ja putket olivat jäässä ja maitoauto tulossa puoli kahdeksalta. Lämmin lypsyrätti utaretta vasten sulatti käteni ja nuoren isännän hymy sydämeni.

Ensimmäiset askareet

Useimmat aloittelevat emännät näyttävät ensi alkuun tarttuvan tilan ”tupatöihin”, onhan heillä yleensä jo kokemusta kotitaloustyöstä. Silti ruuanlaiton, siivoamisen ja pyykinpesun mittakaava ja rytmi tuntuu yllättäneen monet. Tuskin on lounastiskeistä selvitty, kun väki on tulossa jo iltapäiväkahville. Monissa kertomuksissa toistuu tarina ensimmäisistä leivän- tai pullanleipomisista uuden emännän tulikokeena. Näin muistelee oman leipojanuransa alkuvaiheita Leena Perho, ”emäntä vuosimallia 1946”:

Yllätän väen, leivon iltapäiväkahville pulaa. Ohje on jauhopussin kyljessä. Otan kahden litran astian, litra maitoa, hiivaa. Alan ohjeen mukaan alustaa. Taikina tarttuu käteen, lisään jauhoja, taikina tarttuu

yhä käteen, tahmea massa pursuu astiasta, valuu pöydälle, molemmat kädet taikinas- sa, jauho pölyyää. Itku ei ole kaukana. Jonkin näköisiä pullia tulee uunista ulos, olen ylpeä, väki ei ihastuksesta kiljahtele, syövät kuitenkin. Kai niillä on nälkä.

Osa uusista emännistä näyttää mieluummin valinneen melko pian pelto- tai navettatyöt, varsinkin jos tupa ja keittiö ovat tilan vanhan emännän valtakuntaa.

Navetassa on yleensä edetty vasikanjuoton, ruokkimisen ja lannan siivoamisen kautta lypsyyn. Peltotöissä aloitettiin ennen vanhaan haravanvarresta mutta nykyaikana usein jo traktorin hytistä. Näin kuvaa Sari Eskelä oman traktoriuransa alkua:

Ei minusta kuitenkaan tuvassa olijaksi ole. Mieli teki peltohommiin ja niin sain ensimmäisenä keväänä vastuullisen homman, jyräyksen. Siinä sitten MF 35 avomallilla ”päästelin” menemään. Vanha isäntä neuvoi: ”Aja sitten metri päällekkäin.” Ajatteli tietysti, ettei muuten osu. Anoppi oli vihainen, että mitä kyläläisetkin tuumaavat, pakotetaan tuolla lailla. Mutta se oli parasta, mitä tiedän. Oli omaa aikaa ja rusketus kaupanpäälle. Harvalla muulla naama punotti auringon jäljiltä siihen malliin koulujen kevätjuhlissa.

Monet emännät ovat kuvanneet ammatillisen kehityksensä ratkaisevaksi askeleeksi

Emäntä työssään Pedersöressä 1995.

sitä hetkeä, jolloin he ensimmäisen kerran ryhtyivät itse organisoimaan askareitaan ja tekemään töitä omalla tavallaan. Koko kirjoituskilpailuaineiston riemullisimpia kuvauksia on Heleena Lassilan kertomus tulipunaisista kottikärryistään, jotka hän hankki nuorena miniänä 1970-luvun puolivälissä helpottamaan rehunkäsittelyä. Ahtaassa käytävässä talikkopelillä kertyi nimittäin askeleita vuodessa lähes 100 kilometrin verran. Vaikka hankinnasta oli sovittu aviomiehen kanssa, tilan vanha isäntä reagoi jyrkästi miniän omaaloitteisuuteen:

AIV piti pudottaa tornista ja kantaa talikolla lehmien eteen. Oli vain yhdet leveät sontakärryt, jotka joku kyläseppä oli muinoin tehnyt. Niin sain kuningasajatuksen, mittasin ruokintakäytävän leveyden, kelausin pyörällä kirkolle ja tilasin paikallisesta maatalouskaupasta kottikärryt.

Tulipunaiset kottikärryt olivat seuraavana aamuna tien päässä, postilaatikon vieressä, kun isäntä haki aamupostin. "Kenenkähän kottikärryt oli tiputettu meidän postilaatikon luo", tiedusteli isäntä tupaan tullessaan. "Ne on meidän", vastasin ja olin jo lähdössä niitä hakemaan, kun isäntä ärähti. "Me ei

niitä tarvita ja minä en niitä maksa”, hän sanoi leukaperät tutisten. ”Ei sun tarttekaan, minä oon ne jo lapsilisällä maksanu”, sanoin ja painelin pihalle hakemaan onnellisena kottikärryjä.

Emännän ammatilliseen oppimäärään kuuluu siis väistämättä oman paikan ja toimintaväljyyden ottaminen. Kun työ on opittu, sitä on voitava kehittää tekijän tarpeiden ja näkemysten mukaisesti. Muuten emäntä kokee jatkuvasti olevansa vain palkaton piika, raataja ilman tulevaisuudennäkymiä.

Urotyöt

Toinen tärkeä virstanpylväs emäntien ammatillisessa kehityksessä näyttää olevan tilanne, jossa uusi emäntä joutuu ottamaan vastuuta ja tekemään yksin päätöksiä ja suoranaisia urotekoja. Yhteistä näille tilanteille näyttää olevan, että isäntä tai muut tilan elämästä kokonaisvastuun kantavat ovat jostain syystä poissa, joskus matkoilla tai sairaalassa, joskus sodassa tai sotaväessä. Usein on kysymys hätätilanteesta kuten tässä Heleena Lassilan kuvauksessa, jossa tilan jouluporsas on joutunut pinteeseen, kun nuori isäntä on sotaväessä ja vanha isäntä keuhkotautiparantolassa.

Eräänä lokakuun päivänä, kun lapset olivat olleet leikkimässä pihamaalle, he ryn-

täsivät sisään ja kertoivat hädissään, että Amalia kiljuu navetassa. Lähdimme mummun kanssa katsomaan, mikä siellä oli hätänä. Amalia oli jäänyt korvistaan roikkumaan heinähäkkiin ja huusi kuin sika. Takajaloillaan seisoen se yritti päästä irti heinähäkistä ja kiljui.

”Se pitää tappaa”, mummu sanoi hädissään. Minä juoksin hakemaan rautasahaa ja sahasin heinähäkin rautakehikkoo poikki minkä kerkesin. Vihdoin se katkesi ja sain väännettyä Amalian pään pois keuhkosta. Luojalle kiitos, ei tarvinnut ruveta vielä teurastajaksikin. Amaliakin rauhoittui ja alkoi syödä lasten tuomia omenoita.

Oleennaista näissä tilan arjen pienissä urotyöissä on se, että uusi emäntä ottaa ensimmäistä kertaa kokonaisvastuun maatilasta ja ratkoo hätätilanteita omalla tavallaan. Tämä aspekti korostuu tietysti sota-ajan emännyyden kuvauksissa, mutta sama selviytymisen ilo huokuu myös uudemmista tarinoista. Aina ei sankaritarta välttämättä juhlista, mutta tieto siitä, että välttämätön työ olisi jäänyt ilman emännän työpanosta tekemättä tai eläin pelastamatta, antaa emännälle ammatillista itsetuottamusta ilman ulkoista kiitostakin.

Usein hätätilassa tehty omien rajojen ylitys saa jatkoa. Leena Perho on kuvannut heryyvästi, miten isännän jouduttua leikkaukseen nuori emäntä joutuu ensimmäistä kertaa traktorin rattiin ja kyntötöihin:

Komplikaatioita, M jää pitkälle sairauslomalle, ei hätää, minä hoidan hommat. Peruutan kärryt kuivurille, mikä ottaa vastaan, lisäksi kaasua, pannuhuone siirtyy kevyesti paikaltaan, peruutan kärryt konehalliin, tukipylväs katkeaa, menen kyntämään, ihmeellisesti kyntö kiertyy yläpäästä ja alapäästä ja keskeltä, lopulta pellolla on suunnaton S-kirjain. Naapurin isäntä työntää lastenrattaita, heilauttaa kättään ja kiirehtää askeleitaan, ihan kuin selkä hytkeysi naurusta. M lähestyy, pysähtyy, näyttää kuin oksentaisi, kääntyy ja lähtee pois. Minua itkettää. Sataa räntää.

Ensimmäinen kyntö on kuitenkin tehty. Vuosien kuluttua sama emäntä voi todeta traktorin hytistä kavutessaan:

Nousen traktorista, venyttelen. Valmista, katse seuraa tasaisia kyntörivejä. ”Ihan kuin itse olisin kyntänyt” sanoo M illalla, sydämessä läikähtää.

Tasavertaisuus

Kiinnostava piirre varsinkin keski-ikäisten ja nuorten emäntien tarinoissa on halu hankkia lisäkoulutusta, kun maatalouden alkeet on opittu uudella kotitilalla. Osa emännistä on hakeutunut toisen asteen maatalousoppilaitoksiin, osa on täydentänyt tietojaan lyhyemmillä kursseilla ja opintopäivillä. Sari Eskelä on analysoinut perheellisen maatilan emän-

nän opintoja ja niiden vaikutusta omaan ammattikuvaansa erittäin kiinnostavasti:

Oppimisen halu vei koulun penkille. Isännältä kun alkoi vastaukseksi tulla ensin pitkä huokaus, kun kyselin kaikenlaista itsestään selvää. Opinnot alkavat nyt olla takanapäin. Helpolla opintopisteetkään eivät ole tulleet. Edellisistä opinnoista kun oli jo aikaa. Hyvä, että tietokoneet olivat jo silloin olleet olemassa. Opiskelutekniikan oppiminen, internetin hyödyntäminen ja itsekuri annettujen tehtävien tekemiseen piti löytää.

Monta kertaa on käynyt mielessä, että on ihan turhaa opiskella. Viiden lapsen äitinä aika on melko lailla kortilla. Olisi muutakin tekemistä. Tilan ulkopuolelta saatu tieto on kuitenkin ennakkoluulotonta ja uutta. On mukavaa, kun pystyy tasavertaisena keskustelemaan mm. kylvölajikkeista, puinneista ja sikojen ominaisuuksista. Ainut asia, mihin ei oppia saa, on aika ennen EU:ta. Itse kun olen siinä onnellisessa asemassa, että direktiivit ja asetukset ovat arkipäivää. Niinpä paperityöt ja lisääntyvät vaatimukset eivät tunnu taakalta vaan asioilta, jotka vain on hoidettava. Joskus jopa hyviltä asioilta, jotka vievät kehitystä ja tutkimusta eteenpäin.

Tasavertaisuus on sana, joka toistuu varsinkin nuorten emäntien teksteissä monissa eri yhteyksissä. Useimmat emännät näyttävät saavan parhaan tunnustuksen

omasta ammatillisesta pätevydestään, kun he voivat osallistua täysivaltaisina tilan tulevaisuutta koskevaan päätöksentekoon ja päätösten toteuttamiseen, oli kyse sitten investoinneista, rahoitusratkaisuksista tai tuotannon suunnittelusta.

Monissa emäntäkertomuksissa korjataan tai rakennetaan yhdessä isännän kanssa navettaa tai muita tuotantorakennuksia, raivataan peltoa tai tehdään konekauppoja. Heleena Lassilan kertomuksessa emäntä on traktorikaupan aloitteenteki-

jänä. Kun näet asevelvollisuuttaan suorittava isäntä yrittää henkilökohtaisella syyslomalla hoitaa lannanajoa ja hermostuu nostolaitteen temppuiluun, nuorie-mäntä toteaa, että ”jos ei oo kunnan kone-hia, ei töistä tuu mitään”. Siltä seisomalta lähdetään ensin pankkiin, jossa luvataan traktorilainaa, ja sitten kaupunkiin traktoriliikkeeseen.

Pikkulasten kanssa liikkuva parikymppinen nuoripari ei kuitenkaan vakuuta traktoriliikkeen myyjiä. Kun kysytään hintaa,

Heinäntekoa Vahdolla 1980-luvulla. Kuvaaja: Soini Sainio

myyjän ilme sanoo selvästi ”liikaa teille”. Vasta kun nuori emäntä kimpaantuu ja karjaisee: ”Myyrähänkö täällä traktoria vai onko ne vaan näytillä”, vanhempi myyjä ryhtyy hieromaan kauppoja nuorempien kanssa. Jo luvataan vaihtaa kuluneet renkaatkin parempiin ja tarjotaan pullakahvit. Emäntä ja isäntä poistuvat voittajina. ”Taas päästiin jatkamaan kevättöitä.”

Kirjoituskilpailun voittaja, neuvontatehtävissä toimiva agrologi Anu Ellä pohtii omassa tekstissään emännän asemaa eri-

laisilla maataloilla nimenomaan tasavertaisuuden näkökulmasta:

On paljon tasapainoisia taloja, joissa ei ole vain emäntä ja isäntä, vaan samalla kaksi tasavertaista maatalousyrittäjäpuolisoa. Kaikkea ei tarvitse sanoa toiselle, kun toinen tietää, että ymmärrämmehän me. Kun toinen ojentaa puuttuvan esineen, toisen käsi on jo vastassa ilman sanaakaan. Kun toinen kiukuttelee odotettuaan kullannarvoista rehuntekohetkeä jatkuvien sateiden välissä, se ei haittaa. Toinen tietää, että

kun rehusiilot on peitetty, huilataan yksi yö ja taas keitetään yhteiset aamukahvit ja kuunnellaan Yölintua, toinen lypsymontussa ja toinen lantaa kolaten, välillä toiselle silmää iskien. Sellaiselta lypsyltä ei varmaan tarvitse koskaan karata.

Neuvontatyössään Ellä on kohdannut myös toisenlaisia asetelmia. Kun neuvoja tekee isännän kanssa tuvassa suunnitelmia, ”*vaimo kitkee ikkunan takana asteripenkkejä tai kilisyyttää huomiota herättävän kovasti astioita keittiössä. Haluaisin hakea emännän saman pöydän ääreen ajoissa, ettei hänen tarvitsisi koskaan lähteä vain katkeruus mukanaan*”, Ellä toteaa ja kuvailee myös, miten joissakin taloissa emäntä on niin äkäinen, että isäntä jää mieluummin iltamyöhällä pellolle äestämään, jottei hänen tarvitsisi kuunnella toisen katkeruutta.

Ei ehditä puhua eikä mieltiä, miksi töihin kuluu koko elämä, eikä silti ehditä elää. Toinen on joka ilta jo nukkumassa, kun toinen tulee sisälle. Emäntä on joutunut hyväksymään puolisonsa työn maatilalla osana elämäänsä, vaikka itse haluaisi jotakin ihan muuta.

Ellä puuttuu tekstissään nykytiloilla tuttuun ongelmaan. Jatkuva tahtojen ristiriita johtaa helposti siihen, ettei emäntä halua jatkaa elämää maatilalla vaan äänestää jaloillaan.

Emäntien ketju

Kirjoituskilpailun tekstien perusteella haastavinta emännyyteen kasvamisessa näyttää olevan sopeutuminen tilan perinteisiin ja ihmissuhteisiin. Entisaikaan yhteistalous vanhan viljelijäpariskunnan kanssa koetteli ulkopuolelta tulleen nuoren emännän sietokykyä ja johti monenlaisiin ristiriitoihin. Vaikka nykyisin sukupolvenvaihdos näyttää johtavan lähes automaattisesti entisen viljelijäpariskunnan muuttoon joko tilan alueelle rakennettuun tai lähtitääjämästä hankittuun omaan asuntoon, jokainen muutos asuin-tiloissa, pihapiirissä tai maatilantoissa tehdään vielä vuosia suhteessa edellisen sukupolven ratkaisuihin. Lähes jokainen uusi emäntä näyttää erilaisia ratkaisuja tehdessään pohtivan, jatketaanko tässä nyt tilan perinnettä, uudistetaanko sitä, katkaistaanko se vai kapinoidaanko tietoisesti sitä vastaan.

Sylvi Peltoniemi on kuvannut omassa pienoisromaanissaan tämän asetelman kauaskantoisuutta. Vaikka hän oli toiminut jo vuosikymmeniä miehensä perintötilan emäntänä, isännän ehdotus tilan myymisestä oman terveydentilansa heikennyttyä kirvoitti emännän ensireaktionä hätäntyneen parahduksen, jossa kuului yhä kaikuja emäntäuran alkua ajoilta:

- Jos me täältä lähärettääs, niin tiäräkös mitä? Ihimiset luulis sitä tiätysti mun

Uusi elämäntilanne ja uusi koti. ”Tähän taloon tulin miniäksi vuonna 1961”, kerrotaan erässä kirjoituskilpailun vastauksessa.

keksinnöksi, ja ne jotka ennustivat taloon tuhua mun tähän tultuani, saisivat sitte sanna jotta ”mitäs mä sanoon, kyllähän sen ny piti arvata!”

- Ei sellaaasia kannata eres päästää miälhensä, Allan sanoo tomerasti.

- Kyllä kuule mun miäles on pysyny kaiken aikaa ne joirenkien ennakkoluulot ja murehet tästä taloosta. Ja takuulla mä taas olisin syyllinen tähänkin!

Kirjoituskilpailun aineistoissa oli runsaasti esimerkkejä rasiitteeksi koetuista sukutilan perinteistä ja kapinoinnista

niitä vastaan. Kepeimmin tätä kipeää kysymystä on käsitellyt Leena Turtiainen pakinassaan emännän oppisopimuskoulutuksesta. Hän kiillottaa yhä sukutilan perintöhopeita, mutta vakuuttaa, että ”se, jonka onni on kiinni Myrna-kupeista, saa ne minun jälkeeni.” Vaikka emäntä itse kulkee yhä velvollisuudentuntoisesti hoitamassa kesät ja talvet tilan sukuhautaa, omille lapsilleen hän on ilmoittanut, että ”tuhkat tuuleen, ei sukuhautaan”.

Anu Ellä on pohtinut modernin viljelijäparin suhdetta perinteisiin sekä emännän

lapsenlapsen että neuvojan näkökulmas-
ta. Hänen mukaansa perinteet ja uudis-
tukset eivät ole välttämättä ristiriidassa:

*On antoisaa keskustella sellaisten maan-
viljelijöiden kanssa, jotka ovat silminnä-
den omalla paikallaan elämässä. He ovat
kasvaneet kiinni traktorin hyttiin mutta
osaavat vaihtaa traktorin sopivalla hetkellä
uudempaan malliin, he ovat venähtäneet
riittävän pitkiksi yltämään lypsymontusta
tisseihin. Ehkä he ovat pyörähtäneet maail-
man kautta takaisin kotiin tai tulleet sinne
vahvoiksi emänniksi ja tehneet maatilasta
omannäköisensä. Ja jos he eivät ole aidosti
halunneet kulkea vanhan emännän navet-
tapolkuja, he ovat uskaltaneet raivata omat
polkunsaa.*

*Ei piirongin paikan tarvitse olla tällä kier-
roksella tuvan vasemmalla seinällä, vaikka
se olisi ollut siellä jo 100 vuotta. Edellisten
sukupolvien kunnioitus ja heiltä saadut
opit elävät meissä kuitenkin – myös niiden
naisten sydämissä, joilla ei ole piironkia
lainkaan. Minunkin lapsuuteni navet-
tapoluilla kasvaa jo isoja koivuja ja nuo-
ruuden laitumilla jahtaavat lehmiä aivan
eri emännät. Olen kuitenkin aina näiden
maatilojen kasvattama.*

Useimmat kirjoituskilpailuun osallis-
tuneet näyttävät olevan yhtä mieltä sii-
tä, että emännyyden koko oppimäärän

omaksuminen kestää vuosikymmeniä.
Parhaimmillaan täysinoppinut emäntä
voi todeta kuten Leena Perho luopumi-
sen ja sukupolvenvaihdoksen kynnykselle
saavuttuaan:

*Iso laiva kääntyy, on aika jättää hyvästit.
Uudet emännät, samat murheet, ilot, kii-
reet. Emännät vaihtuvat, maa säilyy, odot-
taa vaiti kylväjäänsä.*

*Suuria, hiljaisia huoneita. Joka ripa osuu
etsimättä käteen. Niin monet ristiäi-
set, syntymäpäivät, rippijuhlat, valmis-
tumisjuhlat, kihlajaiset, häät, hautajaiset,
elämän koko kierto.*

*Kuinka kaikki meni näin äkkiä, päivät,
viikot, kuukaudet, vuodet, kymmenet
vuodet. Vasta äskenhän painoin punaiset
korkokenkäni saviseen peltoon, itkien ih-
mettelin pannuja, kattiloita, naulaisia hel-
lapuita, hiiriä loukuissaan.*

*Totuin, opettelin, opin, osallistuin, osasin.
Muistoja, naurua, kyyneleitä.*

Matka-arkku.

Tämän otan mukaan, tämä jää.

Hyvästi koti ja kotipellot.

*Tervetuloa nuori emäntä, ota paikkasi pöy-
dän päästä, hohda uutena helmenä emän-
tien loppumattomassa helminauhassa.*

Maaseudun nainen

Olga, talonpoikaisvaimo 1900-luvun alun emännän päiväkirjat ja kirjeet

Neidistä emännäksi

5.2.1901 Olin H:n kanssa Huittisten kansanopistolla. Siellä tulin tuttavaksi Nyyrikin kanssa. Kyllä joskus ennenkin olin hänet nähnyt. Monesti näen Nyyrikin mielessäni semmoisena, kuin hän istui siinä helmikuun juhlanan takinmaisessa penkissä minusta ja H:sta. Sitten muutaman viikon päästä sain häneltä kirjeen, se oli ensimmäinen. En silloin vielä aavistanutkaan tätä päivääni, kun nyt on: viikkipäivän aaton aatto, kun näitä puhtaaksi kirjoitan.

Näin kirjoitti pian 29-vuotias neiti Olga Ketoheikkilä päiväkirjaansa 27.10.1904, juuri ennen naimisiin menoaan. Hän muistelee ensitapaamistaan miehensä kanssa ja ilmassa on odotusta, jännitystä ja rakastumisen tunnetta. Samalla hän käy läpi aikaisemman elämänsä tärkeitä hetkiä, kirjoittaa puhtaaksi, kuten itse sanoo. Kirjoittamisen hetkeä leimaa tilanteen suuri merkitys – elämä on muuttumassa perin pohjin. Edessä on avioliitto, muutto kauas kotiseudulta ja maatalon emännän arki.

Olga Ketoheikkilä oli syntynyt vuonna 1875 Virttaalla. Hän avioitui vuonna 1904 pari vuotta nuoremman Nyyrikki Vartian kanssa, joka Olgan tavoin oli lähtöisin lounaissuomalaisesta talonpoikaissuvusta. 1900-luvun alun nuoreksi naiseksi Olga oli kouluttautunut melko hyvin, hän oli käynyt kansakoulun lisäksi kansanopiston ja talouskoulun. Naimisiin mennessään Olga hoiti kotitilansa emännyyttä sisarensa kanssa. Nyyriikki oli myös opiskellut kansanopistossa ja hänkin asui kotitilallaan kunnes ennen avioitumistaan osti maatilaa Sääksmäeltä. Muutamaa vuotta myöhemmin pariskunta muutti Olgan kotiseudulle Oripäähän. Perheeseen syntyi kolme lasta: Aarno (1905), Tauno (1907) ja Lauri (1912).

Tässä artikkelissa tarkastelen Olga Vartian emännyyttä, pyrin tuomaan esille kuvan siitä millaista oli tämän yhden maatalon emännän arki. Lähteinäni käytän Olgan päiväkirjoja vuosilta 1904–1924 sekä samalta ajalta olevia perheen kirjeitä. Näiden tekstien kautta olen päässyt koskettamaan menneisyyden ihmistä, saanut selville jotakin hänen elämästään.

Teksteistä voin hakea vastauksia siihen, minkälaisena Olga emännöitsijänä näyttäytyi ja miten hän sen itse koki. Emännöitsijänä tarkoitan tässä kahta asiaa, sekä työtä maatilalla naisena että perheenemännöitsijänä. Olga on kirjoittanut päiväkirjojensa ennen kaikkea perheestään ja avioliitostaan. Emännöitsijän työn lisäksi myös nämä puolet ovat mukana tässä artikkelissa.

Talollisväestöllä oli läpi 1800-luvun tapana löytää puoliso samasta yhteiskuntaluokasta. Ryhmän sisäisten avioliittojen osuus on talollisten keskuudessa ollut miltei yhtä korkea kuin säätyläisillä. Kun Olga ja Nyyriikki tutustuivat toisiinsa, oli tilattoman väen osuus kasvanut maaseudulla voimakkaasti, mutta avioliitot tilallisten ja tilattomien välillä eivät olleet kuitenkaan lisääntyneet. Talonpoika ei etsinyt vain vaimoa, vaan hän etsi myös emäntää taloon, mikä ehkä lisäsi rationaalista ajattelua tunteiden kustannuksella.

Olga ja Nyyriikin kihlajaiskuva elokuulta 1904. Yksityiskokoelma.

Olga ja Nyyriikin avioliittoon on varmasti vaikuttanut myös järkipäinen pohdinta, liitto kun ei vaikuta mitenkään epäjärkevältä. Rakkauttakin on ollut,

suhteen alussa on nähtävissä selvää ihasutumista ja myöhemmin vahvoja tunteita.

Tänään on kaksi vuotta kulunut siitä, kun menimme kihloihin. Yhtä hauskalta tai hauskemmalta tuntuu nyt, kuin silloinkin. Vaikka olemmekin jo olleet monessa tuulesa, mutta emme ole haaksirikkoja silti kärsineet. Lähden nyt N. kanssa kävelemään tuonne mullien aitaukseen rautatien taka. Monta kertaa olemme tänään muistaneet päivän merkitystä. (29.8.1906)

Lainauksessa näkyy nuoren avioparin onni. Avioliiton mukanaan tuoma elämänmuutos vaikuttaa positiiviselta, mutta edelleen kouriintuntuvalta. Vaikka Olga on kirjoit-

tanut päiväkirjaansa arkisesti, on siinä tilaa myös romanttisuudelle. Onnellisten hetkien muistelu on tekstille tyypillistä. Olga on halunnut korostaa avioliiton merkitystä, hänen päiväkirjassaan parisuhde on läsnä koko ajan, ainakin jonkinlaisena taustavireenä.

Olga päiväkirjat, joissa hän välillä pohtii elämäänsä syvällisestikin, kertovat paljon. Toisaalta päiväkirjaa ei ole kirjoitettu säännöllisesti, joten aukotonta kuvaa

niiden kautta ei voi saada. On myös ajateltava sitä, kenelle Olga on kirjoittanut, itselleenkö vain? Päiväkirja on henkilökohtainen, mutta siitä huolimatta siihen on saatettu kirjoittaa asioista kaunistellen tai valikoiden. Päiväkirjaan on helppo rakentaa omasta elämästään itselleen mieluisa kuva. Kirjoitettaessa myös esitetään perusteluja ja selityksiä omaa itseä varten, kirjoittamalla voidaan omaa kuvaa itsestä muokata haluttuun suuntaan.

Avioliitostaan Olga on kirjoittanut usein, yleensä lyhyitä kommentteja. Teksti on etupäässä arjen kuvailua, johon kuuluu toki myös onnen ja petty-

mysten käsittely. Arkinen, mutta onnellinen aamu päiväkirjan sivuilla toistuu silloin tällöin, tässä vuodelta 1909:

Kylmä tuulinen päivä tänäänkin taas. Nousimme N & minä tänään klo ½ 5 ylös. Kulta meni heinän siemeniä kylvämään. Ensin sentään joimme aamukahvin. Oli tavattoman hauskaa juoda yhdessä ennen kun toiset heräsivät. Päätimme aina nousta niin aikaiseen ylös. (3.5.1909)

Avioparin kahdenkeskisistä hetkistä Olga on maininnut moneen otteeseen. Tähän lienee selityksenä pikemminkin niiden harvinaisuus kuin yleisyys. Maatilan ar-

jessa emännän ja isännän työt eivät kohdanneet usein. Toki välillä oli mahdollisuus olla kahden, Olga kuvaa päiväkirjassaan esimerkiksi marjastuksen iloa. Marjanpaiminta kului kesän ja syksyn säännöllisiin askareisiin, mutta oli muita töitä mukavampaa – ehkä senkin takia, että perhe harjoitti sitä yhdessä.

Olimme puolukoilla: Nyyrikki ja minä yhdessä, ja K. yksinään toisessa paikassa. Kovin kaunis päivä ja muuten erinomaisen lystiä. A. oli lasten kanssa kotona. (24.9.1908)

Olga Vartia noin vuonna 1908. Yksityiskokoelma.

Aina ei yhdessä toimivan perheen ihanne kuitenkaan toteutunut. Päiväkirjat kertovat äidin ja lasten yhteisistä puuhista. Jos perheen isä on mukana, on se myönteinen ja erityismaininnan arvoinen asia. Olga on kirjoittanut päiväkirjaansa tyytyväisen oloisena näistä hetkistä, ne ovat olleet hänelle tärkeitä. Yhdessäolon kautta perheen arvostus kasvoi ja perheen merkitys omana yksikkönä vahvistui. Erityisesti sunnuntait olivat tärkeää perheen yhteistä aikaa. 1900-luvun alun kasvatustapaissakin kehoitettiin panostamaan lasten kasvatukseen erityisesti sunnuntaisin, jolloin vanhemmilla oli enemmän aikaa keskittyä perheeseen. Monet Olgan päiväkirjamerkinnöistä osuvatkin sunnuntaille, eritoten sellaiset joissa kerrotaan perheen yhteisestä ajasta. Olga ja Nyyrikki olivat hyvin uskonnollisia, mutta kirkossa käynti on silti jäänyt perhe-elämän jalkoihin. Olga kirjoittaa helluntaina 1919:

Helluntaipäivä. Olin kirkossa. Me hyvin harvoin käymme kirkossa. On niin hauskaa aina pyhäpäivinä kotona, kun isäkin on kokopäivät kotona meidän parissamme. Talvisin istumme sisällä. Kesällä tuolla metsässä tai verannalla, tai menemme pelloille kävelemään ja päivä kuluu niin kovin hauskasti.

Yhdessäolo oli tärkeää, ja toisen poissa ollessa tunnettiin ikävää. Pienellekin matkalle lähtevää puolisoa käytiin saattamas-

sa, häntä vastaan lähdettiin kävelemään ja isää odotettiin usein kotiin.

Nyyrikki lähti Sääksmäelle ja samalla Tampereelle pellavia vahettamaan. Lapset ovat kovin ikävoineet. Tauno on huutanut ”ätä tänne”. Ikävältä minustakin on tuntunut. (15.12.1908)

Olgan ja Nyyrikin suhteessa näkyy 1900-luvun vaihteelle tyypilliset naisen ja miehen roolit. Olga on ollut miehensä tuki, hänen tehtäviinsä kuului kannustaa miestä ja edesauttaa tämän toimia. Nyyrikki puolestaan teki ahkerasti töitä ollakseen kunnioitettava aviomies. Olga näyttää usein askarruttaneen se, onko hän hyvä vaimo miehelleen.

Tänään on kovin herttainen, oikein kesäinen päivä. Meillä on otettu vielä perunoita. Ollaan nyt Pellonperän pellolla, Nyyrikki tuo perunat kotiin. Hän on kovin ahkera työssä aina ja muuten kovin hyvä. Jos minäkin osaisin oikein palkita hänen hyvyytensä ettei hänen elämänsä vaan tuntuisi raskaalta. Tahtoisin oikein päivänpaisteiksi tehdä hänen elämänsä. (11.10.1909)

Olga kirjoittaa siitä, että haluaisi olla hyvä vaimo – mutta onko hän? Mitä hän odottaa? Mitä häneltä odotetaan? Olga on kirjoittanut päiväkirjaan monesti myös väsymyksestään ja hermostuneisuudestaan. Lause ”Tunnen itseni väsyneeksi ja Nyyrikki sanoo etten ole iloinen.” (7.8.1910) ker-

too siitä, ettei Olga jaksanut aina vastata häneen kohdistuviin odotuksiin. Häntä myös huolettaa se, ettei hän ole täydellinen vaimo, sellainen joka osaisi oikein tukea puolisonsa ponnisteluja.

1900-luvun alussa avioliittokäsitys muuttui ennen kaikkea vaimon osaa arvioitaessa. Aiemmin miehestään riippuvainen kodin hengetär nähtiin modernissa avioliitossa miehen tasavertaisena kumppanina. Tämä edellytti naiselta entistä enemmän sivistystä, miestä piti tukea myös henkisesti ja pariskunnan tuli osata jakaa yhteiset tavoitteet ja huolenaiheet. Ajatteliko Olgakin näin, oliko hän pikkurouva joka olisi halunnut olla enemmän, tasavertainen emäntä isännän rinnalla?

Leipää, pellavaa ja päiväkirjoja

Maatila töineen oli Olgalle tuttu jo lapsuudesta saakka. Avioliiton kautta hankittu tila oli lapsuudenkotia pienempi, mutta pelto- ja niittyalaa oli yhteensä kuitenkin noin 20 hehtaaria. Torppia taloon ei kuulunut. Lainaa oli paljon, ja rahahuolet jaettiin suvun kesken – sukulaiset lainasivat toisiltaan jatkuvasti pieniä rahasummia. ”Nyt ei ole enää kuin 6 mk rahaa, mutta koetamme sillä päästä eteenpäin”, kirjoitti Nyyrikki avioliiton alkuaikoina veljelleen. Katovuodet ja lainan

korot saivat Nyyrikin kirjoittamaan vakavia kirjeitä. Olga oli miestään huolettomampi, hän kirjoitti maataloudesta usein kepeään sävyyn. Keväällä 1912 Olga rauhoitteli anoppiaan:

Älkää vaan meidän velkataakkaamme surko. Emme mekään sitä murehdi. Onpa meillä Jumala, joka on luvannut meistä kaikista luoduistansa murheen pitää. (24.5.1912)

Emännän työstä Olga on kirjoittanut melko vähän, mutta lähes kaikissa päiväkirjan merkinnöissä on nähtävissä se ympäristö, jossa maatilän emäntä eli. Siellä täällä päiväkirjoissa lukee ”Loukutettiin pellavia koneella.” tai ”Tänään saimme loppuun leipomisen. Se kestikin jo kolmatta päivää, kun torstai ehtooppuolla jo alettiin, mutta olikin 5 hl. jauhoja.” Perheen ensimmäistä omaa satoa korjattiin syksyllä 1905, jolloin huonot säät masensivat nuorta emäntää.

Tuli lunta niin paljon, että maa peitty. Meidän oli perunat maassa, kyntö alkamatta ja pellavat ylös ottamatta. Oikein tuntui ikävältä. Pian sentään meni lumi pois joten taas voitiin tehdä töitä.” (24.9.1905)

Avioliiton alkuaikoina maatilän töitä ei päiväkirjoissa juurikaan pohdita. Vain kuttaa siltä, että Olgan osallistuminen

Olga ja Lauri kesällä 1915. Yksityiskokoelma.

maataloustöihin oli vähäistä, emännän tärkeimpänä tehtävä on ollut ruuanlaitto, tekstiilihuolto, siivoaminen ja lasten hoito. Olga myös matkusteli yksin lasten kanssa. Päiväkirjassaan Olga valittelee, kun mies ei ehdi matkoille mukaan, mutta se ei estä häntä lähtemästä: *”Lähdin Aarnon kanssa Virttaalle. Oli kaunis päivä, K. kävi meitä asemalle viemässä. Nyyrikki tuli kankaalla vastaan maitokuorman kanssa. Tuntui niin ikävältä kun hän jäi pois seurasta.”* (28.7.1906). Olga lähti sukulaistensa luo uskonnollisiin juhliin ja viipyi matkallaan yli viikon, vaikka kotona oli elonleikkuu juuri alkanut. Ensimmäisinä aviovuosinaan Olga näki usein myös ystäviään ja vieraili sukulaistensa luona, esimerkiksi hammaslääkärimatka Turkuun venyi puolentoista viikon mittaiseksi, kun samalla nähtiin sukulaisia: *”Tätilässä oli hauskaa, soitettiin, laulettiin ja välillä syötiin tai juotiin kahvia.”* (13.3.1909)

Mitä pidemmälle aika kului, sitä enemmän Olga kirjoitti maatilan töistä. 1920-luvun vaihteessa Olga pohti maataloutta teksteissään usein, ja hän näyttää myös olleen perillä tilan viljelyksistä.

Papu leikattiin noin toistaviikkoa sitten ja eilen korjattiin kuivana. Pellavat tuotiin myös eilen pois ja riivittiin. Noin puolentoista viikkoa sitten vedettiin. Ohra sarkojen päisteitä menevät I. ja M. tänään näyttämään ja seipäisiin panemaan. Rukiin ja nisut ovat kaikki koottuna tuonne navetan

päätyyn päin. Ensi viikolla ne puidaan. (9.9.1922 Olgan kirje Aarnolle ja Taunolle)

Olgan kirjoituksista saa kuvan, että hän on tiennyt tarkalleen mitä tilalla tehdään, mutta hän itse ei ole ollut maataloustöissä aktiivisesti mukana. Eläinten hoidosta Olga on kirjoittanut hyvin vähän. Parina talvena hän on hoitanut lehmiä, mutta muuten vaikuttaa siltä, että karja ei ole ollut talossa emännän vastuulla, vaan perheellä on ollut erikseen karjanhoitaja. Nyyrikki kirjoittaa palkollisista ja Olgan voinnista äidilleen:

Meillä on tänä talvena ollut yksi renkipoi-ka ja yksi karjanruokkija. Köksän otamme, kun vaan saamme sopivan. Olga on tullut heikoksi sydäntaudin tähden. Muuten hän on lihunut ja tullut oikein ihailtavan kau- niiksi. (17.3.1912)

Syksyllä 1917 Nyyrikki kirjoitti pojil- leen, että *”Renkinä on meillä P. F. ja piika- na häärää Äiti.”* Palvelusväkeä oli välillä enemmän, välillä vähemmän. Emännän rooli piikojen työnantajana oli ajoittain vaikea, eikä elämä kylän keskustassakaan ollut aina helppoa. Naapurien silmien alta muutettiin pois syksyllä 1915, uusi pihapiiri rakennettiin peltojen laidalle muutaman kilometrin päähän.

Tänään muutamme uuteen taloomme. Muista ettet koskaan ikävöitte tänne ky- lään. Ei täällä ole ollut hyvä olla. Papan

väet käyvät kuuntelemassa mitä me puhumme ja seulovat kaikki asiat miten taitavat. Kaikki ihmiset tässä katselevat ja sohlaavat. Muista myös ettet piikoja pauhaa, ei niitä oikein hyviä koskaan saakaan, täytyy kärsiä. Kiitos Jumalalle rakkaalle taivaan isälle että on saatu tuo talo jo asuttavaan kuntoon. (29.10.1915)

Uusi talo toi mukanaan uusia työmenetelmiä sekä kotiin, navettaan että pelloille. Vuonna 1920 saatiin vesijohto kyökiin ja pesuhuoneeseen. Maataloustyöt alkoivat koneellistua 1800-luvun lopulla, ja 1910-luvulla jo useat uudenaikaiset työvälineet olivat tulleet käyttöön Länsi-Suomessa. Arki muuttui, kun oli opittava käyttämään uusia koneita, ja suhtautuminen niihin saattoi olla alkuun epäilevää.

Myös Olga on seurannut koneellistumisen kehitystä, ja kulkiessaan yöllä heinäpellon poikki hän pelästyi kortinpelaajien lisäksi myös uusia koneita: *”Niin kuitenkin tuntui hauskalta kulkea kesken teon olevalla pellolla missä toisin paikoin oli heinä seipäissä ja toisin paikoin vielä niittämättä, vaikka jo oli se vähissä. Niittokone ja harava seisoivat paikoillaan, se nyt oli luonnollista.”* (20.7.1912). Vuonna 1908 perhe lainasi naapurin puimakonetta, jota käytiin moneen kertaan katsomassa. Myöhemmin hankittiin oma, samoin niittokone ja hevosvetoinen harava.

Vaikka Olga on ollut kiinteästi mukana maatilän töissä, on hän myös kiistatta ollut emäntä, jolla on ollut työstään omaa vapaata aikaa. Hän on lukenut ja kirjoittanut, harrastanut ja tavannut ystäviään.

Olga vastavalmistuneen navetan edustalla. Yksityiskokoelma.

Uutta niittokonetta ihailmassa Aarno, Nyyrikki ja Olga. Yksityiskokoelma.

Kova pakkonen tänäänkin. Nyyrikki on renkipoikien kanssa multakuopalla. Minä aamupäivät häärään siivoamisessa ja ruuan laitossa. Iltapäivällä on vähän aikaa tehdä käsityötä, kirjoittaa ja lukea. Lauri nukkuu juuri. Aijomme illalla mennä N. ja minä kylään kuulemaan edusmies Majaniemen puhetta. (28.2.1919).

Lukeminen oli tärkeä harrastus, samoin kirjoittaminen, päiväkirjoistahan sen näemme. Kaikilla maatalon emännillä ei 1900-luvun alussa ollut aikaa tällaisiin harrastuksiin, eikä välttämättä kiinnostustakaan. Olgalla tähän on ollut mahdollisuus, ja hän on myös arvostanut sitä – nähdäkseni Olga ei ollut sellainen emäntä, joka olisi tuntenut huonoa omaatuntoa levosta ja rentouttavasta toiminnasta.

Maatilalta maailmalle

Perheen vanhimmat lapset Aarno ja Tauno lähetettiin opiskelemaan Hämeenlinnan yhteiskouluun 11- ja 12-vuotiaina, vuonna 1917 ja 1918. Tämä oli iso päätös Olgalle ja Nyyrikille, sekä taloudellisesti että perheen yhtenäisyyden ja tulevaisuuden kannalta. Hämeenlinna oli kaukana Oripäästä, pojat asuivat siellä sukulaisten luona. Poikien kouluunlähdöllä oli suuri merkitys myös maatalon arjessa. Kotitalalla tarvittava työvoima oli poissa, ja yhdeksän vuotta kestävä ruokatarpeiden lähettäminen maaseudulta kaupunkiin alkoi.

Olgan ja Nyyrikin kirjeenvaihto poikien kanssa oli säännöllistä, ja jokaisessa kirjeessä puhutaan tavaralähetyksistä. Lähes

viikoittain Olga pakkasi ruokatarpeet, jotka vietiin 30 kilometrin päähän Loimaan rautatieasemalle. Junan kyydissä kulki säkeittäin erilaisia jauhoja, perunoita, juureksia, lihaa, kananmunia, voita, juustoja, leipiä, korppuja ja jopa maitoa, joka kyllä ehti monesti jo matkalla hapantua. Maaseudulta lähetettiin myös polttopuita, itse keitettyä saippuaa, kynttilöitä, liinavaatteita sekä monenlaisia työkaluja ja tarvikkeita lainaan. Poikien vaatteet tehtiin kotona, Olga kyseli kasvavilta pojilta mittoja, pidensi housuja, teetti takkeja ja ompeli lakanoita. Monenlaista tavaraa kuljetettiin edestakaisin, ja kirjeet kulkivat samanaikaisesti kertoen tarkkaan, mitä paketeissa oli määrää olla.

Lauri on jo vähän terveempi, pian jo pääsee kouluun ja lupaa olla ahkera koulussa käviä jos pukki kirveen tuo. Lauvantaina oli aikomus lähettää vaan voita. Nyt lähettämme juuston lisää ja 2 pannukakkua. Isompi niistä särkyi ja täytyi leikata päästä pois. Oli aikomukseni tehdä niitä enempi mutta kun isä lähtee tänään niin ne jäävät. Voita tässä on 2 kg. Kun saadaan perunat ylös ja kaurat poikki niin tuodaan teille lihaa, perunia ja kakkoja y.m. koko kuorma. Elo kone on oikein erinomainen kaurassa. Tuhannen markan vaiheilla on joka vuosi mennyt urakkaan ja nyt ei mitään. (Olgan kirje Aarnolle ja Taunolle 26.9.1922)

Lainaus on tyyppillisestä Olgan kirjeestä. Koko elämänsä sairastaneen nuorimman

pojan terveys käydään läpi, sitten tavara-lähetykset, maatilalla tapahtuneet asiat, lopussa on vielä henkilökohtaisia ja opiskeluun liittyviä asioita. Maataloustöistä kirjoitettiin paljon, näin perheen pojat pidettiin mukana tilan kehityksessä. Poikien tulevaisuus nähtiin kuitenkin myös maatalan ulkopuolella: ”Pääasia on, että nyt, kun on oppimisen aika kartutatte tietojanne ja kasvatatte itsellenne henkistä pääomaa. Se on kyllä tarpeen, elämän varrella.” (Nyyrikin kirje Aarnolle ja Taunolle 21.9.1919).

Suomalainen maatalous muuttui 1900-luvun alkupuoliskolla talonpoikaisesta elämäntavasta kohti eriytynyttä viljelijän ammattia. Muutos oli ratkaiseva: vahvasti omavaraisista talonpojista tuli markkinoiden ehdoilla toimivia tuottajia. Maatila ei ollut enää Olgan lapsillekaan samanlainen elämän keskipiste mitä se oli ollut hänelle itselleen. Pojat Aarno ja Tauno elivät suurimman osan nuoruuttaan kaupungissa, opiskelun tavoitteena oli hyvä ammatti – siis jokin muu kuin maanviljelijän ammatti. Maatalous oli toki läsnä lasten elämässä; kesäisin tehtiin töitä, kirjeissä seurattiin tilan tapahtumia ja ruokapöydässä syötiin kotitilan ruokaa.

Aarno ja Tauno olivat kuitenkin uutta sukupolvea, sukupolvea jonka aikana maatalous modernisoitui pitkin harppauksin. Tämän sukupolven takana oli edellinen sukupolvi, joka myös omilla valinnoillaan vauhditti tai jarrutti kehitystä. Olga

ja Nyyrikki tahtoivat lastensa opiskelevan, he halusivat lapsilleen talonpoikaisen elämän lisäksi myös jotain muuta.

Vaikka asia olisikin ollut niin, että Olgan mielestä maatalous ei enää yksistään riittänyt seuraavalle sukupolvelle, oli oma maatila silti miltei pyhä asia. Maanviljelyä pidettiin arvokkaana työnä, ja lasten toivottiin jatkavan sitä, muiden ammattien rinnalla. Olga muisti maatilaa myös päiväkirjaansa kirjoittamassaan jäähyväiskirjeessä.

Tänään lähden Turkuun leikkaukseen. Hyvästi rakkaat lapset ja Nyyrikki! (--) Olokaa pojat keskenään sovinnossa ja pitäkää isä hyvänä. Ja viimeinen toivomukseni jos minä kuolen niin joku teistä pojat Aarno, Tauno tai Lauri ottaisi tämän talon sitten kun isä lakkaa pitämästä. Ettei sitä anneta muille. Kiitoksia kaikesta!

Oripäässä 25 p. kesäk. 1919. Olga Vartia.

Talonpoikaishenki eli syvällä, eikä talon myymisen mahdollisuutta haluttu edes ajatella. Nyyrikin ja Olgan aikana maatila muuttui paljon; peltoa raivattiin lisää ja uuden pihapiirin myötä maatilasta tuli yhä enemmän Olgan ja Nyyrikin oma tila, sukutila joka kuului kiinteästi perheeseen. Panostukset nähtiin sijoituksina seuraaville sukupolville. Lasten odotettiin jatkavan samaa henkeä, ylläpitävän talon historiaa.

Emännän vastuun kasvu

Miten Olgan toiminta emäntänä muuttui päiväkirjoihin kirjoitettujen kahdenkymmenen vuoden aikana? Miten se näkyi avioliitossa, miten maatilan emännyydessä? Modernille suomalaiselle aviosuhteelle on ominaista nimenomaan samanlaisuuden korostaminen. Oliko Olgan ja Nyyrikin avioliitto tällainen liitto, perustuiko se kahden tasavertaisen ihmisen yhteiselolle? Ajattelivatko Olga ja Nyyrikki näitä asioita, pitivätkö he samankaltaisuutta tärkeänä?

Kirjeiden ja päiväkirjojen perusteella Olgan ja Nyyrikin yhteiselossa 1900-luvun alun vuodet olivat erilaisia kuin 1920-luvun vaihteen aika. Avioliiton alkuaikoina pariskunta on elänyt enemmän omissa lokeroissaan ja melko itsenäisinä, myöhemmin yhteiset toimet yleistyivät. Vaikuttaa siltä, että naimisiin mennessään ei parin samankaltaisuudella ole ollut juurikaan merkitystä, mutta myöhemmin sitä arvostettiin sitäkin enemmän. Selvimpänä esimerkkinä on Olgan lisääntynyt vastuunkanto maatilasta. Olga oli selvästi kasvanut emännyyteen näiden vuosien aikana. Miten tämä kehitys tapahtui?

Muutokseen on monia selityksiä: vuodesta 1912 kotona oli sairas lapsi, perheen velkataakka oli kasvanut ja pariskunta vanhentunut. Mutta aika oli myös muuttunut. 1800-luvun perheideologia painotti

romanttista rakkautta, jonka mukaan naista ja miestä pidettiin olemukseltaan erilaisina, ja juuri tämän vuoksi toisiaan täydentävinä. Naisen naisellisuuden ansiosta hänen katsottiin voivan kannustaa miestänsä korkeisiin saavutuksiin. Vuosisadan vaihteen jälkeen ajattelutapa oli toinen, vaikka vaimon tehtävänä vielä nähtiinkin miehen tukeminen ja kannustaminen. Tämän piti kuitenkin tapahtua tasavertaisen ymmärtämisen kautta.

Siksi näkisin Olgan toiminnan emäntänä muuttuneen myös siitä syystä, että naiselta odotettiin erilaisia asioita tarkastelemani kahdenkymmenen vuoden

alku- ja loppupäissä. Vuosisadan alussa Olga pysyttäytyi erossa miehensä toimista, hän oli itsenäinen nainen joka naisellisuudellaan antoi miehelleen tarvittavan tuen. Seuraavilla vuosikymmenillä Olga näyttäytyy miehensä kanssa hyvin samantlaisena, samoista asioista murehtivana ja samaa työtä tekevänä puolisona.

Olga eli 66-vuotiaaksi ja kuoli kotonaan Oripäässä vuonna 1942. Päiväkirjamerkintöjä tai säännöllistä kirjeenvaihtoa ei ole jäänyt jäljelle kesän 1924 jälkeen, jolloin perheen nuorin poika Lauri kuoli tuberkuloosiin.

Olga ja Nyyrikki syksyllä 1937, Nyyrikin 60-vuotispäivänä. Yksityiskokoelma.

Artikkeli perustuu kirjoittajan valmisteilla olevaan Turun yliopiston Suomen historian pro gradu -tutkielmaan ja tutkielmassa käytettävään päiväkirja- ja kirjeaineistoon.

LÄHTEET

Elomaa, Hanna 2000: Koketti, sinisukka ja tohvelisankari. Teoksessa *Modernin lumo ja pelko. Kymmenen kirjoitusta 1800–1900 –lukujen vaihteen sukupuolisuudesta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Häggman, Kai 1994: *Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa. Historiallisia tutkimuksia 179*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

Jallinoja, Riitta 1997: *Moderni säädyllisyys. Aviosuhteen vapaudet ja sidokset*. Helsinki: Gaudeamus.

Kakko, Tarja 2005: *Kurissa ja herran nuhteessa. Luterilainen kasvatusaate 1900-luvun vaihteen Suomessa*. Turun yliopiston julkaisuja sarja C osa 236. Turku: Turun yliopisto.

Ollila, Anne 1990: *Perhe – ura vai vankila*. Teoksessa Kari Immonen (toim.) *Naisen elämä. Mistä on pienet tytöt tehty, mistä tyttöjen äidit*. Helsinki: Otava.

Peltonen, Matti 2004: Uudet kaupallistumisen muodot. Teoksessa Viljo Rasila, Eino Jutikkala, Pirjo Markkola, Anneli Mäkelä-Alitalo, Jari Niemelä, Toivo Nygård, Matti Peltonen ja Julia Burman (toim.) *Suomen maatalouden historia, osa II, kasvun ja kriisien aika 1870-luvulta 1950-luvulle*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Räisänen, Arja-Liisa 1995: *Onnellisen avioliiton ehdot. Sukupuolijärjestelmän muodostumisprosessi suomalaisissa avioliitto- ja seksuaalivalistusoppaissa 1865–1920*. Bibliotheca Historica 6. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

Stark, Laura 2006: Pitkospuita modernisaation suolle. Johdanto teoksessa Hilikka Helsti, Laura Stark ja Saara Tuomaala (toim.) *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860–1960*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Vatka, Miia 2005: *Suomalaisten salatut elämät. Päiväkirjojen ominaispiirteiden tarkastelua*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Ylikangas, Heikki 1968: *Puolisonvalintaan vaikuttaneista tekijöistä sääty-yhteiskunnan aikana*. Historiallinen Aikakauskirja 1/1968, s. 20–30.

Östman, Ann-Catrin 2004: Modernisoituvaa maatalous. Teoksessa Viljo Rasila, Eino Jutikkala, Pirjo Markkola, Anneli Mäkelä-Alitalo, Jari Niemelä, Toivo Nygård, Matti Peltonen ja Julia Burman (toim.) *Suomen maatalouden historia, osa II, kasvun ja kriisien aika 1870-luvulta 1950-luvulle*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Satu Jaatinen

Kansakunnan emännät

Kotirintaman naiset sodan ajan julisteissa ja mainoksissa

Emännät talkoissa

Kun jatkosota syttyi kesällä 1941, alkoi Suomen kotirintamalla emäntien valtakausi. Sodan oli alun perin suunniteltu kestävänsä vain muutaman kuukauden ja miesten laskettiin ehtivän ”kesäsodasta” takaisin kotirintamalle viljan leikkuun ja puinnin aikoihin. Tämä suunnitelma ei kuitenkaan toteutunut vaan emännät saivat vuosikausiksi tilojen hallinnan ja jokapäiväisen päätöksenteon omille harteilleen. Yhteiskunta pyrki tukemaan heitä kaikin tavoin ja myös suomalaiset yritykset alkoivat ottaa mainonnassaan huomioon naisten uuden aseman. Sodan pidetessä myös kaupungin naiset korotettiin kansakunnan ”emäntien” arvostettuun kastiin. Perheen äideille, olivat he sitten maalta tai kaupungista, puhuttiin lehdissä ja mainoksissa agraarisia ja militaristisia termejä käyttäen.

Sotaa käyvä valtio tarvitsi käyttöönsä kaiken mahdollisen työvoiman. Tämän vuoksi säädettiin laki, joka määräsi, että jokainen 16 - 60-vuotias kansalainen oli työvelvollinen. Tämä tarkoitti sitä, että valtiolla oli oikeus osoittaa jokaiselle

työkykyiselle ihmiselle työpaikka, mikäli hänellä ei sellaista omasta takaa ollut. Kriisiaikana ei katsottu kotirouvia hyväksi. Työvelvollisuutta saatettiin suorittaa esimerkiksi maatoimena tai miehiltä vapautuneina tehdastöinä.

Vaikka kansalaisella olisikin ollut työpaikka, se ei tarkoittanut sitä, että hänellä olisi ollut ylen määrin vapaa-aikaa. Kansalaisia kannustettiin käyttämään viikonloput ja lomat talkootöihin maaseudulle ja hakualueille. Yksinään työtä ei tarvinnut lähteä etsimään, vaan talkootyöt hoidettiin yleensä työntajan avustamina. Koko työporukka lähti yhdessä, jotkut bussilla, jotkut kuorma-auton lavalla, maaseudulle jossa sitten päivän verran kaadettiin puita, nostettiin perunoita tai niitettiin viljaa. Tilan emäntä vastasi työväkensä muonituksesta ja lämmitti usein heille myös saunan. Ruoka oli maaseudulla pääsääntöisesti parempilaatuista kuin kaupungeissa ja koska lämmintä vettäkään ei kaupungeissa aina tullut joka asuntoon, olivat kokemukset talkoista yleensä positiivisia.

Nuoria naisia mottitalkoissa sota-aikana. Eurajoen kotiseutuyhdistys.

Talkootyöt takasivat sen, että paljasjal-kaisetkin kaupunkilaiset pääsivät mais-tamaan maaseudun emäntien arkea. Vie-raantumisen maatöistä näkyi joidenkin talkoolaisten kohdalla epäkäytännöllisenä vaatetuksena ja huonoina kenkinä. Suurin osa talkoolaisista kuitenkin uhkui näyttämisen halua, mitä ryhmässä liikku-minen oli omiaan lisäämään. Talkootyös-tä ei maksettu rahallista palkkaa, mikä ku-vaa hyvin ajan tilannetta. Rahalla ei ollut samanlaista arvoa kuin elintarvikkeilla. Vaihtokauppa yleistyi varsinkin kaupun-geissa. Sokeria vaihdettiin lihaan ja tu-pakka voihin. Maaseudun ja kaupungin väki kävi myös mielellään vaihtokauppaa keskenään. Kaupunkilaiset halusivat elin-

tarvikkeita, maaseudulla taas oli puutetta vaatteista ja esimerkiksi sähköjohdoista. Ja kaikki halusivat aitoa kahvia.

Satoa talteen

Jatkosodan ensimmäisenä syksynä, vuon-na 1941, sadosta tuli kehno. Tämän vuoksi kotirintaman naisia kannustettiin mainoksissa ja julisteissa säilömään niin paljon juureksia, marjoja ja kasviksia kuin suinkin mahdollista. Tehtävää vai-keutti se, että sokeria oli saatavilla vain rajoitettu määrä. Pakon edessä oli säilöjien tartuttava uuteen innovaatioon, keino-tekoiseen säilöntäjauheeseen. Tuotteen luo-

tettavuutta korostettiin toisella innovaatiolla, puhelinneuvonnalla. Tuote kohdisti markkinointinsa ”emännille kautta Suomen”. Kuka tahansa, olipa hän suurtilan emäntä tai hellahuoneessa asuva kaupunkilainen, oli elintarvikehuollon kannalta yhtä arvokas ja yhtä tärkeällä asialla.

Elintarvikkeiden hankinta oli ongelma, jonka kanssa varsinkin kaupungin emännät saivat taistella koko sodan ajan. Raaka-aineiden keruu oli huomattavasti työläämpää kuin itse aterian valmistaminen. Jokaiselle kansalaiselle oli laskettu tietynkokoinen annos kutakin elintarviketta sen mukaan, kuinka raskasta työtä hän teki ja kuinka suuret varastot maassa kulloinkin oli. Elintarvikeliikkeiden edessä mutkittelevista jonoista tuli jokapäiväisiä näkyjä kaupungeissa. Jokaista säännöstel-

tyä tuotetta kohti oli leikattava asiakkaan henkilökohtaisesta kupongista tietty pala pois, ja nämä operaatiot pidensivät kaupassa asioimiseen kulunutta aikaa huomattavasti.

Useat yritykset kuvasivat mainoksissaan myymälöiden edessä jonottavia naisia ja jakoivat heille rohkeutta ja ihailua. Heille esitettiin myös pyyntöjä olla purkamatta turhautuneisuuttaan myymälöiden henkilökuntaan. Eräs tapa rohkaista naisia ja saada heidän työnsä tuntumaan isänmaallisemmalta, oli rinnastaa heidät taistelevaan armeijaan käyttämällä sellaisia ilmauksia kuin *ansioitunut on tämäkin armeija ja sievoisia ”päivämarsseja” joutuu nyttemmin kotirintamankin ”jalkaväki” suorittamaan.*

Pieni tyttö lypsää Lumikki-lehmää 1940 Eurajoella. Kuvaaja: Hannu Teräs. Eurajoen Kotiseutuyhdistys.

Se, että tuote oli säännöstelty, ei taannut sitä, että tuotetta riitti kaikille. Kahvi oli tällaisista tuotteista tärkein. Niin maaseudun kuin kaupunkienkin emännät joutuivat keittämään pannuissaan korviketta. Se oli kahvia, jota oli jatkettu kasvi- ja viljaperäisillä aineksilla. Kahvi oli puhdas tuontituote, ja sodan alussa maassa olleet varastot oli nopeasti juotu laimentamistoimista huolimatta. Aidon kahvin loputtua kauposta oli saatavilla enää vastiketta, eli tuotetta jossa ei ollut papuakaan aitoa kahvia seassa. Vastike ei luonnollisestikaan käynyt kaupaksi samaan tapaan kuin korvike, koska kahvinjuojat valmistivat mieluummin itse kasvipohjaisen vastikkeensa kuin ostivat sitä kaupasta. Vastiketta valmistettiin milteistä tahansa luonnonkasvista tammenterhoista voikukanjuuriin.

Huonoa satovuotta seurasi kylmä talvi, joka hankaloitti Saksasta meritse saapuvien elintarvikelukuljetusten matkaa. Ruokapulaa ryhdyttiin seuraavana kesänä torjumaan kaupungeissa ottamalla kaikki viljelyyn kelpaava maaperä pihoja ja puistoja myöden hyötykäyttöön. Jopa Helsingin keskustassa sijaitsevasta Esplanadin puistosta tehtiin kasvimaa. Useilla kaupunkilaisilla oli kaupungin ulkopuolella oma palstaviljelmä, jossa kasvatettiin juurikkaita, marjoja ja tupakkakasveja. Kaikki maanmuokkaustyöt tehtiin hartiavoimin, koska suurin osa Suomen hevosista oli otettu armeijan

käyttöön. Näillä palstoilla oli mahdollista saada ohjausta esimerkiksi maatalouskerholaisilta, jotta siemenet tuli istutettua oikeaan syvyyteen ja oikeille etäisyydelle toisistaan.

Emännät työssä

Mainoksissa ja propagandajulisteissa esiintyvien naishahmojen elämä oli työntäyteistä arkea, jossa oli sotavuosien kuluessa vain kahdenlaisia juhlahetkiä: puolison loma rintamalta sekä vuoden vaihtuminen. Mainoskuvien perheet juhlistivat isän saapumista aina hyvällä aterialla, vaikka pöytien antimet eivät aina vaikuttaneetkaan aikaan nähden realistisilta. Emäntien kykyyn taikoa isännilleen juhla-ateria luotettiin vakaasti. Vuoden vaihtumiseen yhdistettiin kerta toisensa jälkeen sama ajatus: toivo rauhan saapumisesta. Muut juhlat ohitettiin pelkillä maininnoilla, eivätkä juhliin liittyneet hahmot, kuten joulupukki ja pääsiäisnaita esiintyneet kuvituksissa kertaakaan. Tämä toistuu myös kansallisten hahmojen, Suomi-neidon ja Väinämöisen kohdalla, jotka kumpikin olivat olleet käytettyjä hahmoja ennen sotia.

Emännän synonyymiksi nousi sota-aikana nainen, joka teki työtä. Tämä näkyi mainoksissa ja julisteissa esiintyneiden naisten ulkonäössä. Ennen sotaa olivat kauneuskuningattaret olleet haluttua materiaalia kuvituksissa, nyt heidät kor-

Kuppi kahvin korviketta heinätoiden lomassa Paltamossa 1943. Kuvaaja: Saara Leinonen

vasi meikitön emäntähahmo. Emäntä ei käyttänyt koruja eikä sormuksia. Hänen päässään oli usein huivi ja hänen hamettaan suojasi esiliina. Molemmat asusteet kielivät fyysisestä työnteosta. Emännän rinnalla oli toisinaan hänen ”kaupunkilaissiskonsa”, housuihin tai työhaalariin puettu nainen. Nykypäivänä on vaikeaa kuvitella, miten vallankumouksellista oli kuvata mainoksessa housupukeista naista. Siinä missä maalaisemäntä oli ottanut vastuulleen maatilán pidon, piti puolestaan hänen kaupunkilaissiskonsa tehtaiden pyörät pyörimässä.

Eivät emännät kuitenkaan täysin omin voimin tilojaan pyörittäneet. Kirjeet

kulkivat vilkasta vauhtia kotirintaman ja taistelurintaman välillä. Emännät kertoivat miehilleen tilojen tapahtumista ja miehet neuvoivat heitä niin paljon kuin se kirjeitse oli mahdollista. Ylpeys työläistä emännistä käy ilmi esimerkiksi eräästä Suomen romaanikirjallisuuden suosituimmasta sitaatista: *”Tiijät sie kuule, jot miun raskaaana oleva eukkoin leikkaa itse ruista Kannaksel ja sie mokoma vähä-älynen meinaat panna miut tääl laitemmaan kivilöi siun polkuloihees pieliin. Ai perkele.”* (Väinö Linna: *Tuntematon sotilas*)

Emännillä oli toki myös lapsia. Lasten yleisin toiminto mainoksissa oli auttaa äitiään. He keräsivät lumppuja, auttoivat

elintarvikkeiden säilömisessä, käänsivät maata kylvämistä varten tai pinosivat polttopuita kotinsa edustalla. Valtiovalta oli painottanut omissa tiedotteissaan, ettei lapsia pitänyt heidän matalan ikänsä tai vähäisten voimiensa vuoksi pitää syrjässä työnteosta. Lapsia toivottiin hyödynnettävän varsinkin marjojen, sienien ja käpyjen keruussa. Äidin auttaminen täytti mainoksissa ja ilmoituksissa kuvattujen lasten elämän niin tarkkaan, että heidät kuvattiin äärimmäisen harvoin leikkimässä. Kuvituksesta puuttuivat kokonaan lasten leikkitoiverit, eikä kodeissa, joissa he asuivat, näkynyt lapsuuteen liittyviä tavaroita, kuten leluja tai satukirjoja. Sotaa käyvässä maassa lapset olivat pieniä aikuisia, joilta odotettiin, jos ei suurta niin ainakin pientä osallistumista äitiensä työhön.

Ilmeisesti yhteishengen vahvistamisen vuoksi kaikki mainoksissa sodan aikana esiintyneet naishahmot olivat nimettömiä. Julkisuuden henkilöitä ei nähty kertaakaan tuotteita suosittelemassa. Kauneus ei ollut enää samalla tavalla arvostettua, vaan pääosassa oli työtä tekevä, osaava ja tuloksiinsa tyytyväinen nainen. Kaikenlainen avuttomuus ja aloitekyvyttömyys oli karsittu heistä pois. Jos nainen tarvitsi apua, häntä ei suinkaan ollut aut-

tamassa mies vaan toinen nainen, yleisimmin martta tai lotta.

Jatkuva työnteke näkyi myös siinä, että emäntä ei istuskellut tai muutenkaan viettänyt omaa vapaa-aikaa. Hän seisoi, käveli tai kantoi. Meni muutama rauhan vuosi ennen kuin nainen kuvattiin jälleen lepäämässä. Sodan aikana emäntien harteilla oli niin paljon vastuuta, että lepäilevän naishahmon kuvaaminen olisi saattanut jopa herättää aggressiota. Näiden ahkerien naisten taustamaisemat kuvattiin mainoksissa hyvin varovaisesti. Emäntien tuli edustaa koko kansaa, niin työväestöä kuin keskiluokkaa, niin maaseutua kuin kaupunkiakin. Siksi taustalla näkyvä koti pyrittiin kuvaamaan hyvin varovasti.

Mainosten ja julisteiden mukaan Suomessa asui sodan aikana ahkeria ja riukskoja naisia, jotka suorittivat sääntillisesti ja kärsivällisesti yhteiskunnan heiltä odottamat tehtävät. He eivät jääneet epäroimään, eivät itkeneet kohtaloaan, eivätkä ikävöineet puolisoaan. Nämä emännät ruokkivat lapsensa ja varastoivat suuret määrät ravintoa talven varalle lepäämättä hetkeäkään. Rinnallaan heillä oli tyynet ja työteliäät lapset ja neuvoja he saivat toiselta suomalaiselta emännältä.

LÄHTEET:

Aikakauslehdet:

Hakkapeliitta 1941-1944

Kotiliesi 1941-1944

Suomen kuvalehti 1941-1944

Muut lähteet:

Jaatinen, Satu 2000: *Sotakarttaa katsellessa. Mainonta jatkosodan aikana Suomen Kuvalehdessä ja Hakkapeliitassa*. Kansatieteen pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto.

Jermo, Aake 1974: *Kun kansa eli kortilla. Reportaasi lähimenneisyydestä*. Keuruu: Otava.

Kallioniemi, Jouni 1998: *Kotirintama 1939-1945*. Jyväskylä: Vähäheikkilän Kustannus.

Utrio, Meri ja Untamo 1994: *Pois pula, pois puute. Kuinka kansa selviytyi*. Hämeenlinna: Tammi.

Poroemäntiä, onko heitä?

Johdanto

Toimittajat ovat lappilaista – Etelä-Suomen näkökulmasta eksoottista – elämäntapaa kartoittavissa jutuissaan kertoneet poroemännistä, naisista joiden perheessä eletään poronhoidosta. Paljastan tässä ihan aluksi salaisuuden: poroemäntiä ei oikeasti ole olemassa, se on etupäässä tiedotusvälineissä ja matkailumainoksissa käytetty nimitys. Poronhoitotöitä tekevät naiset eivät miellä itseään poroemänniksi, vaan poromieheksi. Poromies on henkilö, joka tekee poronhoitotöitä elantonsa hankkimiseksi. Se on enemmänkin ammattinimike, ei sukupuoleen sidottu nimitys.

Poroisäntä puolestaan on luottamushenkilö, joka on valittu paliskunnan johtajaksi. Poronhoitotyössä on mukana naisia, joilla itsellään tai joiden perheellä on poroelo, josta elanto saadaan. Näistä naisista, porotilan emännistä kerron tässä artikkelissa. Porotila on poromiesperheen maatila, jossa poronhoidon lisäksi elantoa voidaan saada esimerkiksi porotilamatkailusta, käsintöistä, metsänmyynnistä tai tilan emäntä – tai isäntä – on tilan

ulkopuolisissa töissä. Virallisesti poro- tai luontaiselinkeinotilat ovat valtion tukitoimien avulla rakennettuja ja perustettuja tiloja, joiden tarkoituksena on ollut poronhoitoperheiden toimeentulomahdollisuuksien ja asunto-olojen parantaminen. Erilaisia elinkeinoyhdistelmiä löytyy ja niihin vaikuttavat niin tilalla asuvien erikoistaidot kuin tilan sijainti. Matkailukeskusten läheisyydessä sijaitsevien tilojen elanto on usein riippuvainen matkailuelinkeinosta.

Poronhoito ei suinkaan ole ainut pohjoinen ammatti, jossa naiset toimivat alalla, joka on totuttu näkemään maskuliinisena tilana. Lapissa 1900-luvulla kulkeneet kansatieteilijät ovat kirjoituksissaan ihmetelleet sitä, miten pohjoisessa naiset osallistuivat moniin sellaisiin työtehtäviin, jotka etelämpänä on katsottu normaalisti kuuluneen miehille, kuten kylvötoihin. Sukupuolten hierarkkista suhdetta voitiin tulkita työnjaon avulla, sillä miesten työt voitiin nähdä maatalousyhteisön kulttuurisessa merkitysjärjestelmässä hierarkkisesti naisten töitä arvokkaampia. Näin ei halutakaan nähdä naisia näissä arvokkaiksi nähdyissä ”miesten töissä”. Kuten

näiltä vanhemmilta kansatieteilijöiltä, niin myös tutkijoilta on usein jäänyt näkemättä se, että maaseudulla naiset ovat yleensäkin joustaneet työnjaossa tarpeen mukaan, sillä tärkeämpää on aina ollut se, että työt tulevat tehdyksi kuin se, kuka ne tekee. Käytännön syistä naiset usein keskittyivät kotona ja sen lähiympäristössä tehtäviin töihin. Naisten askareet muodostivat merkittävän osan omavaraistaloutta. Silti myöhemminkään naisten sosiaaliselle asemalle ei aina tunnu olleen vastaavuutta verrattaessa sitä heidän työpanoksensa taloudelliseen merkitykseen.

Tutkiessani poronhoitoa väitöskirjaani varten tuli selvästi esille, miten poronhoitoa pidetään maskuliinisena ammattina ja porometsä on maskuliininen tila siitä huolimatta, että Suomen poronomistajista noin neljäsosa on naisia ja naiset tekevät poronhoidon kannalta monia välttämättömiä työtehtäviä. Poronhoito kuitenkin katsotaan yleensä miesten työksi ja sitä kautta taloudellinen vastuu ja valta ovat miesten käsissä. Samoin julkisuudessa ja elinkeinon sisällä valtaa käyttävät etupäässä miehet. Tämä epäkohta, naisten näkymättömyys, vaati tuomaan naiset näkyviksi toimijoiksi poronhoidossa. Tähän liittyvät myös kysymykset, miksi naiset eivät valitse tätä ammatikseen. Työssäni tuli selvästi esille taloudellinen ja sosiaalinen vallankäyttö, jossa yhteisön toinen osa, naiset, eivät julkisesti olleet mukana. Kuitenkin naisten asemaa pidetään pe-

rinteisesti esimerkiksi saamelaiskulttuurissa ja pohjoissuomalaisissa yhteisöissä voimakkaana. Saamelaisyhteisössä *ahku*, emäntä oli perheen koossa pitäjä, joka sitoi sen jäsenet yhteen. Naisilla oli pohjoisessa myös taloudellista valtaa ja vastuuta miesten ollessa viikkokausia työreissulla kotoaan ja naisen hoitaessa lapset, kodin ja karjan.

Omiin kenttätöihini perustuen tarkastelen tässä artikkelissa, mikä on naisen asema poronhoidossa. Ennen kuin selvitän naisten tekemisiä porometsässä, kerron lyhyesti poronhoidon merkityksestä poronhoitoyhteisön näkökulmasta.

Poron merkitys

Poronhoidon voi sanoa olevan osa pohjoista maailmankuvaa, sillä niin tärkeä merkitys sillä on ollut pohjoisen asukkaiden elämässä. Se on muokannut ihmisten elämää ja elämäntapaa, sillä ihminen joutui elämään ja kulkemaan porojen vuotuiskierron mukaan. Niin asumus, mukana kuljetettava kota kuin jokapäiväinen esineistö sopeutuivat tähän nomadiseen elämäntapaan. Poronahoista saatiin materiaali niin kotaan kuin moniin pukimiin ja esineisiin. Porot ja poronhoito ovat tärkeä osa henkistä kulttuuriperintöä, ne kulkevat muistitiedon mukana sukupolvelta toiselle. Poro on joikujen, satujen ja mytologian aihe. Poronhoidon

onnistumisen turvaamiseksi käännettiin jumalien puoleen ja suoritettiin riittejä. Poron voi sanoa olleen – tai yhä olevan – osa paikallista sosiaaliturvaa. Poronhoito on pyyntielinkeinojen jälkeen Lapin vanhin elinkeino. Se on mahdollistanut ihmisten toimeentulon ja liikkumisen pohjoisessa, ja sillä on yhä edelleen tärkeä merkitys harvenevien kylien asukkaille. Joko pääasiallisena toimeentulon lähteenä tai merkittävänä sivuelinkeinona poronhoito tarjoaa yhä tänään mahdollisuuden jäädä asumaan pieniin ja ”harmaantuviin” Pohjois-Suomen kyliin. Elinkeino sisältä katsottuna poronhoito ei ole vain ammatti tai tapa saada toimeentuloa, vaan se merkitsee jotain muutakin. Tutkimukseni perusteella monissa perheissä poronhoito ei välttämättä ollut taloudellisesti kannattavaa; hyvä, jos sen tuotoilla pystyi maksamaan sen harjoittamisesta koituneet laskut. Poronhoitoa harjoitetaan myös sen sisältämien kulttuuristen ja sosiaalisten arvojen vuoksi. Saamelaiset ovat Suomen alkuperäiskansa ja poronhoito on yksi saamelaisuuden symboleja, sillä poronhoito määrittää yhtä suurta saamelaisryhmää, porosaamelaisia. Skandinaviassa poronhoito-oikeus on rajattu saamelaisille, mutta sekä Suomessa että Venäjällä poronhoitajina on myös valtaväestön ja muiden ryhmien edustajia. Poronhoito identiteetin symbolina on tärkeä myös näissä tapauksissa.

Poronhoitotilastojen mukaan poronhoitovuonna¹ 1994–1995 poronomistajia oli noin 7200, kun poronhoitovuonna 2007–2008 poronomistajia oli enää 4800. Nykyään arvioidaan 400–500 perheen saavan pääasiallisen toimeentulonsa poronhoidosta, mutta poronhoidosta saa huomattavia lisätuloja suurempi määrä. Poronhoidon keskusorganisaation, Paliskuntain Yhdistyksen, tietojen mukaan porotaloussektori, johon kuuluvat alkutuotannon elinkeinot poronhoito, lihan pienjalostus, porotilamatkailuyrittäminen ja käsityöt, tarjoaa 1700 henkilötyövuotta. Porotukea, EU:n kielellä porotaloudelle maksettavaa eläinkohtaista tukea, joka myönnetään tietyn vähimmäisporomäärän – nyt se on 80 poroa – omistavalle ruokakunnalle, haki vuonna 2008 tasan 966 poronomistajaa.

Onko naisia porometsässä?

Meille poronhoitoyhteisössä kasvaneille on itsestään selvää, että poronhoito ei ole ainoastaan poromiehen asia, vaan se koskettaa koko perhettä. Vaikka poronhoitotöitä tekevän ammattinimike on poromies, niin poroja omistavat ja poronhoitotöitä tekevät myös naiset, tosin porometsässä vähemmän kuin miehet. Porometsällä tarkoitetaan yleisesti poronhoidon työympäristöä, jossa erilaiset poronhoidon työt, kuten esimerkiksi *etto* (porojen etsiminen ja kokoaminen), *paimennus*

(porojen pitäminen koossa), *erotus* (tilaisuus, jossa syksyllä tai talvella porot luetaan ja teuraat erotetaan elämään jätettävistä poroista) sekä *merkitseminen* (vasojen korviin leikataan omistajan merkki) tehdään.

Poronhoitoperheissä lapset – sekä tytöt että pojat – saavat oman poromerkin ja poroja jo pienenä, esimerkiksi kummilahjana. Sen tarkoituksena on innostaa lapsia jo varhain poronhoitajiksi. Kotiseudullani Kittilän pohjoisosissa kaikki perheenjäsenet ovat ottaneet osaa mahdollisuuksiensa mukaan poronhoitotöihin, erityisesti sesonkitöihin ja kotona olemista vaativiin tehtäviin. Tämä muiden perheenjäsenten panos on poronhoitoa koskevissa tutkimuksissa kuitenkin jäänyt vähälle huomiolle lukuun ottamatta Outi Jääskön tekemää selvitystä porosaamelaisnaisista. Helppo selitys tälle naisten näkymättömyydelle olisi tietysti se, että kirjoittajat ovat olleet suurimmaksi osaksi miehiä eivätkä ole osanneet kysyä tai katsoa asioita eri näkökulmasta.

Naisten aikaisemmasta aktiivisesta osallistumisesta porojen paimentamiseen on Suomesta vähän tietoja. Esimerkiksi Enontekiöllä lapsettomat naiset osallistuivat paimentamiseen aina 1940-luvulle asti ja myös esimerkiksi Utsjoella naiset ovat olleet paimentamassa tokkaa. Mutta mikäli perheessä oli tarpeeksi työvoimaa – joko omaa tai palkattua – ei

naisten tarvinnut osallistua paimentamiseen. Paimentaminen oli rankkaa työtä, sillä se vaati pitkäaikaista token parissa luonnossa olemista. Paimentolaisporonhoidossa naiset ovat joutuneet ottamaan osaa moniin poronhoitotöihin enemmän kuin mitä suomalaisten, kylässä asuvien poromiesten puoliset ovat, koska paimentolaissaamelaisperhe muutti porojen mukana aina 1960-luvulle asti.

Tutkimuskohteessani länsilappilaisessa Kyrön paliskunnassa vielä 1970-luvulle asti elanto saatiin poronhoidon lisäksi myös karjanhoidosta. Puolisoiden välinen työnjako oli aikaisemmin edellytys, jotta monista elinkeinonhaaroista koostuva taloudenpito, jollainen poronhoito on ollut, onnistui. Miehen ollessa viikkokausia porometsässä etto- ja paimenustöissä, puoliso oli sidottu kotiin, sillä hän hoiti kotityöt, karjan ja lapset. Lapset osallistuivat mahdollisuuksiensa mukaan poronhoitotöihin ja usein sesonkiaikoina, kuten kesällä vasanmerkityksessä ja talvella erotuksissa ja teurastuksissa, heidän työpanoksensa oli välttämätön. Kotonani on ollut poroja, joten olen pienestä pitäen osallistunut tiettyihin poronhoitotöihin. Kesällä poroja varten tehtiin lehtikerppuja ja syksyllä kerättiin talviruuaksi jäkälää. Talvella pidettävissä erotuksissa olen ollut mukana auttamassa äitiäni, joka kylän lähellä sijaitsevalla poroaidalla oli kokkina; toisin sanoen myi kahvia, lihakeittoa, voileipiä ja kampanisuja. Koulusta piti

Merkitysaidalla porojen ylöspono on ”tyypillinen” naisten työ. Eila Autto ylösponijana Ruskirosvan merkitys-aidalla heinäkuussa 1995, oikealla Juha-Pekka Raubala. Kuvaaja: Helena Ruotsala. Yksityiskokoelma.

pyytää vapaata erotuksia varten. Samoin erotuksissa olen voinut auttaa vetämällä poroja, ts. erilaisen kohtalon saaneet porot vedettiin poroaidan *kirnusta* pienempiin osiin, *konttureihin*, teurasporot omaansa. Myös teurastetun poron ruhon paloitte- lussa auttaminen lankesi tehtäväkseni. Kesäisissä vasanmerkityksissä olen myös ollut mukana.

Kuten jo alussa tuli esille, työnjakoa tärkeämpi seikka oli se, että työt tehtiin, ei se, kuka ne teki. Vaikka maa- ja luontais- taloudessa olikin työnjaossa näkyvissä

erikseen ja hierarkisesti naisten ja miesten maailma, niin käytännössä niitä oli usein mahdotonta erottaa. Molemmat kantoi- vat vastuun omista tehtävistään, mutta toista autettiin tarvittaessa tilanteen mu- kaan joustuen. Tärkeimmät tehtävät teh- tiin aina ensin, joten poronhoitoperheissä poronhoidon tehtävät menivät muiden edelle. Molemmilla – sekä miehillä että naisilla – oli myös omat erikoistaitonsa, joihin keskityttiin muina aikoina. Esi- merkiksi käsitöitä voitiin tehdä oman tar- peen lisäksi myyntiin.

Tämän päivän porotilan emännät

Poronhoidossa tehdyt työt tilastoidaan paliskunnittain. Joissakin paliskunnissa näistä työpäivistä maksetaan palkkaa ja joissakin ne korvaavat paliskunnalle maksettavaa päämaksua, joka on maksettava jokaisesta porosta. Poronhoitovuonna 1995–1996 Suomen poronomistajista 23 % oli naisia, ja he omistivat lukuporoista 14 %. Tällöin naiset tekivät ainoastaan kolme prosenttia paliskuntien tilastoiduista työpäivistä ja nyt – runsaat 10 vuotta myöhemmin – töiden osuus on noussut 10 %:iin. Myös naisten osuus poronomistajista on noussut hieman; nyt se on 27 %. Naiset osallistuivat erityisesti poronhoidon sesonkitöihin, kuten erotuksiin, merkityksiin ja rehuntekoon sekä säännöllistä kotona olemista vaatiiviin töihin, kuten porojen ruokkimiseen, välineiden korjaamiseen ja kotitöihin.

Vaikka naiset ovat harvoin olleet mukana porometsässä tehtävissä töissä, heidän työpanoksensa on tärkeä muustakin kuin taloudellisesta näkökulmasta. Poronhoidon ja siihen liittyvien kulttuuristen arvojen siirtäminen sukupolvelta toiselle on tärkeä erityisesti elinkeinon jatkumisen kannalta. Kun tutkimusalueella aiemmat poromiessukupolvet olivat löytäneet puolionsa paikkakunnalta, niin jo 1950-luvulla syntyneet ja sitä nuoremmat löysivät puolionsa usein matkailun työpaikkojen perässä Lappiin tulleiden

naisten joukosta. Nämä paikkakunnan uudet asukkaat, nuorempien poromies-sukupolvien puoliset kävivät alkuaikoina niin erotuksissa kuin merkityksissäkin, joissa he autoivat esimerkiksi porojen vetämisessä ja vasojen tunnistamisessa ja lauttamisessa². Joskus he saattoivat lähteä puolison mukaan seuraamaan kevättokan palkimista, mutta tämä tehdään haasteltavieni mukaan vain kauniilla säällä muiden töiden niin salliessa. He pitivät tärkeänä sitä, että lapset pääsivät kesäisin merkityksiin ja sään ja koulun salliessa myös talvisin erotuksiin. Tällä tavalla he halusivat totuttaa lapset isän ammattiin ja mahdollisesti turvata työn jatkajan. Kun aikaisemmat naissukupolvet, kuten oma äitini, hoitivat kotona karjan ja lapset, nämä nuoremmat kävivät ansiotyössä kodin ulkopuolella, useimmiten läheisissä matkailukeskuksissa tai julkisella sektorilla, kuten opettajina.

Vaikka haastattelemani naiset eivät ole olleet kovin aktiivisia poronhoidossa, niin tämä kuva ei kerro totuutta. Naisten asemaa poronhoidossa tarkasteltaessa on syytä katsoa tilastotietojen taakse. Se, että naisten sanotaan olevan poissa poronhoidosta, vahvistaa poronhoitotutkimuksen ja -hallinnon miesdominanssia. Tällöin myös valta, erityisesti taloudellinen valta pysyy miesten käsissä. Tilanne riippuu myös siitä, mitkä työt lasketaan poronhoitoon, mitkä eivät. Naisten työpanos on ollut tilastoissa ja julkisuudessa

näkymätön, mutta yksittäisen poronhoitajaperheen näkökulmasta se ei ole ollut mitätön. Kuten edellä on tullut esille, naiset eivät esimerkiksi Kyrössä ole koskaan aktiivisesti osallistuneet paimentamiseen eivätkä muihin porometsän töihin, mutta sen sijaan he ovat osallistuneet sesonkiluonteisiin ja ulkopuolisilta näkymättömiin, kotona tehtäviin töihin yhä enenevässä määrin. Teurastuksissa auttaminen on kuulunut naisille samoin kuin poronhoidossa käytettyjen pukineiden, kuten poronahasta tehtyjen *peskien* ja *nutukkaiden* sekä paulojen valmistaminen ja huolto. Paliskunnittain erot voivat olla huomattavia, sillä toisissa paliskunnissa naiset voivat tehdä enemmän poronhoitotöitä porometsässä ja aidoilla (*erotus, merkitys*) kuin toisissa.

Modernisaatio ja poronhoidon muuttuminen – tarharuokinta ja suoramyynä – ovat lisänneet naisten osuutta poronhoidossa. Porojen häätä- tai lisäruokkiminen tarhassa kodin lähellä yleistyi 1990-luvulla ja tämä työ tuli poromiehen puolison ja lasten velvollisuudeksi. He auttoivat talvirehun – kortteen, heinän ja lehtikerppujen – tekemisessä ja korjaamisessa. 1980- ja 1990-lukujen vaihteesta lähtien, kun poromiehet ovat myyneet osan tuotannostaan suoramyynä kuluttajille, on myyntityö jäänyt puolisoitten harteille. Näin erityisesti silloin, jos vaimot ovat kotona päivisin miehen ollessa porometsässä. Matkailuyrityksissä töissä olevat

puolisot hankkivat poronlihalle ostajia. Usein he huolehtivat poronhoidossa tarvittavista paperitöistäkin, jotka liittyvät lihan suoramyynä ja kirjanpitoon sekä EU:n mukaan tuomaan ”lomakerumbaan”.

Viime vuosien aikana perheen talous on ollut riippuvainen tilan ulkopuolella käyneen, usein naisen, tuloista, sillä poronhoidon lisääntyneet kustannukset ovat olleet poronlihan tuottoa suurempia. Näin tätä kommentoi eräs kunnan palveluksessa ollut haastateltavani, joka puhui leikkimielisesti poronhoidosta miehen harrastuksena:

En välittäis jos meillä poronhoito loppuis, se on melkein enemmän tappiolla, jos laskee tuloja ja menoja. Mutta tiedän, että se on elämäntapa. Se on niillä niin verissä, ettei ne pysty lopettamaan vaikkei ole kannattavaa. Jos Keijo myis kaikki poronsa ja merkitysaika lähenis niin sehän kävelis aivan hulluksi.

Silti hän ymmärsi että, poronhoitoa jatketaan, koska se on elämäntapa ja ilman sitä mies ei osaisi elää. Heillä, kuten monilla muilla perheillä, tilan ulkopuoliset ansiotulot tuovat poronhoitajaperheeseen taloudellista turvaa ja vakautta.

”Miksei sinusta tullukhan poromiestä?”

Näin kysyin haastattelemiltani naisilta. Aikaisemmissa tutkimuksissa poronhoidosta on korostettu muun muassa 1960-luvun puolivälissä käyttöön tulleen moottorikelkan vaikutusta sukupuoli-erojen väliseen taloudelliseen valtaan perustelemalla, että naiset eivät aja kelkoilla. Teknistymisen onkin usein katsottu olleen syynä siihen, että poronhoidon menestyksellinen harjoittaminen suosii miehiä. Myös poronhoidosta nykytilasta kertovassa kirjassa korostetaan poronhoidon vaativan fyysisiä ominaisuuksia: ”*Elinkeinon harjoittaminen vaatii fyysistä voimaa, seudun ja luonnon tuntemusta sekä pitkienkin aikojen oleskelua kaukana erämaassa*” (Jorma Kempainen: Poronhoidon kuva).

Kun kuuntelin nuorehkojen naisten kokemuksia porometsästä ja ammatinvalinnan pohdintoja eli sitä, mikseivät he valinneetkaan poronhoitoa, vaikka siitä nuorena haaveilivat, niin niiden esimerkkien perusteella tulee selkeästi esille se, etteivät taloudellinen ja sosiaalinen vallankäyttö ole ainoita vallankäytönmuotoja. Vallankäyttö kohdistuu ammatinvalintaan, joka poronhoidossa nähdään suhteessa ruumiin sukupuolisuuteen ja seksuaalisuuteen. Esimerkiksi maatilat nähdään selkeästi organisoituneina seksuaalisten, erityisesti heteroseksuaalisten

normien varaan. Maatiloja tutkinut Tiina Silvasti käyttää kolmen ruumiin politiikan muotoa: spatiaalisen, verbaalisen ja fyysisen. Ruumiin politiikan kehyksestä käsin valta ja konfliktit ovat johdettavissa yksilön ruumiista, sen koosta, muodosta ja voimasta. Ruumiin politiikkaa harjoitetaan esimerkiksi fyysisellä vastakkainasettelulla tai myös miesten ja naisten erottamisella toisistaan.

Poronhoidosta itselleen ammattia suunnitelleet naiset yhdistävät työskentelyn porometsässä maskuliiniseen voimaan ja näkevät – sekä kuulevat muilta – oman ruumiinsa riittämättömäksi. Tällä tavalla he myös määrittävät oman paikkansa elinkeinossa. Naisen ruumiin riittämättömyys on implisiittisesti läsnä myös ammatin jatkuvuutta ja sen ehtoja koskevassa keskustelussa, kuten esimerkiksi sanonta ”vain yksi poika” keskusteltaessa nuorien poromiesten tulosta töihin – haastateltava viittasi toiseen poromieheen, jolla on kaksi tyttärtä ja yksi poika – tai kuten naispuolinen haastateltavani vastasi kysymykseeni, miten hän on ollut tekemisissä porojen kanssa:

Enhän mie ole pienempänä ollu ollenkhan tekemisissä. Miehän olen, niinku poromiehet aina sano mulle, että mie sitten tietekin [jatkan porojen kanssa], totta kai mua hirvittää, mut että mie ainakin koin sen kauhean ilkeänä silloin pienempänä kun ne aino sano, että voi voi Heikka-riepu,

että ku sulla on yks lapsi ja sekin on vain tyvä. Ja se niin ku oli kauhea loukkaus minua kohthaan ja että mie en tosiaan ollut.

Eräs, haastatteluhetkellä 30-vuotias nainen sanoi minulle suoraan, että koska kaikkien miesten mielestä naiset eivät ole tasa-arvoisia, oli se yksi syy, miksei hän rohjennut alkaa poronhoitajaksi, kuten isänsä ja veljensä. Toinen syy oli se, ettei tässä paliskunnassa ollut vielä kukaan nainen alkanut poromieheksi. Syynä ei suinkaan ollut teknistyminen, josta ja poromiehen fyysisiä ominaisuuksia korostavista vaatimuksista huolimatta myös poromiesperheiden tytöt suunnittelivat poromiehen uraa:

Ritva: Olisin alkanu poromieheksi kyllä mutta ku on tyttö.

Helena: Miksei?

Ritva: Koska täällä ei ole yhthän naista töissä. Olen sanonu aina pienenä, että minusta tulee poromies, johon Pekka [isä] että älä höperä, ei kannata. (---) Olis pitänyt alkaa Pekan eläessä töihin, jotta olis oppinu. Vielä yläasthela halusin poromieheksi, isä sano, että totta se on hyvä ammatti, mutta haet kai johonki koulhun.

Helena: Miksei poronhoito ole naisille sopiva ammatti?

Ritva: Naisille tietty fyysisesti raskaampaa, talvela ku kelkkaa pitä vettä irti esimerkiksi. Miesten ajatusmaailman käsityksiä, eivät pidä naisia samanarvoisina, ainakhan

Artikkelin tekijä nostamassa jäkäläsyyskuussa 1985 - tarkoitus esitellä töitä etelä-suomalaiselle opiskelijakollegalle. Kuvaaja: Leena Tiilikainen. Yksityiskokoelma.

*kaikki. Muuttuis se ehkä ja ei ehkä kaikkii-
la niin vastenmielistä. Mutta nainen on
kelvottomampi [fyysisesti heikompi] kuin
mies, varsinki talvimaailmassa. (---) Ko
naisia ei ole poromiehinä tässä palkisessa.*

Puolison mielestä Ritvasta olisi, vaikka
olisikin fyysisesti heikompi kuin miehet,
tullut poromies, mutta ehkä Ritva tun-
si paremmin elämän realiteetit. Hän on
tällä hetkellä töissä valtion virassa, mutta
poroistaan hän ei ole luopunut ja osal-
listuu poronhoidon sesonkitöihin myös
itse. Muuten hänen poroistaan pitää huol-
len poromiehenä työskentelevä veli.

Haastattemieni nuorten naisten koh-
dalla teknistyminen ei ollut syy olla valit-
sematta poronhoitoa. Syyt ovat muualla.
Onko teknistymisen takana kuitenkin
enemmän kyse siitä, että moottorikelkal-
la ajo erityisesti syvässä lumessa ja upotta-
valla kelillä vaatii fyysistä voimaa? Naiset
toki ajavat moottorikelkalla. Yhteiskun-
nassa tapahtuneet muutokset sekä teknis-
tyminen ja motorisoituminen ovat kui-
tenkin toisesta syytä vähentäneet naisten
asemaa ja näkyvyyttä poronhoidossa, sillä
monet poronhoidon sesonkityötehtävät
kuten poroerotukset, ovat muuttuneet
lyhytkestoisimmiksi. Toisaalta naisten ol-
lessa työssä kodin ulkopuolella, he ansio-
töiden velvollisuuksista ja sitoumuksista
yhteiskunnassa johtuen eivät voi osallis-
tua näihin sesonkitöihin samassa määrin
kuin aikaisemmin.

Porometsä ei tänä päivänä ole enää niin
maskuliininen tila, kuin omien kenttä-
töittäni aikana se Länsi-Lapissa näyttäy-
tyi. Paikoitellen merkkejä sen muuttumi-
sesta on näkyvillä. Esimerkiksi Inarissa
on nuoria naisia ollut töissä porometsässä
jo useiden vuosien ajan. He käyttävät it-
sestään nimenomaan ammattinimikettä
poromies. Työvuosien kartuttua heillä on
auktoriteettia nuorempien poromiesten
silmissä, sillä heiltä kysytään neuvoja ja
mielipiteitä muun muassa tiettyjen seson-
kitehtävien aloittamisessa.

Missä on valta porotiloilla?

Viime vuosina näkyvissä on ollut halu
nähdä porometsä pelkästään miesten ti-
lana, sillä miehet määrittävät paljolti sitä
julkista ja poliittista kuvaa, mitä poron-
hoidolla ja sen myötä myös saamelaisuus-
della tarkoitetaan, sillä poronhoitoa on
vanhastaan pidetty olennaisena osana
saamelaisuutta. Tämä muutos on liittyy-
nyt pohjoisten yhteisöjen modernisoitu-
miseen. Naisten asema on heikentynyt
1990-luvulle tultaessa, koska naiset ei-
vät enää ottaneet osaa poronhoitotöihin
eivätkä he näin omanneet taloudellista
päättövaltaa. Näin miesten taloudellinen
valta ja yhteiskunnallinen asema koros-
tuvat. Ruotsissa ja Norjassa onkin paljon
keskusteltu tasa-arvosta poronhoidossa.

Pohjois-Ruotsissa on tutkittu paikallispolitiikan vaikutusta naisten arkeen ja heidän tekemiin valintoihin, kuten miksi naiset lähtevät maaseudulta joko kaupunkiin tai etelään. Tutkijoiden mukaan maaseudun patriarkaalisuus, se, että miesten toiminta ja asema on arvostetumpaa ja näkyvämpää kuin naisten, on yksi syy. Samoin etupäässä miesten hallussa oleva alue- ja kunnallispolitiikka sivuuttaa naisia. Näiden on nähty lisäävän sitä, että naiset tuntevat itsensä ulkopuolisiksi ja jättävät pohjoisen, varsinkin jos he kokevat, että heidän toimintaa ei hyväksytä tai arvosteta.

Vastaavanlaista ulkopuolisuutta on tullut esille myös lappilaisten naisten elämäntutkimuksessa. Pohjoisen maskuliinisen kulttuurin perinne ja sen myötä miehiseen elämäntilanteeseen kuuluvien asioiden ensisijaisuus aiheuttavat ristiriitoja naisten pyrkiessä toteuttamaan omia toiveitaan. Tätä maskuliinisuutta on nähdä Lappi eksoottisena, myyttisenä, eräänlaisena Villinä Pohjoisena ja siihen liittyvät miehiset, erämaihin liitetyt ammatit, joista poronhoito on tietysti yksi. Historiallista ja kulttuurista taustaa vasten tämä on kuitenkin ristiriitaista, sillä erityisesti saamelaisyhteisöissä naiset olivat tasa-arvoisia esimerkiksi perinnön ja omistuksen suhteen.

Myös vahvoja ja näkyviä naisia on tällä hetkellä mukana pohjoisen politiikassa

ja hallinnossa, mutta esimerkiksi poronhoidon johto- ja hallintotehtävät ovat miltei poikkeuksetta miesten käsissä. Poikkeukset muodostavat Utsjoella poroisännäksi valittu nainen ja Paliskuntain yhdistyksessä porotalousneuvoina työskentelevät naiset. Nämä esimerkit eivät kuitenkaan ole missään suhteessa siihen, miten tärkeä naisten rooli on poronhoidossa. Naiset huolehtivat monista julkisuudessa näkymättömistä tai vähemmän näkyvistä töistä, jotka poronhoitoperheen toimeentulon kannalta ovat kuitenkin aivan välttämättömiä. Näitä ovat erityisesti sesonkiluonteiset työtehtävät, kuten erotukset ja merkitykset, teuras-
tukset sekä lihanmyynti ja kirjanpito sekä porojen talviruokinta. Koska naiset eivät ole ottaneet osaa porometsässä tehtäviin töihin, jotka tilastoidaan työpäiviksi, ei heillä virallisesti ole taloudellista päätösvaltaa elinkeinossa. Vaarana on, että tämä virallinen vallankäyttö karkottaa naisia pois poronhoidosta. Kotona tilanne voi olla aivan päinvastainen, sillä valitettavan usein poromiesperheen talous on täysin riippuvainen puolison tilan ulkopuolisista tuloista, joten hänen taloudellinen vastuunsa perheestä lisääntyy.

Poronhoitoyhteisöissä on tärkeää nähdä ketkä tuottavat tilaa ja minkä tilan he antavat toisille. Saavatko porotilojen emännät valtaa päättää omasta tilastaan? Päättäjien ja suunnittelijoiden käsitys poronhoidon tilasta (*space*) – esimerkiksi

lakien ja tukitoimien muodossa – eroaa yhteisön jäsenten eletystä tilasta. Tilaa käytetään sosiaalisten suhteiden sääntelyn ja kontrollin verkostona; toisin sanoen kenelle on pääsy mihinkin työtehtäviin ja sitä kautta valtaan. Yritykset rajata naiset

poronhoidon ulkopuolelle ovat nähtävissä naisten spatiaalisena kontrollina sekä myös identiteetin sosiaalisena kontrollina, sillä poronhoidon merkitys identiteettisymbolina on vahva.

Artikkeli perustuu kirjoittajan väitöskirjaan *Muuttuvat palkiset. Elo, työ ja ympäristö Kittilän Kyrön paliskunnassa ja Kuolan niemimaan poronhoitokollektiiveissa vuosina 1930–1995* (2002) sekä vuonna 2009 julkaistavaan artikkeliin *Is there room for women in the reindeer forest?*, joka ilmestyy Pia Olssonin ja Helena Ruotsalan toimittamassa *Gendered Rural Spaces* -kirjassa.

Artikkelin suorat lainaukset ovat väitöskirjaa varten tehdyistä, TKU/TYKL-arkistossa säilytettävästä haastatteluaineistosta, ellei toisin mainita.

LÄHTEET

Kenttäyöaineisto:

TKU/TYKL-arkisto, Turun yliopisto, Kulttuurien tutkimuksen laitos, Turku:
TYKL-tutkimusarkisto 1.6.27/1–76 kenttäyöaineisto, haastattelut sekä kenttämuistiinpanot.

Kirjallisuus:

Amft, Andrea 2001: Sápmi i förändringens tid. En studie av svenska samernas levnadsvillkor under 1900-talet ur ett genus- och etnicitetsperspektiv. Teoksessa *Kulturens frontlinjer, skrifter från forskningsprogrammet Kulturgräns Norr 20*. Umeå: Samiska studier, Umeå universitet.

Cullblom, Ester 1996: *Män styr och kvinnor flyr Tornedalen: kvinnliga strategier i en värld av manlig maktdominans*. Rapportserie: Länsstyrelsen i Norrbottens län, 13/1996. Luleå: Länsstyrelsen i Norrbottens län.

Heikkinen, Kaija 2006: Maaseudun sukupuolittuneet tilat ja ulkoistaminen. Teoksessa *Maaseudun uusi aika* 3/2006.

- Joks, Solveig 2005: Kvinneperspektivet i fremtidig samisk reindrift. Teoksessa *Rangifer Report* No. 10,.
- Jääskö, Outi 1998: *Naiset porotaloudessa – piikoja vai poromiehiä*. Helsinki: Maa- ja metsätalousministeriö, Maatalousosasto.
- Kempainen, Jorma 1997: *Poronhoidon kuva*. Helsinki: Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos.
- Keskitalo-Foyley, Seija 2004: *Kohti kuulumisen maisemia: toimijuuden tilat ja paikat lappilaisen maaseudun naisten omaelämäkertoissa*. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Massey, Doreen 1994: *Space, Place and Gender*. Cambridge: Polity.
- Ruotsala, Helena 2002: *Muuttuvat palkiset. Elo, työ ja ympäristö Kittilän Kyrön paliskunnassa ja Kuolan Luujärven poronhoitokollektiiveissa vuosina 1930–1995*. Kansatieteellinen Arkisto 49. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Silvasti, Tiina 2001: *Talonpojan elämä. Tutkimus elämäntapaa jäsentävistä kulttuurisista malleista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 821. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tilastoja 2007–2008. *Poromies* 2/2009.
- Ulvevadet, Birgitte et al. 2004: *Family-Based Reindeer Herding and Hunting Economies and the Status and Management of Wild Reindeer Populations*. Tromsø: Centre for Saami Studies.
- Vuorela, Toivo 1975: *Suomalainen kansankulttuuri*. Helsinki: WSOY.
- Wheelensburg, Robert P. 1989: New Transportation technology among Swedish Sami reindeer herders. Teoksessa *Arctic Anthropology* 24:2.
- Östman, Ann-Catrin 2000: *Mjölk och jord. Om kvinnlighet, manlighet och arbete i ett österbottniskt jordbruksambälle ca 1870–1940*. Åbo: Åbo Akademis förlag.

1 Poronhoidon työvuosi, joka on muotoutunut poronhoidon luonnollisen työryhmin tarpeiden pohjalta alkaa 1.6. ja päättyy seuraavana vuonna 31.5., jolloin samaan vuoteen mahtuu keväällä syntyneiden vasojen myynti.

2 Merkityksissä vasojen kaulaan ripustetaan ensin numerolappu, jonka jälkeen poromiehet merkitsevät listoihin, kenen merkkiin kuuluvaa vaadinta eli naarasporoa minkäkin numeroinen vasa seuraa. Kun nämä listat on tarkistettu yhdessä, vasat merkitään.

Yrittämisen paikka – maatilojen naisten yritystoiminnasta 2000-luvun Varsinais-Suomessa

Muuttuva maaseutu

Maatilat monialaistuvat vauhdilla ja yhä useammalla tilalla harjoitetaan maatalouden ohella myös muuta yritystoimintaa. Vuonna 2003 muuta yritystoimintaa harjoitettiin 32 prosentilla toimivista maatiloista eli 23 000 tilalla ja lukumäärä on edelleen jonkin verran kasvanut. Yleisin muun elinkeinotoiminnan toimiala maatiloilla on koneurakointi. Monialaistuminen kertoo siitä, ettei perinteinen maatalouden harjoittaminen enää läheskään aina takaa riittävää toimeentuloa maanviljelijälle perheineen. Tilakoon kasvattamisen ja erikoistumisen ohella yksi vaihtoehto kannattavuuden ylläpitämiseksi on kehittää muuta yritystoimintaa maatalouden rinnalle. Yhä useammin vähintään toinen maanviljelijäpuolisoista tai molemmat käyvät maatilan ulkopuolella töissä ainakin osan vuodesta.

Sivuelinkeinot eivät toki ole uusi asia vaan kautta aikojen on maatiloilla hankittu lisätuloja vuodenvaihteen mukaan, esimerkiksi myymällä voita ja käsitöitä tai tekemällä metsätöitä. Täysihoidoloita

kaupungista tuleville kesäasukkaille on ollut tarjolla jo kauan. Viimeisten reilun parinkymmenen vuoden aikana ovat maatilojen naiset lähteneet yhä aktiivisemmin etsimään uusia tulonlähteitä ja kehittämään omaa yritystoimintaa. Suomen jäsenyys Euroopan Unionissa vuodesta 1995 lisäsi 1990-luvulla erilaisten yrittäjyyteen rohkaisevien hankkeiden määrää. Yhteistä hankkeille oli pyrkimys tukea maaseudun säilymistä elinvoimaisena niin asumisen kuin elinkeinotoiminnan osalta. Monet maatilojen naiset ovat saaneet pontta omalle yritykselleen hankkeiden kautta.

Tämä artikkeli perustuu tekeillä olevaan kansatieteen lisensiaatintutkielmaan ”Yrittämisen mieli – tulkintoja maatilojen naisten yrittäjyydestä 2000-luvulla”. Tarkastelen artikkelissa, miten yritystoiminta liittyy naisen omaan elämänsä elämään ja itsensä toteuttamiseen ja samalla rakentaa osaltaan maatilan monialaisuutta ja millaisia näkökulmia yritystoiminta avaa paikkasuhteeseen ja yrittämisen verkostoihin. Aineistona ovat tekemäni, maatiloilla asuvien omaa yritystoimintaa

harjoittavien naisten teemahaastattelut. Haastatteluissa oli edustettuina monia eri yritysaloja, kuten kynttilöiden valmistus, tekstiilityöt, erilaiset maatilamatkailun muodot, kuten lastenlomat ja kokousmatkailu, pito- ja juhlapalvelu, leipomo, valmiskasvisateriat, sienten kasvatus, viiräisenmunien tuotanto, joulukukkien kasvatus, erilaisten tuotteiden maahan-tuonti ja myynti sekä liike-elämän kon-sultointi.

Yritystoimintaa ja yrittäjyyttä voidaan määritellä monin tavoin. Norjalaisen antropologin Fredrik Barthin mukaan yrittäjä on henkilö, joka ryhtyy hyödyntämään tiettyjä resursseja ja pyrkii sitä kautta toiminnassaan taloudelliseen kasvuun. Samalla Barth korostaa, että yrittäjämäinen toiminta on yksi rooli yksilön elämässä. Yrittäjyys voidaankin nähdä sosiaalisena prosessina, joka elää ja muuntuu jatkuvasti. Yrittäjänä toimiminen voi olla yksilön elämässä tiettyyn ajankohtaan tai elämänvaiheeseen sopiva ratkaisu ja myöhemmin voidaan tehdä toisenlaisia ratkaisuja. Toisaalta yrittäjyys voi kiehtoa niin, että vuosien mittaan perustetaan ja saatetaan kannattavaksi useita yrityksiä, jotka aina vuorollaan myydään tai samaan aikaan voidaan pyörittää useamman yrityksen liiketoimintaa. Tällöin puhutaan sarja- ja portfolioryttäjistä. Yrittäjyyden monimuotoisuus voidaan havaita myös maaseudulla. Monialaisille maataloille on näet tilastojen perusteella tyypillistä se,

että mikäli maatilalla on muuta yritystoimintaa, sitä harjoitetaan usein useammalla kuin yhdellä toimialalla. Tämä näkyy tekemissäni haastatteluissakin. Useassa tapauksessa myös haastateltavan miehellä oli jotakin yritystoimintaa maatalouden ohessa. Haastateltavien kohdalla näkyi eroja siinä, mikä oli yrityksen taloudellinen merkitys perheen talouden kokonais-tilanteen kannalta. Toimivan maatalan yhteydessä oman yrityksen perustaminen tuntui tarjoavan jouston mahdollisuuksia taloudellisen tuloksen suhteen. Kaikkien ei tarvinnut saada yrityksestään täyttä toimeentuloa vaan toimeentulo koostui monialaisen maatalan monista pienistä puroista. Toisilla taas yritystoiminta työllisti naisyrittäjän itsensä lisäksi muitakin henkilöitä.

Itsensä toteuttamista ja liiketoimintaa

Haastateltujen maatalojen naisten ikäjakautuma on laaja, nuorimmat ovat syntyneet 1970-luvulla ja vanhimmat 1940-luvulla, joten haastattelu-hetkellä heidän elämäntilanteensa ovat olleet vaihtelevat. Osalla ovat lapset jo aikaa sitten lentäneet pesästä, kun taas toisilla perheen perustaminen oli vasta haaveissa. Osa oli harjoittanut maataloutta jo vuosikymmeniä ja haastatte-luhetkellä sukupolvenvaihdoksen teke-minen alkoi tulla ajankohtaiseksi, toisilla

Työskentelyä mehustamossa Loimaalla 1980-luvulla.

taas oli vielä tuoreena muistissa tilan siirtyminen omiin nimiin ja itsenäisen tilanpidon aloittaminen. Yritystoiminnan tarkastelu yksilön elämäntilaa vasten tuo esille sen, että eri ihmiset pitävät yrittäjyyttä hyvänä strategiana vaihtelevissa elämäntilanteissa; esimerkiksi toiset silloin kun lapset ovat pieniä, toiset vasta kun lapset kasvavat. Seuraavassa tarkastellaan esimerkkejä yksilöllisistä strategioista.

Teija ja Aino ovat maatalojen emäntiä, jotka molemmat alkoivat keski-ikässä kai-

vata muutosta työhönsä. Sen hetkinen elämäntilanne ei ollut eri syistä tyydyttävä. Kumpikin löysi oman yrityksen perustamisesta sopivan haasteen ja kokee, että on saanut yrityksen kautta käyttäjätaitojaan ja koulutustaan uudella tavalla. Teijalle yritystoiminnan aloittaminen tuli ajankohtaiseksi, kun nuorinkin lapsista oli varttunut toiselle vuosikymmenelle ja omaa aikaa jäi enemmän. Teija kaipasi vaihtelua yli kymmenen vuoden työrupeamaan kotitalalla vihannesten viljelyyn ja markkinoinnin parissa ja mietti, haiketuako maatalon ulkopuolelle töihin vai

rakentaa oma yritys maatilan yhteyteen. Mahdollisuus hyödyntää koulutuksen ja elämäkokemuksen kautta saatua leivontataittoa voitti ja Teija perusti leipomon maatilan päärakennuksen alakertaan.

Aino puolestaan asuu lapsuuden kotitalallaan, jonka hän miehensä kanssa osti. Sekä Aino että hänen miehensä työskentelivät maatilan ulkopuolella ja kotitalaa hoidettiin työn ohessa vanhempien avustuksella. Ainolla oli yksityisellä sektorilla vaativa työ, joka vei yhä enemmän aikaa. Samaan aikaan lapset olivat pieniä, omat vanhemmat ikääntyivät ja miehen työ vaati pitkiä poissaoloja kotoa. Aino totesi, ettei elämä ollut enää mielekästä ainaisen kiireen keskellä ja irtisanoutui työstään. Uusi suunta löytyi matkailualan opintojen myötä ruokamatkailupalveluiden parista ja pian Ainolla oli oma toiminimi ja alan yritys maatilan päärakennuksessa.

Norjalainen tutkija Kjersti Melberg on todennut, että muun yritystoiminnan tärkeä merkitys maataloilla on, että se tarjoaa yksilöille mahdollisuuden henkilökohtaiseen kehitykseen ja haasteisiin maatalouden ohella. Teija ja Aino osoittavat, miten nykypäivän maatilojen naisilla on mahdollisuus muokata omaa elämäänsä maatilalla ja tehdä työuraan liittyviä valintoja monipuolisemmin kuin kanssasisarillaan vielä muutama vuosikymmen sitten, jolloin omien tarpeiden kuunteleminen keski-iässä oli vain harvan mahdollisuus.

Maatila ei ole muodostunut esteeksi valinnoille. Toisaalta valintoja ei ole tehty maatilasta riippumattomasti vaan se on ollut yksi tekijä vaikuttamassa ratkaisuihin. Naisten oma yritystoiminta voidaan nähdä kahdesta näkökulmasta: toisaalta sekä leipomo että ruokamatkailuyritys tukevat maatilan kannattavuutta ja motivoivat pitämään hyvää huolta maatilan rakennuksista ja ympäristöstä, toisaalta ne tarjoavat naisille mahdollisuuden hyödyntää omaa osaamistaan perinteisen maanviljelyn ulkopuolella. Maatilan merkitys on olla osaltaan luomassa yrityksen imagoa: matkailija saa syödäkseen maatilan kauniissa salissa ja leipomotuotteet valmistetaan oman tilan luomuviljasta. Siten maatila on tärkeä osa yritystä, mutta samalla yritykset ovat osa naisten yksilöllistä elämäntapaa ja itsensä toteuttamista.

Käsityöt ovat perinteisesti olleet maaseudun naisille yleinen tapa hankkia ylimääräistä tuloa ja oma käsityöalan yritys tarjoaa tänäänkin monille maatilojen naisille toimeentulon hankkimisen ohella väylän itsensä toteuttamiseen. 1940-luvulla syntyneille Sinikalle ja Leenalle on yhteistä se, että luovuus ja sen ilmaiseminen on aina ollut kummallekin tärkeää. Molemmat ovat päätyneet itsensä työllistämiseen käsityön avulla keski-iässä. Siinä missä Sinikan käsityöalan yrittäjyyden voi tulkita toimeentulostrategiaksi, jossa yritystoiminta on alisteinen muille

elämänalueille, on Leenan yrittäjyyden strategia toisenlainen. Leenan elämänku- lussa erilaisten yritysideoiden hakeminen on ollut aktiivista pitkään ja ennen nykyistä yritystä hän ehti kokeilla monen- laista muutakin, kuten lampaiden kasva- tusta ja villan jatkojalostusta sekä sienten kasvatusta. Sattumalta Leena tutustui kynttilöiden valmistamiseen ja vähitellen siitä kehittyi perheen pääelinkeino maa- talouden harjoittamisen jäädessä sivuroo- liin. Yritys työllistää myös Leenan miestä ja hänen lapsensa ovat auttaneet äitiään yrityksessä erityisesti käymällä messuilla tuotteita esittelemässä, jotta Leenalle jää aikaa itse tuotteiden valmistamiseen.

Sinikalle käsityöt ovat aina olleet mielei- nen harrastus maataloustöiden rinnalla. Kun lapset alkoivat aikuistua, Sinikka päätti, että oli aika kokeilla jotakin omaa. Hän osallistui yrittäjäkurssille ja sen roh- kaisemana perusti saman tien oman toi- minimen ja ryhtyi valmistamaan erilaisia tekstiilejä myyntiin. Sinikka on verkos- toitunut toisten alan yrittäjien kanssa ja he järjestävät yhteisiä myyntinäyttelyitä ja kesäisin Sinikalla on lisäksi oma pieni kesäpuoti, jossa erityisesti seudun kesä- asukkaat poikkeavat mielellään ostoksil- le. Tilauksesta Sinikka valmistaa vaikka koko kodin sisustustekstiilit. Elämän- kulun näkökulmasta Sinikka on tehnyt keski-ikässä valintoja, jotka ovat mahdol- listaneet itsensä toteuttamisen ja yrittä- jyyden. Samalla hän on pitänyt kiinni

asioista ja arvoista, jotka ovat hänelle it- sellen tärkeitä. Isovanhemmuudella on suuri merkitys Sinikalle. Lähellä asuvan toisen pojan perheeseen oli vähän ennen haastattelua syntynyt kolmas lapsi ja Si- nikka totesi lastenlasten vievän nyt paljon aikaa ja huomiota. Lasten isä on matka- töissä ja Sinikka on halunnut antaa aikaa lapsenlapsille ja sitä kautta myös auttaa miniäänsä. Baines et al puhuvat norjalais- englantilaisessa yrittäjyyttä maaseudulla tarkastelevassa yhteistutkimuksessaan niin sanotusta hyvän elämän tavoittele- misesta yhtenä toimeentulostrategiana, jota esiintyi erityisesti Norjan maaseudul- la. Sinikan toimintastrategiaa voi hyvin tulkita samasta näkökulmasta. Perheen vaikutus naisen valintoihin nähdään usein esteenä naisten yritysten kasvulle ja laajentumiselle. Kuitenkin sosiaaliset suhteet voidaan nähdä myös resurssina ja elämän rikkautena ja yrittäjyyttä tulkita siten, että nainen käyttää sitä tietoisesti yhtenä strategiana itse määrittelemänsä hyvän elämän saavuttamiseen.

Suhdepaikkaanjamaaseututilaan

Maatilojen naisten yrittäjyys luo maaseu- dulle uusia sosiaalisia tiloja. Yrittäjyyden kautta naiset asemoivat itsensä uudella ta- valla suhteessa lähiympäristöön. Naisten toiminta haastaa perinteistä sukupuole- len perustuvaa työnjakoa ja yrittäjyys synnyttää uudennlaisia toimintamalleja ja

työnjakoa. Doreen Massey puhuu venyvistä sosiaalisista suhteista yhtenä keinona ymmärtää ja kuvata nykypäivän elettyjä tiloja ja paikkoja. Massey'n mukaan elettyvä tila muodostuu vuorovaikutukseen perustuvista verkostoista ja yhteyksistä, jotka ovat luonteeltaan niin paikallisia kuin globaaleja. Maatilan naisyrittäjän elämään sovellettaessa venyvien sosiaalisten suhteiden ajatus tuo esiin sen, miten maatilalle sijoittuva yritys ei ole eristäytynyt tila vaan paikka täynnä moneen suuntaan ulottuvaa vuorovaikutusta. Maatilan naisen yritys voi fyysisesti sijaita vaikkapa piharakennuksessa tai päärakennuksen peräkammarissa, mutta markkinoinnin ja asiakkaiden kanssa käytävän vuorovaikutuksen kautta yritys ulottaa toimintansa paljon laajemmalle. Yritystoimintaan liittyvät sosiaaliset suhteet voivat venyä aina ulkomaille saakka. Esimerkiksi Leenalla on asiakkaita Japania ja Yhdysvaltoja myöten. Maatilamatkailutoimintaa harjoittava Eeva puolestaan saa postikortteja tilalla vierailleilta japanilaisilta turisteilta ja pitopalveluyrittäjä Jutta toimitti moneen vuoden ajan jauhoja ja kananmunia kaukana pääkaupunkiseudulla asuville tuttavilleen. Näin maatioilla toimivat naisyrittäjät eivät vain asu maaseudulla vaan he aktiivisesti luovat maaseututilaa sekä mielikuvia ja representaatioita, joita maaseututilaan liitetään.

Maantieteilijä Edward Relph erotti jo 1970-luvulla seitsemän erilaista astetta sen mukaan, miten ihmiset kokevat osallisuutta ja yhteenkuuluvuutta tai ulkopuolisuutta johonkin paikkaan riippuen siitä, minkälainen on heidän osallistumisenaste kyseiseen ympäristöön. Kun naiset toteuttavat yrittäjyyden kautta ideoitaan ja unelmiaan maatilalla, he ovat vahvasti läsnä tietyssä paikassa ja tuntevat kuuluvansa siihen. He ovat aktiivisia osallistujia, eivät passiivisia tarkkailijoita, omassa maaseutuympäristössään ja yrittäjyytensä kautta he muuntavat maaseututilaa uusiin käyttötarkoituksiin. Fyysinen maatilaympäristö muodostaa toiminnan puitteet ja sillä on tärkeä rooli naisten yrittäjyydessä. Venyvät sosiaaliset suhteet lähtevät liikkeelle tietystä fyysisestä paikasta, maatilalta.

Konkreettinen paikka, nykypäivän maaseutu ja maatala, eivät ole menettämässä merkitystään vaan päinvastoin: tämän päivän maatilojen naiset luovat maaseutuympäristölle aktiivisesti uusia käyttötarkoituksia, jotta voisivat asua siellä myös tulevaisuudessa. Tämä näkyy mm. siinä, miten naiset kehittävät uusia liiketoimintaideoita maatilan yhteyteen. Yritysidea voi rakentua sen varaan, että asiakkaat tulevat paikan päälle ostoksille, syömään tai viihtymään erilaisten aktiviteettien paris-

Kinahmin Tuwat ja Tarinat -maatilamatkailuyrityksen emäntä museoaitan ovella 2009. Kuvaaja: Juha Hirvilammi

sa. Yrityksen kantava ajatus voi olla myös se, että itse tuotteiden valmistus tapahtuu hyödyntäen maatilalla olevia rakennuksia ja materiaaleja, ja sen jälkeen tuotteet matkaavat maailmalle myytäväksi. Esimerkiksi Maaritille, käsityöalan yrittäjälle, on tärkeää, että hän saa asua maatilalla ja viljellä lapsuudenkotitilansa peltoja, ja yritysidea on sovitettu sen mukaan. Maarit on perustanut käsityöverstaan talonsa alakertaan, mutta tuotteiden myyntiä varten hänellä on toisten käsityöalan yrittäjien kanssa yhteinen myymälä lähikaupungin keskustassa, missä hän käy kerran viikossa hoitamassa myymälää. Maaritin

käsityöyrityksen myötä maaseututila venyttää verkostonsa kaupungin keskustaan, minne syntyy eräänlainen maaseututilan jatkumo: paikka, jossa myydään maaseudulla valmistettuja tuotteita ja joihin liitettävät mielikuvat rakentavat kaupunkilaisten käsitystä maaseudusta.

Verkostot osa yrittäjyyttä

Kaunokirjallisuudessa ja mediassa luodaan mielellään kuvaa yksinäisestä yrittäjästä, joka ahkeralla työllään ja peräänantamattomuudellaan yksin selvittää tien

Käsityötuotteiden myyntiä torilla Leppävirta-päivien aikaan kesäkuussa 1992. Kuvaaja: Martti Andersin

menestyksen. Nykypäivän yrittäjän arjen todellisuus on kuitenkin useimmiten toisenlainen. Haastatellut naiset korostivat, että yrittäjä tarvitsee kyllä peräänantamattomuutta erityisesti silloin, kun kysyntä on vähäinen ja usko omiin kykyihin on koetteella. Yrittäjä ei ole missään vaiheessa muista riippumaton toimija vaan hänen on toimittava monin tavoin suhteessa ympäristöönsä, niin asiakkaisiin, tavarantoimittajiin kuin viranomaisiin ja toisiin yrittäjiin, saavuttaakseen yritystoiminnassaan haluamansa tuloksen. Erilaiset verkostot ovatkin osa yrittäjyyttä ja yrittäjän arkea, vaikkei olisi kyse liiketaloustieteen termein verkostoyrityksestä.

Yritystoiminnan alussa yrittäjä saa usein tukea perheenjäseniltään ja nämä toimivat esimerkiksi joustavana apureservinä tilanteissa, joissa ei taloudellisesti ole mahdollista palkata vakituista työntekijää. Haastatelluille naisille oman puolison myönteinen suhtautuminen naisen yritysideaan oli erittäin tärkeää. Toiset saivat tukea alusta asti, toiset taas kertoivat, kuinka puoliso oli lämmennyt yritykselle vähitellen huomattuaan, että se oli kannattavaa liiketoimintaa.

Lähes kaikki haastateltavat olivat käyneet joko jonkin yrittäjäkurssin tai osallistuneet erilaisiin omaa yritysalaan sivuaviin hankkeisiin. Esimerkiksi aiemmin esitellyt Leena ja Sinikka ovat käyneet yrittäjäkurssin ja osallistuneet EU-projekteihin.

Projekteilla on ollut molemmille merkitystä verkostojen luomisessa yritystoiminnan alkuvaiheessa, mutta vähitellen molemmat ovat jättäneet projektit vähemmälle ja ”satsanneet” itselleen tärkeisiin asioihin yrittäjyydessä. Kummallekin on muodostunut näkemys siitä, millainen markkinointistrategia on oman yrityksen tuotteille toimivin ja millainen tuotevalikoima menee kaupaksi. Useilla haastateltavilla oli se näkemys, että EU-projektien kautta voi saada hyödyllistä tukea oman yritystoiminnan kehittämiseen, jos on itse aktiivinen ja tietää, minkä tyyppistä apua tarvitsee.

Oma yritys voi olla maatilalla naiselle osa monisyyttä roolien ja verkostojen kudelmaksi. Esimerkiksi Kaisalle, kahden lapsen äidille ja maanviljelijälle, oma maahan- tuontiyritys on osa kokonaisuutta, johon kuuluvat niin maatalous, perhe kuin koiraharrastus ja veljen eräurheiluvälineliike, jossa Kaisalla on osakkuus. Kaisa ei ole palkannut omaan yritykseensä muita työntekijöitä, mutta sen sijaan hän itse sukkuloi monien eri tehtävien ja roolien välillä työskennellessään. Kaisan yritystoiminta on myös hyvä esimerkki yrittäjyydestä sosiaalisena prosessina – yritys ei ole vain taloudellinen toimi vaan yrittäjyys realisoituu monien eri vaatimusten, toiveiden ja tarpeiden keskellä ja muokkautuu monen tekijän vuorovaikutuksessa. Kaisa on jatkanut oman kotitilansa viljelemistä ja sitä kautta hänen elämän-

kulkunsa on ehkä enemmän ympäristön tarkkailun kohteena ja hän on joutunut pitämään puoliaan sen suhteen, että saa itse määrittää, millaisen elämän hän halua rakentaa maaseudulla ja maatilalla.

Lopuksi

Yritystoiminnalla on merkitystä paitsi naisille itselleen myös heidän perheilleen ja ympäröivälle yhteisölle. Vaikka yritys ei tarjoaisi kokopäiväistä työtä muille kuin naisyrittäjälle itselleen, useimmat naisista palkkaavat tarvitessaan apulaisia lähiympäristöstä. Näiden ”työkeikkojen” sosiaalista merkitystä ei tule unohtaa tai vähätellä. Niillä on merkitystä muun muassa niille maatilojen emännille, joille säännöllinen palkkatyö maatilan ulkopuolella ei sovi, mutta jotka kaipaavat osa-aikaista työtä. Satunnaiset työtilaisuudet tarjoavat verkostoitumisen ja yhdessä yrittämisen kokemuksia niille, jotka eivät halua itse perustaa omaa yritystä. Näin naisten yritykset ovat osa maaseudun elävänä säilymistä.

Historioitsija Kirsi Vainio-Korhosen mukaan naisten yritysalat ovat säilyneet Suomessa vuosisadasta toiseen samoina: naiset työllistävät itsensä yhä ryhtymällä yrittäjiksi hoivan, vaatteiden ja ruoan pariin. Naisten perinteiset yritysalat saavat aika ajoin osakseen tutkijoiden kritiikkiä. Muun muassa norjalaisen Eikelan-

din mukaan maatilojen uudet elinkeinot perustuvat useimmiten olemassa oleviin sukupuolimalleihin ja siten uusintavat ja ylläpitävät niiden konservatiivisuutta. Konservatiivisuudella viitataan siihen, että naisten yritysalat löytyvät muun muassa käsityön ja elintarvikkeiden parista ja miesten puolestaan esimerkiksi koneurakoinnista. Näkemys jättää huomiotta sen, että oman yrityksen perustaminen – olkoonkin, että yritysala olisi perinteinen – voi yksilöiden kohdalla olla esimerkki naisen toimintatilan ja -mahdollisuuksien lisääntymisestä maaseudulla. Erilaisia sivuelinkeinoja maatiloilla on toki ollut ennenkin, mutta sukupuolen näkökulmasta uutta on se, että naisten perustamat yritykset avaavat maatilan naisen toimintatilaa ulospäin. Kyse on niin henkisestä toimintamahdollisuuksien avartumisesta kuin konkreettisesti fyysisestä toimintatilan laajentumisesta. Maaritin yritys on esimerkki siitä, miten naisen yritys voi luoda lisäksi vuorovaikutustiloja maaseudun ja kaupungin asukkaiden välille.

Naisten yrittäjyyteen monialaisilla maatiloilla liittyy niin yhdistäviä kuin ainutlaatuisia piirteitä. Esimerkkien valossa on käynyt ilmi, että ainutlaatuisuus ei piile niinkään yritysideoita erityisyydessä kuin siinä prosessissa, miten kukin haastatettava on rakentanut omaan sen hetkiseen elämänsäkuuluunsa sopivan yrityksen. Maatilojen yrittäjänaiset osoittavat omilla

valinnoillaan, ettei ole olemassa jotakin tiettyä maatilán naiselle sopivaa elámánkulkua vaan eri elámánvaiheissa on mahdollista tarttua uusiin haasteisiin esimerkiksi yrittäjyyden kautta. Yhä useampi

aikuinen Suomessa vaihtaa ammattia elámánsá aikana. Tätá taustaa vasten maati-lojen naisten yrittäjyys on osa laajempaa yhteiskunnallista kehitystä.

LÄHTEET

Baines, Susan et al. 2003: Work and Employment in Rural, Non-farming Micro-businesses: a Return to Old Ways of Working? Teoksessa K. Andersson, E. Eklund, L. Granberg & T. Marsden (eds.), *Rural Development as Policy and Practice. The European umbrella and the Finnish, British and Norwegian contexts*. SSKH Skrifter no 16. Helsinki: University of Helsinki, Swedish School of Social Science, Research Institute.

Barth, Fredrik 1963: Introduction. Teoksessa F. Barth (ed.), *The Role of the Entrepreneur in Social Change in Northern Norway*. Bergen: Universitetsforlaget.

Bill, Frederic and Johannisson, Bengt 2004: Affärsutvecklingen i entreprenörskapets och tillväxtens sällskap. Teoksessa Frederic Bill & Bengt Johannisson (red.), *Entreprenörskapets rationaliteter och irrationaliteter. Studier i entreprenörskap nr 2*. Växjö: Växjö universitet.

Eikeland, Sveinung 1999: *New Rural Pluriactivity? Household Strategies and Rural Renewal in Norway*. Sociologia Ruralis vol 39 no 3.

Götebo Johannesson, Pia 1996: *Mjölök, bär och eterneller. Om genus och tillvarons mångtydighet*. Stockholm: Carlssons.

Hytti, Ulla 2003: *Stories of Entrepreneurs: Narrative Construction of Identities*. Publications of the Turku School of Economics and Business Administration, series A-1: 2003. Turku.

Jack, Sarah L. & Drakopoulou Dodd Sarah & Anderson, Alistair R. 2004: *Social Structures and entrepreneurial networks. The strength of strong ties*. Entrepreneurship and Innovation vol 5 no 2.

Kamppi, Päivi 1992: *Naiset yrittäjinä maaseudulla - esimerkkinä Polvijärven naisyrittäjät*. Karjalan tutkimuslaitoksen monisteita n:o 7. Joensuu: Joensuun yliopisto.

Kivimäki, Riikka 1996: Yrittäjät, perhe ja sukupuoli. Teoksessa Merja Kinnunen & Päivi Korvajärvi (toim.), *Työelämän sukupuolistavat käytännöt*. Tampere: Vastapaino.

Kovalainen, Anne 1993: *At the Margins of the Economy. Women's Self-Employment in Finland 1960-1990*. Publications of the Turku School of Economics and Business Administration. Series A 9: 1993. Turku.

- Lähteenmäki, Satu 1997: Yrittäjyys ihmisen elämän eri vaiheissa. Teoksessa Iris Aaltio-Marjosola (toim.), *Organisaatio ja yrittäjyys*. Helsinki: WSOY.
- Massey, Doreen 2003: Paikan käsitteellistäminen. Teoksessa Mikko Lehtonen and Olli Löytty (eds.), *Erilaisuus*. Tampere: Vastapaino.
- Melberg, Kjersti 2003: *Alternative strategier i norsk landbruk - ny verdiskaping som livstil på gård?* Tidsskrift for samfunnsforskning nr 2.
- Niittykangas, Hannu & Niemelä, Tarja 2006: *Portfolioryittäjäyys. Esimerkkinä lopettaneet yritykset*. Jyväskylän yliopisto, taloustieteiden tiedekunta, working paper n:o 325/2006. Jyväskylä.
- Peltola, Asko 2000: *Viljelijäperheiden monitoimisuus suomalaisilla maatiloilla*. Maatalouden taloudellinen tutkimuslaitos, julkaisuja 96. Helsinki: MTTL.
- Rantamäki-Lahtinen, Leena 2002: *Monta rautaa tulessa - monialaisten tilojen vertailu muihin maaseutu-yrityksiin*. MTT:n selvityksiä 14. Helsinki: MTT Taloustutkimus.
- Rantamäki-Lahtinen, Leena 2006: Maaseudun yrittäjyys. Teoksessa Jyrki Niemi & Jaana Ahlstedt (toim.), *Suomen maatalous ja maaseutuelinkeinot 2006*. MTT, Taloustutkimus, julkaisuja 106. Helsinki: Maa- ja elintarviketaouden tutkimuskeskus MTT.
- Relph, Edward 1976: *Place and Placelessness*. London: Pion.
- Torkko, Margit 2006: *Maatilakytkeäisten yritysten toimintamalleja. Laadullinen tutkimus resursseista, kehittämisestä ja ohjaustarpeista*. Universitatis Ouluensis, C Technica 239. Oulu: Oulun yliopisto.
- Vainio-Korhonen, Kirsi 2002: *Ruokaa, vaatteita, hoivaa. Naiset ja yrittäjyys paikallisena ja yleisenä ilmiönä 1700-luvulta nykypäivään*. Historiallisia tutkimuksia 213. Helsinki: SKS.

Vuoden varrelta

Kaski palaa Lempäälän Lastusissa heinäkuussa 2007. Kuvaaja: Arttu Kuisma. Yksityiskokoelma.

Kaskiruiskoe Lempäälän Lastusissa 2007 - 2008

Kirjassa Tuli leivän antaa (1997) kysyn retorisesti kaskiruista käsittelevässä kohdassa, olisiko vielä jonkun aitan lankkujen raoista löydettävissä aitoa kaskiruista? En odottanut kysymykseen vastausta, mutta vuoden 2007 alkupuolella tuli sonkajärveläiseltä Riitta Kärnältä yhteydenotto: hänellä olisi Sonkajärven Aaprolan talossa Martikaisen suvun kaskiruista, jota oli viljelty vuodesta 1840 lähtien – eli siitä asti kun talo oli perustettu.

Sen myötä, että tarjolla nyt oli aitoa kaskirukiin siementä, oli avautumassa mahdollisuus kokeilla kaskiviljelyä. Helsingin Sanomien Kuukausiliite lähti mukaan kokeeseen. Huhtikuussa 2007 haimme toimittaja Ilkka Malmbergin ja kuvaaja Hannes Heikuran kanssa Sonkajärveltä 100 kg kaskiruista, joka oli ollut tallessa talon aitassa.

Tämä siemen ei kuitenkaan suostunut itämään, ei minkäänlaisin tempuin. Veljeni maanviljelijä Kyösti Kuisma kokeili Sonkajärven erän peittaamista, lyhytaikaista pakastamista, pimeässä pitämistä, vesivatia. Siemen ei herännyt, koska oli joskus saanut kosteutta.

Museonjohtajapäivillä 2006 olin saanut Stundarsin Peter Båskilta vinkin, että Norjassa, Gruetunet -nimisessä metsäsuomalaisten museossa olisi tehty kaskiruiskokeita alkuperäisellä metsäsuomalaisten juureisrukiilla. Seuraavana vuonna lähettelin Norjaan sähköpostiviestejä kysellen tuota ruiskantaa.

Kasken poltto

Koetta varten tehty kaski poltettiin Lempäälän Lastusissa 2.7.2007 klo 18 alkaen. Paikka oli Kyösti Kuisman hakamaalaitumella, josta oli kymmenisen vuotta aikaisemmin kaadettu kuuset. Polttoa oli valvomassa Lempäälän VPK viiden miehen ja kahden auton voimin sekä hyvä joukko kylänmiehiä. Kaskea oli valmisteltu kevästä asti. Oli kaadettu vesakkoa, raahattu alalle käsivoimin harvennuspuuta, ajettu traktorilla ja tukkikärryllä 10 kuormaa kuivia pajun rankoja sekä pari kuormaa raivauspuuta pellonreunoista. Näissä hommissa vierähti ainakin kolmen päivän työt – koska puustoa ei voitu kaataa noin vain paikalta. Tuleva kaskialue oli kooltaan 30 x 30 metriä.

Palava kaskituli nousi 10 metriä korkeaksi liehuvaksi kartioseinäksi ja humahti puolittain sienipilveksi. Palon keskelle säästetty tukkipuukokoinen mänty paahtui ja kuoli. Itse poltto sujui hämmästyttävän hyvin, tunnissa. Illalla tuli oli karata kuntaan, kyti jo, mutta onneksi tuli huomatuksi ajoissa. Seuraavana päivänä alkoi kaksi vuorokautta yhteen soittoon kestänyt sade. Palomaa jäi pitämään lomaa kuten mekin.

Elokuun jälkeen hälyttelin Norjassa sijaitsevan Grun kunnan kautta Gruetunet-museota. Birger Nässhälén sitten vastasikin, että kyllä heillä on kaskea kokeiltu, mutta siementä ei riitä annettavaksi. Soitin seuraavaksi Maatiainen ry:n Anja Alangolle, joka muisteli Pellervon toimittaja Antti Äijöllä olevan komeaa kaskiruista. Äijö kertoi rukiinsa kyllä olevan komeaa, mutta kuitenkin tavallista maatiaista. Hän antoi vihjeen Sulo Tokkosesta Kajaanista, jolla olikin 400 kg kaskiruista, jonka alkuperä oli 100 vuoden takana Ristijärvellä. Samaa miestä oli Sonkajärven Riitta Kärnä muistellut. Tokkonen lähettikin sitten postitse 10 kg rukiinsiementä, joka lunastettiin Lempeälän postista postinhoitaja Terhi Koira-sen kuittauksin.

Ennen keskusteluni Sulo Tokkosen kanssa olin kuitenkin ottanut yhteyttä Jokioisille MTT:n maatiaisviljaguruun Hannu Ahokkaaseen, joka

on alan johtava tutkija Suomessa. Hän kertoi Mustialan maaseutuoppilaitoksella olevan ”norjalaista metsäruista”, josta tietäisi Annika Mickelson. Sain tämän Mickelsonin sähköpostilla kiinni Virosta ja hän kertoi heillä Mustialassa olevan tuota norjalaista metsäruista vuoden 2005 kaskikokeen peruina ja että Jouko Lindroos sitä ehkä lähettäisi.

Vanhaan aikaa ruista saattoi kylvää loppukesän eri vaiheissa, mutta oikean ajan on sanottu olevan silloin, kun lentomuurahaiset lähtevät lennolle. Syksyllä 2007 se oli 8. elokuuta. Kylvöpäiväksi sovittiin 20.8.2007 eli heti kun Tokkosen ruis oli saatu postista.

Ohdake valtaa palomaan

Kylvöä edeltävänä sunnuntaina havaittiin ongelma: kuluneen sateisen kuukauden aikana poltettu palomaa oli kasvanut täyteen metrinhokkuista ohdaketta, horsmaa, vattua ja nokkosta. Sitä kitkin koko sunnuntain. Vaimo ja lapset auttoivat vielä maanantai-iltana ja kaski oli kuin olikin kylvettävissä määräpäivänä. Reunoilla oli muutamissa kohden kiviaidan korkuiset kasat kitkettyä ohdaketta.

Oman onnensa nojassa ollut palomaa piti vielä puhdistaa palamattomista puista ja pölkkyistä. Sitten harasin ja tasoittelin alueen ylimalkaisesti vanhalla sonta-

kräksällä. Käsinkylvöön tottumattomana, jouduin hetken ihmettelemään sitäkin, miten vakan remmit oikein sidotaan. Sitten kylvin siemenen vakasta runsaalla kädellä. Koska tarkoitus oli soveltaa primitiivistä pronssikauden kaskitekniikkaa, harasin siemenen tuhkamaan peittoon vetelemällä kuusenlatvaa yli palon, suuntaansa, ja sitten ristiin.

Heti seuraavana tiistaina tuli Mustialasta Jouko Lindroosilta kirjeitse 160 g lisäsviljelyssä ollutta norjalaista metsäruista. Kylvin sen 23.8.2007 läheiseen perunapelttoon. Se oli ollut kesannolla ja siihen oli heitelty tuhkaa talon isosta uunista. Tämän kylvin oikeaoppisesti harvaan, pieniä pivoja kerrallaan ja laajassa kaaressa siementä singoten. Äestin kevyesti

lapiorullaäkeellä ja Massey Ferguson 35:lla 1960-luvun pienviljelijän tyyliin.

Seuraavalla viikolla alkaneiden sateiden myötä molemmat kylvöt saivat hyvän lähdön.

Kun kävin kaskella, siellä oli musta nokisammakko, niin sanottua kävelevää keltaista paranpaskaa (siis sientä) eräällä kannolla, nävertäjän reikiä ja puujauhoa, paljon keltaisena kukkivaa kuismaa, erilaisia orvokkeja, piharatamoa ja valkoapi-
laa. Kasken ympärillä oli hirvittävä määrä miehen korkuista horsmaa ja ohdaketta, jossa liihottivat kymmenet ohdake- ja neitoperhot. Epäilin jo, että ohdakkeen siemen olisi ollut lepotilassa maan sisällä kymmenien senttien syvyydessä, mutta radion entisen Luontoillan asiantuntijabiologi Seppo Vuokko vakuutteli, että ohdake on vain kovin tehokas levittäytymään ilmaitse. Musta palomaa on sille sopivaa vapaata pintaa.

Oli odoteltava miten molemmat kylvöt itäisivät. Kuusenlatva ja lapiorullaäes kyl-
lä riittäisivät, sillä vanhan kansan muok-
kausohje mukaili petintekoa: ”ohralle kuin sairaalle, rukiille kuin juopuneelle”. Keskustelussa oli kaskimaan aitaaminen, mutta se olisi vaatinut hirvittävän työn ja hirvieläimet olisivat kuitenkin loikkineet sellaisen ”sortoaidan” yli. Ruismaitten vä-
liä oli 800 m, mikä Ahokkaan mukaan riit-
ti, vähimmäissuojaväli kun oli 300 metriä.

Tarkoitus kun oli pitää kummatkin rukiit geneettisesti puhtaina.

Talvella kaskirukiin yli oli kävellyt hirvi, jättänyt läjän papanoita, mutta ei ollut mitenkään reagoanut parinkymmenen sentin lumipeitteen alla olevaan rukiiseen.

Halla koettelee kevään vihreyttä

Keväällä lumien sulettua kaskiruis oli hohtavan vihreä läikkä keskellä kuloa ja kontoa. Aavistelin, että onkohan kaski-
ruis liian tiheässä. Se oli nimittäin yhtä taajassa kuin peltoruis. Ja tähän oli juureista eli pensovaa lajia.

Postilaatikkomme takana norjalaista met-
säruista oli harvassa - korsia noin metrin välein - kuin linkkimastoja. Sillä oli oleva tilaa pensoa.

Hyvän alun jälkeen toukokuussa tuli kahden viikon yöhallojen jakso. Lämpö-
tila laski joinakin öinä kuuteen miinusasteeseen. Ruis kellastui ja riutui. Tarkkaan katsoen sitä oli syöty. Oraan kärjet olivat poikki. Syylliseksi osoittautui tulokaslaji, joka oli 3000 vuotta sitten elänyt tälläkin seudulla nimellä tarvas. Siis metsäkauris-
pukki haaremeineen. Ne söivät muutenkin rasi-
tettua ruista muun vihreän puut-
teessa ja näin tehdessään kiskoivat rukiin juuret poikki.

Olin varautumassa siihen, että koko kaskiruis koe menisi mönkään, mutta käynti kaskella kesäkuun toisella viikolla hämmästytti. Ruis ei ollutkaan menetetty. Koko alue oli vihreänä. Korsia oli kylläkin kahta pituutta: normaalisti kasvaneita ja jonkinlaisia vaivaisempia hätävesoja. Päätelen tästä, että muinaisessa alkupe-
räisessä kasvuympäristössään Anatolian ylängöllä ruis on samalla tavoin tullut kauriiden ja vuohien syömäksi ja hankkinut palautumisominaisuuden: kyvyn tuottaa pikkutähkiä.

Heilimöimistä en osunut näkemään eivätkä ilmat sitä suosineetkaan. Lapsuudesta kyllä muistan, miten heilimöivä rukiin siitepöly on heleänä kesäpäivänä kuin pellon yllä tanssiva savupatja.

Heinäkuussa löysin kolme metsäkauriin makuusta keskeltä ruista. Olisiko paikka ollut hyvä piilopaikka – ja ehkä tuhkaisen maankin hajut jotenkin hämäsivät mahdollisia vihollisia. Niin mitä vihollista? Ilvestä tietysti. Ilveksen jälkiä ja ilveksen tappama kaurispukki oli löydetty 400 m päässä kaskesta. Kehitin ex tempore ekologisen teorian, jonka mukaan pronssikauden kaskiviljelyyn kuului sivulinjana tarkoituksellinen metsäkauriin kasvattaminen lihaksi. Kauriit puolestaan elättivät ilveskanta, josta saatiin turkiksia.

Ohdakkeen uusi ilmaantuminen kaskkeen oli ilmiö, josta mitkään kaskiviljely-

kuvaukset eivät kerro. Ehkä syvien metsien keskelle ei ohdaketta päässyt, toisin kuin tällaiselle hakamaalaitumelle? Talletun kaskan reunat alkoivat jo muistuttaa kasvillisuudeltaan ahoa.

Sadonkorjuuta

Elokuussa kaskiruis oli arvioni mukaan kaksi viikkoa normaalikesää jäljessä, joten korjuu sai mennä syyskuun vaihteeseen. Helsingin Sanomien väen aikataulujen mukaan rukiin korjuupäiväksi sovittiin 6.9.2008. Oli satanut parin viikon ajan ja satoi tuona aamunakin, mutta korjuu 900 neliömetriltä onnistui runsaassa kahdessa tunnissa. Laskimme, että päivän työ kolmelta hengeltä olisi runsas puoli hehtaaria kannokkoista ja kivistä maata.

Kokeilimme sirppiä ja viikatetta. Olisi kuvitellut, että viikate, jolla niitetään, olisi tässäkin kätevä. Mutta niin ei ollut. Sirpillä leikkasi siististi kourauksia, kiersi kiviä ja väisti ohdakkeita. Viikate myttäsi korret ja pätki niitä tähkän alta. Huomasimme, että viikate sopi vain pellolle, tiheään ja rikkaruohottomaan kasvustoon.

Kokeilimme myös kuhilaan tekoa. Se sujui samalla taidolla kuin Suomi-Filmin näyttelijöiltä... Mutta pysyi pystyssä.

Seuraava ongelma oli saada ruis kuivaksi. Riihtä ei ollut, joten ratkaisu oli autotalli.

Levittelin avatut kuhilaat pitkien alumini-
nitikkaiden päälle ja sivuille. Näin synty-
neeseen kanaaliin pistin työmaalämmit-
timen puhaltamaan kahdeksi päiväksi.
Muistutti vähän niin sanottujen metsärii-
hien systeemiä, jossa poltetaan nuotiota
isossa kuopassa, jonka päällä on kotamai-
nen viritys, jolle rukiinkorret on levitetty
ohueksi matoksi.

Ruis puitiin 9. syyskuuta. Siinä työssä
käytin mutkaa eli kepakkaa, josta varsta
on kehittynempi versio. Mutta jälleen
työ tehtiin pronssikauden tapaan. Näis-
tä puista eli kepakoista tulee muuten tuo
termi ”puinti”. Pian havaitsin, että tärkein
puinnin vaihe oli rappaaminen eli lyhteen
lyönti seinää vasten, jolloin jyvät irtosivat.

Runsaan kahden tunnin uurastuksen jäl-
keen sato oli puitu. Tulos oli 15 kg eli 3 kg
panos oli viisinkertaistunut. Mutta se
vilja oli elänyt läpi katovuoden. Tästä

viljasta tehtiin ensimmäinen puolen ki-
lon jauhoerä Suomen maatalousmuseon
käsikivillä. Tylsää ja raskasta työtä se kä-
sikivien pyörittäminen. Eivätkä jyvät ol-
leet riittävän kuivia! Rukiit loppukuivat-
tiin talossa sisällä uuninpankolla. Käytin
osan viljasta vielä Häijään Vehnämyllyllä
Mouhijärvellä jauhettavana.

Kerrottakoon kuriositeettina, että Hel-
singin Sanomiin Ilkka Malmbergille jau-
hopussin kuljetti autossaan lempääläläi-
nen senaattori Pertti Salovaara.

Saaduista kaskiruisjauhoista tuli 25 ke-
huttua ruisleipää, mutta se on osittain eri
tarinaa ja luettavissa Helsingin Sanomien
Kuukausiliitteestä lokakuulta 2008.

Ja mitä tapahtui sille toiselle juureisru-
kiille eli metsäsuomalaisen ”norjalaiselle
metsärukiille”? Kunsensamalla tavoin kor-
jasin, puin ja kuivasin, oli tuloksena 4 kg
sato. Kun kylvömäärä oli 160
grammaa, tulee kertoimeksi 25.
Peltoviljelyyn yleistettynä se tar-
koittaisi 5000 kg hehtaarisatoa,
mikä olisi rukiinviljelijälle satu-
mainen täysosuma. Voimme to-
dellakin ymmärtää, miksi kaski-
viljely kiinnosti pronssikauden
viljelijää, saati savolaisia, hämä-
läisiä ja kaikkia suomalaisia.

*Loppupoltoa. Juha Kuisman kädessä
vanko. Kuvaaja: Arttu Kuisma.
Yksityiskokoelma.*

Maanviljelyn hämärä alku

Perinteinen käsitys maanviljelyn alusta – se, jonka vieläkin voi tavata oppikirjoista – on yksinkertainen: maanviljelys alkoi Lähi-idässä useita tuhansia vuosia ennen ajanlaskun alkua, ja levisi sieltä sitten muutamassa tuhatta vuodessa Eurooppaan.

Usein oppikirjoissa on annettu lukijan päässä muotoutua ajatuksen, että valkoinen mies vei maanviljelyksen eri puolille maailmaa. Jos alkuasukkaiden viljelmää on lainkaan mainittu, on tyydytty sanomaan jotakin epämääräistä “villien” vaatimattomista maatilkuista.

Ensimmäinen tutkija, joka järkytti tätä kolonialistista näkemystä, oli ranskalainen Alphonse de Candolle 1800-luvulla, mutta varsinaisen viljelykasvien ja maanviljelyn alun tutkimuksen suurmies on Nikolai Vavilov, joka teki elämäntyöstään suuren osan Pietarissa. Vavilov joutui Stalinin epäsuosioon ja viljelykasvien tutkija kuoli nälkään vankileirillä 1943. Vavilov kiersi ympäri maailmaa ja keräsi sekä tietoa paikallisista viljelykasveista että niiden siemeniä geenipankkiinsa. Hän totesi, että on muutamia alueita, joilta

on peräisin erityisen monia viljelykasveja. Usein viljelykasvien monimuotoisuus – erilaisten viljelykantojen määrä – keskittyi samoille alueille. Yhteenvetona tutkimuksistaan hän julkaisi kartan, joka esittää viljelykasvien monimuotoisuuskeskuksia. Usein, joskaan ei aina, nämä monimuotoisuuskeskukset ovat myös viljelyn aloittamispaikkoja. Yksikään varsinaisista keskuksista ei ole Euroopassa. Maanviljelyn ovat siis aloittaneet “villit”. Mutta milloin ja miten?

Muinaisuuden hämärässä...

Ensin on täytynyt olla tarve maanviljelykseen. Ihmisen on täytynyt jo ennen viljelyn alkamista osata käyttää hyväkseen kasveja. Ihmisen lähimmät sukulaiset, simpanssi, gorilla ja oranki ovat monipuolisia ravinnonkäyttäjiä, jotka syövät kasvien lehtiä, hedelmiä, hyönteisiä ja tilaisuuden tullen myös lihaa. Juuria ne kaivavat ravinnokseen kuitenkin harvoin.

Tärkeä käänne ihmisen evoluutiossa oli, kun esivanhempamme ymmärsivät kasvien maanalaisten osien arvon. Savanni-

ympäristössä, jossa ihminen kehittyi, on noin 40 tonnia erilaisia juurakoita ja mukuloidia hehtaarilla. Ne vain täytyy pystyä kaivamaan esiin.

Kaikki eivät ole syömäkelpoisia sellaisenaan. Yhdessä juurakoiden ravintokäyttö ja keittotaito takasivat savannin asukkaille vakaan ravinnonlähteen. Aivojen kasvu ja ylläpito vaatii runsaasti energiaa. Nyt ruokaa oli tarjolla niin paljon, että pää ja aivot saattoivat kasvaa. Syntyi isopäinen, kahdella jalalla kulkeva alaston apina.

Ja kun ruokaa oli paljon, jäi aikaa muuhunkin kuin metsästyksen. Väestö alkoi kasvaa, ja kakaroiden piti lähteä maa-

ilmalle. Väestö levittäytyi Afrikasta Eurooppaan ja Aasiaan jo pari miljoonaa vuotta sitten.

Nykyihminenvalloittamaailman

Joskus pari sataa tuhatta vuotta sitten Afrikassa kehittyi uusi ihmisryhmä, jonka jäsenillä oli päässä – ja ehkä käsissäänkin – jotakin outoa: he pystyivät kommunikoimaan aikaisempaa paremmin ja tekemään entistä taidokkaampia työkaluja ja saattoivat aina joskus keksiä jotakin uuttakin. Lisääntymään nämä olivat yhtä hanakoita kuin aikaisemmatkin ihmiset.

Afrikkalaisen ruohoaron nykyasukkeja. Kuvaaja: Iina Wahlström. Yksityiskokoelma.

Lähi-itään nämä nykyihmiset saapuivat noin 80 000 vuotta sitten. Päätän ja vaatetaan kehityslinjojen erkaantuminen kertoo, että samoihin aikoihin ihminen otti käyttöönsä vaatetuksen. Myös puhutun kielen synty on ajoitettu suurin piirtein samaan aikaan. Vaatetuksen turvin puhelias nykyihminen pystyi siirtymään pohjoisemmaksi. Euroopassa hän kohtasi neandertalinihmisen, ja Aasiassa pystyi ihmisen. Kymmeniä tuhansia vuosia he elivät rinnakkain, mutta elivätkö sovussa, sitä emme tiedä.

Elettiin jääkautta. Mammuttiarot olivat laajimmillaan, ja aroilla oli runsaasti riistaa: mummuteja, sarvikuonoja, hevosia, biisoneita, antiloppeja, hirviä, kauriita, peuroja ja myskihärkiä.

Työnjako oli selvä. Miehet kulkivat metsällä. Naiset pitivät leiriä ja kaivelivat juurakoita ja mukuloita, ja keräilivät siemeniä – aikansa kuluksi, ajattelivat miehet, vaikka joutuivat joskus huonon metsästyksen vaivatessa syömään niitä pitkiäkin aikoja.

Näin naisille kertyi vankka kasvitieto: mitä kasveja ja mitä kasvinosia voi syödä, missä ne kasvavat, miten ne tuntee eri vuodenaikoina, milloin mitäkin voi kerätä, kuinka kauan ja miten niitä voi säilyttää. Käytännöllinen kasvitieto oli heimojen yhteistä tietoperinnettä. Näin oli syntynyt kasvitiede jo kauan ennen kuin

tähtitiede, jota usein kutsutaan vanhimmaksi tieteenä, tuli tärkeäksi vuodenaikojen osoittajaksi maanviljelyn alun myötä.

Riista vähenee

Väki lisääntyi, riista väheni, naisten vastuu ruoan riittävydestä kasvoi. Jossakin vaiheessa joku vähän nokkelampi emäntä huomasi, että edellisenä syksynä pois nakattujen roskien joukosta oli itänytkin ravintokasveja. Tästä huomiosta ei ollut enää kovin pitkä matka tarkoitukselliseen viljelyyn. Niin kauan kuin heimo vaelsi riistan perässä, ei viljely päässyt kunnolla alkamaan. Noin 10 000 vuotta sitten, ensin Euroopan eteläosissa ja Lähi-idässä, pohjoisessa myöhemmin, riista kerta kaikkiaan loppui.

Mammutti, arobiisoni, jättikauris ja sarvikuono kuolivat tyystin sukupuuttoon, myskihärkä, peura ja hirvi väistyivät kauas pohjoiseen. Tuli nälkä. Äijät yrittivät metsästää mitä vielä oli jäljellä. Naiset jäivät leiriin, ja nyt alkoi naisten tunkioviljelmillään olla merkitystä. Nälän pakkotamana ihmiset siirtyivät keräilystä ja metsästyksestä maan viljelyyn.

Viljelyn ensimmäinen vaihe, jossa vain kylvetään sopivalle paikalle luonnosta kerättyjä ravintokasvien siemeniä, on voinut kestää satoja vuosia. Kun kylvetään siemenet valitaan sadon parhaista,

tuottavimmista tai maukkaimmista yksilöistä, siirrytään vähitellen seuraavaan viljelyn vaiheeseen: viljelykasvit erkaantuvat luonnon kasveista.

Linssin viilausta

Tämän vaiheen merkitystä valaisee hyvin vaikkapa linssi, joka on yksi ensimmäisistä Lähi-idässä viljelykseen otetuista kasveista. Alkuperäinen luonnonvarainen linssi on pienikokoinen kasvi, joka tuottaa vain parikymmentä siementä. Kuivien paikkojen kasvina sen siemenet itävät hitaasti, vain yksi kymmenys ensimmäisen kylvövuonna. Sellaista kasvia ei kannata viljellä: maahan pitäisi panna suunnilleen yhtä monta siementä kuin saadaan satoakin!

Mutta kun löytyi linssiyksilö, joka kasvoi kookkaammaksi, teki useampia palkoja, ja jonka siemenet itivät välittömästi kylvön jälkeen, viljely onnistuu. Jotta maanviljelys olisi kehittynyt, tarvittiin oivallus, ettei parhaiten yksilöitten siemeniä heti syöty, vaan ne varattiin kylvöön.

Monet muut kasvit olivat linssiä helpommin otettavissa viljelykseen, ja jotkut viljelyä helpottavat ominaisuudet kehittyivät automaattisesti viljelyn yhteydessä. Villiä ohraa tai vehnää kylvettäessä yleistyvät ilman tietoa valintaakin sellaiset muodot, joilla tähkä säilyy kokonaisuena jyvien kypsyyssä.

Karjanpidon alku

Kun metsästäjät kaatoivat saaliinaan naaraan, he saattoivat tuoda sen jälkeläiset elävinä leiriin.

Aluksi eläimiä pidettiin vain lihan vuoksi; siis säilytettiin elävinä aitauksissa teuras-tettaviksi sitten, kun muu ruoka loppuu. Ja vaikka metsästäjät toivat vasikat, vasat, varsat, karitsat, kilit ja porsaat leiriin, niiden hoito jäi naisten vastuulle. Saharassa tosin kehittyi tästä euraasialaista karjankulttuurista riippumatta – ja jo ehkä sitä ennen – oma nautalauman seurailuun perustuva paimentolaiskulttuuri. Afrikassa watussit ja muutamat muut kansanryh-mät ylläpitävät yhä tätä kymmentuhatuotista perinnettä!

Euraasiassa karjanpito liittyi hyvin nopeasti yhteen kasvinviljelyn kanssa, ja aluksi satunnainen eläinten hengissäpito pahojen päivien varalle muuttui varsinaiseksi karjataloudeksi. Turkin itäosissa lehmiiä lypsettiin jo 9000 vuotta sitten.

Kun mammutit oli tapettu ja miehet pitivät arvolleen sopimattomana hiirien ja jänisten metsästystä, he ottivat haltuunsa maanviljelyksen ja karjanhoidon. Ja silloin loppui luovuus maanviljelystä. Mies on laiska. Maanviljelyyn tuli tekniikka ja tehokkuusajattelu, jossa tärkeintä oli saada mahdollisen suuri sato mahdollisimman vähäisellä työllä. Nyt kehitys oli

Seppo Vuokko esitelmöi Maataloushistorian 10 000 vuotta -seminaarissa Suomen maatalousmuseolla syyskuussa 2008. Kuvaaja: Iina Wahlström

sitä, että sirpin ja viikatteen terät pitenevät, kuokat suurenivat, auran eteen valjastettiin ensin muija ja sitten härkä tai hevonen.

Sama trendi on jatkunut nykyaikaan saakka.

Ylivoimainen elämäntapa

Yhdistynyt kasvinkasvatus ja karjanpito alkoi syrjäyttää perinteisiä elinkeinoja. Aikaisemmin oletettiin maanviljelyksen levinneen siten, että viljelijäväestö levittäytyi vähitellen metsästäjäkeräilijöiden alueelle. Vaikka vaelluksiakin varmasti paikoin tapahtui, maanviljelys – niin kuin monet muutkin uudet keksinnöt ja tavat – levisivät siten, että uusi elämäntapa opittiin naapureilta. Näin maanviljelyksen leviäminen oli enimmäkseen rauhanomainen tapahtumaketju, jossa vanhan kantaväestön elämäntapa vähitellen muuttui kiertelevästä keräilijämetsästäjän elämästä paikalleen asettuneen maanviljelijäperheen elämäksi.

Aluksi maanviljelys oli pienimuotoista, ja perhe eli sekataloudessa: viljeli pientä tilkkua, kasvatti kenties paria lehmää tai lammasta, mutta hankki ravintoa myös metsästyksellä ja keräilyllä. Viljelyksen aloittaminen sitoi kuitenkin perheen paikoilleen, yhteen asuinpaikkaan, mikä automaattisesti johti vähitellen metsästyksen ja keräilyn merkityksen vähentymiseen. Näin maanviljelys levisi suurin piirtein kilometrin vuodessa kohti länttä ja pohjoista. Keski-Eurooppaan se saapui 7000 , Pohjoismaihin jo noin 6000 vuotta sitten.

Aukkoja tiedoissa

Nykyinen tietämys maanviljelyn alkuvaiheista on vielä vähäinen ja se voi olla pahoin vääristynytkin. Viljelykasveista säilyy selviä jäänteitä vain erittäin suotuisissa oloissa, esimerkiksi hyvin kuivissa oloissa kuten Lähi-idän aavikkoalueilla. Myös hiiltyneet kasvinosat voivat säilyä. Muutamasta kasvijäänteestä ei vielä voi päätellä, ovatko ne peräisin viljellyistä vai luonnosta kerätystä kasveista. Hedelmistä ja tärkkelyskasveista – mukuloista, juurikkaista ynnä muista sellaisista – jäänteitä säilyy erittäin vähän.

Ensimmäiset viljelykasvit olivat yksivuotisia ravintokasveja. Mahdollisesti hedelmien kuten viikunan viljely on alkanut samoihin aikoihin. Hedelmäpuiden viljely edellytti jo pysyvää asutusta, mutta yksivuotisia kasveja saatettiin viljellä vielä puolittain vaeltelevan elämätavankin puitteissa.

Mutta – maanviljelyn alku saattaa olla kauempanakin menneisyydessä kuin nämä vanhimmat arkeologiset löydöt kertovat. Geneettisten tutkimusten perusteella mustarotta lyöttäytyi ihmisen seuraan noin 20 000 vuotta sitten Intiassa. Jotta rotta olisi viihtynyt ihmisen seurassa, täytyi ihmisten jo asua kiinteissä asunnoissa – siis taloissa – ja ihmisillä täytyi olla varastoja. Olisiko keräilijä-metsästäjillä voinut olla sellaisia varastoja, jotka

olisivat pystyneet ylläpitämään rottaakin? Löytyisivätkö Mohendzo Daron ja Harapan muinaiskaupunkien edeltäjät Arabianmeren pohjasta? Egyptin kulttuurin varhaisimmat vaiheet voivat olla hautaustuneina syvälle Niilin suiston sedimentteihin.

Seikka, joka vaikeuttaa suuresti myös varhaisten viljelyn merkkien löytämistä on se, että 20 000 vuotta sitten valtameren pinta oli yli sata metriä nykyistä alempana. Todennäköisesti ihmiset asuivat silloin mieluusti meren rannalla, ja myös varallisuus ja hyvinvointi oli suuresti keskittynyt rannikoille, kuten nykyäänkin. Se, mitä arkeologimme nyt kaivavat, on merkkejä tuolloin ylängöillä asustaneiden ihmisten elämästä – siis köyhimpien takamaiden asukkaiden jälkiä.

Jordanin laaksosta Genesaretin rannalta on löydetty noin 23 000 vuotta vanha asuinpaikka, jossa on tulisijoja ja jauhinkiviä. Kiviä on käytetty ilmeisesti luonnosta kerättyjen heinäsiementen – ennen muuta villin vehnän, ohran ja pukinvehnän – siementen jauhamiseen. Tulisijat viittaavat siihen, että jauhoista on jo osattu myös tehdä taikinaa ja paistaa se leiväksi. Luultavasti viljely juuret tulevat tarkentuvan tutkimuksen myötä siirtymään vielä vanhemmiksi. Jauhinkiviin takertuneet tärkkelysyyvät kertovat taarota käytetyn ravintokasvina – ja ehkä

viljelynkin – Salomonsaarilla jo 27 000 vuotta sitten.

Miksi?

Kiinnostavaa on – ja nyt palataan uudelleen Vavilovin karttaan – että maanviljelys alkoi suurin piirtein samaan aikaan lukuisissa paikoissa eri puolilla maapalloa. Noin 10 000 vuotta sitten, jääkauden loppuvaiheessa, aikana jolloin sadat suuret nisäkkäät, linnut ja matelijat kuolivat sukupuuttoon. Se, miten nämä tapahtuvat riippuvat toisistaan, onkin sitten tiedemiesten kiistelyn kohteena.

Joka tapauksessa maanviljelys alkoi, tai ainakin yleistyi, kun jääkausi päättyi. Sattumaako? Jotkut tutkijat ovat korostaneet nuoremman Dryaskauden merkitystä: ilmaston huononeminen pakotti ihmiset muuttamaan ravinnonhankintatapaansa. Ilmeistä on, että varsinaisen jääkauden aikana olot eivät olleet maanviljelyyn sopivat ainakaan korkeilla leveysasteilla, ja vasta ilmaston lämpeneminen teki viljelyn mahdolliseksi.

Entä mikä rooli mahtoi olla väestön kasvulla sinänsä ja siihen liittyvällä riistakannan heikkenemisellä? Olisiko megafaunan karkottaminen kullakin seudulla pakottanut ihmiset etsimään uusia ravinnonlähteitä, korvaamaan riistasta saatua

lihaa ensin keräämällä entistä enemmän kasveja ja sitten lopulta viljelemään niitä?

Kivikautista tehokkuusajattelua

Maapallolla on tuhansia ravintokasveiksi sopivia lajeja, ja “alkuperäiskansat” – siis heidän naisensa – ovat viljelleet niistä suurta osaa kylissään eri puolilla maailmaa. Kaupallisessa suurviljelyssä on ehkä pari sataa ravintokasvia, ja maailmankaupassa merkittäviä lajeja on vain pari kymmentä. Lajien sisälläkin monimuotoisuus on vähentynyt: kaupassa myydään lähes pelkästään kolmea neljää banaanilajiketta. Teollisuuden ja kaupan etu on lajien ja lajikemäärien supistaminen, mutta se on riskipeliä: yhden lajikkeen viljely tekee erityisesti sienituholaisista vaarallisia.

Nykyihmisen viljelykasvit valitsi siis kivikautinen, vainionsa äärellä työnpaljoutta tuskailtava mies. Ja siihen olemme tyytyneet. Satojen hehtaarien maissi- tai vehnäpelloilla ajavat puimurit kyllä mykistäisivät sen aasinsa kanssa työnpaljoutta taivastelleen äijän, ja hän kuvittelisi päässeensä taivaaseen.

Tehokkuusajattelukin on yksipuolista, ja peräisin siltä samalta kivikauden äijältä: mahdollisimman vähän työtä ja paljon satoa.

On toisenlaistakin tehokkuusajattelua, maataloudessakin. Siellä, missä on paljon ihmisiä, mutta vähän viljelykelpoista maata, on jouduttu ajattelemaan tehokkuutta toisin. Tehokasta on viljely, joka antaa pieneltä maa-alalta mahdollisimman paljon ravintoa. Ja silloin päädytään aivan toisenlaiseen viljelyyn: kasvatetaan samanaikaisesti useita kasvilajeja toistensa lomassa. Meille se on tuttua omakotitalojen puutarhoista. Perhe pystyy Suomenkin oloissa saamaan ravintonsa alle hehtaarin maapalalta! Eikö se ole tehokkuutta?

Ihminen on kerännyt hyvin monenlaisia kasveja, ja myös monien kasvien viljelyä on kokeiltu eri puolilla maapalloa eri aikoina. Satoisimmat tai muuten paremmat kasvit ovat sitten syrjäyttäneet heikommin tuottavia tai vaikeammin viljeltäviä lajeja. Monista aikoinaan

kokeilluista lajeista, kuten savikoista ja tattareista, voisi nykyisellä jalostustekniikalla saada uusia viljelykasveja. Monet aikoinaan viljakasveina viljellyt kasvit ovat nykyään peltorikkaruohoja kuten ukontatar ja peltohatikka. Äskettäin viljely otetuista “rikkaruohoista” hyvä esimerkki on kitupellava eli camelina.

Lähiruoasta, kestävästä kehityksestä, energiakriisistä, väestöräjähdyksestä ja sukupuutoista puhutaan kyllä, mutta silti jatketaan samaan suuntaan: kaiken pitää olla entistä isompaa ja se pitää saada entistä vähäisemmällä työllä! Erityisesti tehokkuusajattelu tuntuu nyt piiskaavan maataloutta teollisten tuotantomallien suuntaan.

Sekö on sitä vihreyttä ja ekologista elämäntapaa?

Iina Wahlström

Ylä-Tihtari

Suomen maatalousmuseon ensimmäinen satelliittinäyttely

Suomen maatalousmuseo haki vuodeksi 2008 ensimmäisen kerran ns. satelliittinäyttelykseen talomuseota, kokoelmaa tai muuta maataloushistoriallisen harrastuksen kohdetta. Kohteen toivottiin olevan juuriltaan paikallinen ja esineidensä tarinat tunteva. Kohteen tuli osoittaa, että sen ylläpidolla on jatkuvuutta ja sopivat rakennukset kokoelman näytteillepanoon. Valinnassa annettiin erityistä

arvoa myös sille, että kohteella on joku mainio lisäpiirre.

Hakemuksia saapui määräaikaan mennessä kymmenen eripuolilta Suomea. Pohjoisin hakemus tuli Nilsiästä Pohjois-Savosta, myös Varsinais-Suomi, Satakunta, Häme, Pohjanmaa ja Keski-Suomi olivat edustettuina hakijoiden joukossa.

Ylä-Tihtarin nuori- ja vanhaisäntä esittelevät museoaittoja Saran kokoelmapäälikölle. Kuvaaja: Iina Wahlström

Valittu kohde toimi Saran etänäyttelynä kesän 2008 ajan. Se sai maatalousmuseolta neuvoja ja tukea toimintaansa, ja se otettiin Saran tiedottamisen piiriin. Satelliittinäyttelyn valinnan tarkoituksena on nostaa maataloushistorian harrastuksen arvostusta.

Kesän 2008 satelliittinäyttelyksi Suomen maatalousmuseo Sarka valitsi korpilahtelaisen Ylä-Tihtarin tilan. Ylä-Tihtarin tila on Oittilan kylän kantatila, joka on ollut perustamisvuodestaan 1561 asti saman suvun hallussa. Tilaa on hoidettu jo viidennessätoista sukupolvessa, isäntäparina toimivat nykyään Mari ja Samuel Uusitalo.

Päijänteen rantamaisemassa sijaitseva, peltoaukeiden ympäröimä tila on komea kokonaisuus. Pihapiirissä aistii menneen ajan tunnelmaa, tilakokonaisuutta vanhoine rakennuksineen on hoidettu hellin käsin. Ylä-Tihtarin rakennuskanta on pääosin 1800-luvulta. Pihapiiri koostuu useista rakennuksista, joihin kuuluvat päärakennus vuodelta 1867, riviaitta,

kaksikerroksinen aitta, kaksi yksinäisaittaa, joista ainakin toinen voidaan varmuudella sijoittaa 1700-luvulle, viljamakasiini, varastoaitta, paja, riihi, navetta ja entinen talli. Pihapiirin uudempaa rakennuskantaa edustavat muun muassa väentupatyypinen piharakennus sekä saunarakennus.

Pihapiirin aittoihin on kerätty kotimuseoksi esineistöä teemoittain usean sukupolven ajan. Esineet ovat pääosin Ylä-Tihtarin tilalla käytössä olleita, joten niiden historia tunnetaan. Vanhimmat esineet ovat 1700-luvulta. Esillä on niin naisten kuin miestenkin arkiseen aherrukseen liittyvää esineistöä.

Ylä-Tihtarin tila on aktiivisesti toimiva kasvinviljelytila, jonka pelloilla viljellään eri viljalajeja, heinää ja perunaa sekä myös maustekasveja. Lisäksi tilalla harjoitetaan omien tuotteiden tilamyyntiä, majoitustoimintaa sekä matkailupalveluita. Myös metsätalous on olennainen osa tilakokonaisuutta.

Toimintakertomus

Suomen maatalousmuseosäätiön toimintakertomus 2008

Yleistä

Vuosi 2008 oli säätiön kuudestoista (16) toimintavuosi.

Vuonna 2008 Suomen maatalousmuseo Sarassa oli kävijöitä yhteensä 18 157 (näyttely- ja tapahtumakävijät 14 480 kpl, kokous- ja juhkakävijät 3 677 kpl).

Museolla vietettiin maaseudun naisen teemavuotta, jolla pyrittiin saamaan huomiota maaseudun naisten usein näkyvämmälle työlle. Teemaan liittyi uusi vaihtuva näyttely, seminaari sekä kirjoituskilpailu. Aihe kiinnosti myös tiedotusvälineitä tasaisesti pitkin vuotta.

Museon kokoelmissa on yli 10 000 esinettä ja dokumenttia. Kokoelmat on varastoitu Laarimäen halleihin, paitsi vanhempi kirjallisuus ja arkistomateriaali, jota on sijoitettuna Loimaan terveyskeskuksen arkistotiloihin sekä toimitiloihin museolla. Käsikirjasto on sijoitettu museorakennuksen kirjastotiloihin.

Museon kokoelmatoiminnasta tehtiin prosessikuvaus sekä aloitettiin Varsinais-Suomen ammatillisesti hoidettujen museoiden yhteisen kokoelmapoliittisen ohjelman laatiminen yhteistyössä muiden alueen ammatillisesti hoidettujen museoiden kanssa.

Museo osallistui European Museum Forumin kilpailuun uusien museoiden sarjassa, mutta ei tullut palkituksi. Tulokset julkistettiin toukokuussa 2008 ja EMYA konferenssiin 14–18.5.2008 museolta osallistui kokoelmapäällikkö Juha Hirvilampi, joka esitteli museota konferenssiyleisölle.

Museo toimi omissa roolissaan aktiivisesti siten, että eduskunta korotti Suomen maatalousmuseon valtionavun määrän edellisvuosien tapaan 852 000 euroon. Budjetin pohjaehdotus oli 672 000 euroa. Vuodelle 2008 saatu valtioapu käytettiin myöntöehtojen mukaan.

Museolle on tärkeää Loimaan kaupungin antama vuosittainen toimintavaroitus, 160 000 euroa. Ilman tätä julkista

---

Emäntä -näyttely esitteli muun muassa yrittäjäemännän kätten töitä. Kuvaaja: Iina Wahlström

---

apua ei maatalousmuseon toiminta olisi mahdollista.

Museolla tehtiin henkilöstötutkimus Innolinkin toteuttamana. Jokainen työntekijä arvioi itseään työyhteisön jäsenenä sekä muita työntekijöitä. Tulokset raportoitiin museonjohtajalle, joka puolestaan informoi säätiön hallitusta.

Kulttuurikuokka 2007 luovutettiin 14.2.2008 ohjaaja ja näytelmäkirjailija Sirkku Peltolalle.

Museosäätiön hallituksen puheenjohtajana toimi Pauli Salminen ja varapuheenjohtajana Paavo Myllymäki.

Koululaisten työpajoissa kolvattiin oma puumerkki voiveitseen. Kuvaaja: Tanja Altti

Toiminta

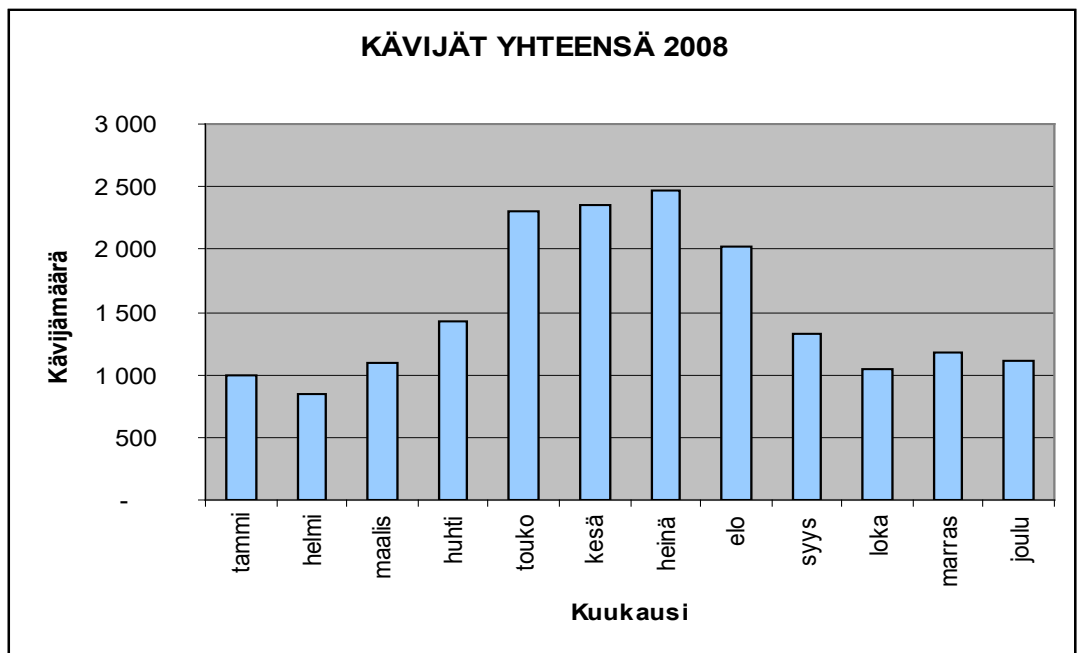
Markkinointi

Suomen maatalousmuseo Saran kävijämäärä vuonna 2008 oli 18 157 henkeä. Lisäksi asiakkaita, jotka eivät ostaneet pääsylippua museon näyttelyyn tai jotka eivät olleet kokouskävijöitä, kävi museomyymälässä ja kahvila-ravintolassa runsaasti.

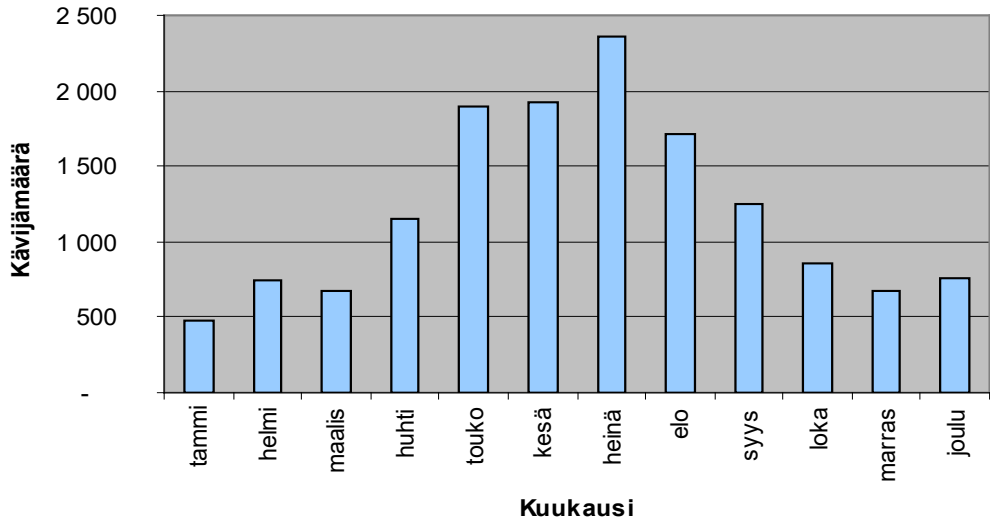
Vuonna 2008 museolla oli oma messuosasto huhtikuussa Kotimaan matkailumessuilla Tampereella, heinäkuussa

OKRA-maatalousnäyttelyssä Oripäessä sekä marraskuussa ELMA-messuilla Helsingissä. Kaikilla messuilla museon osastolla sai arvuutella matonkuteen pituutta ja osallistua kirjapalkintojen arvontaan. Palkkioksi osallistumisesta sai kupongin, jolla sai kaksi lippua museoon yhden lipun hinnalla. Kuponki oli voimassa huhtikuun 2009 loppuun saakka.

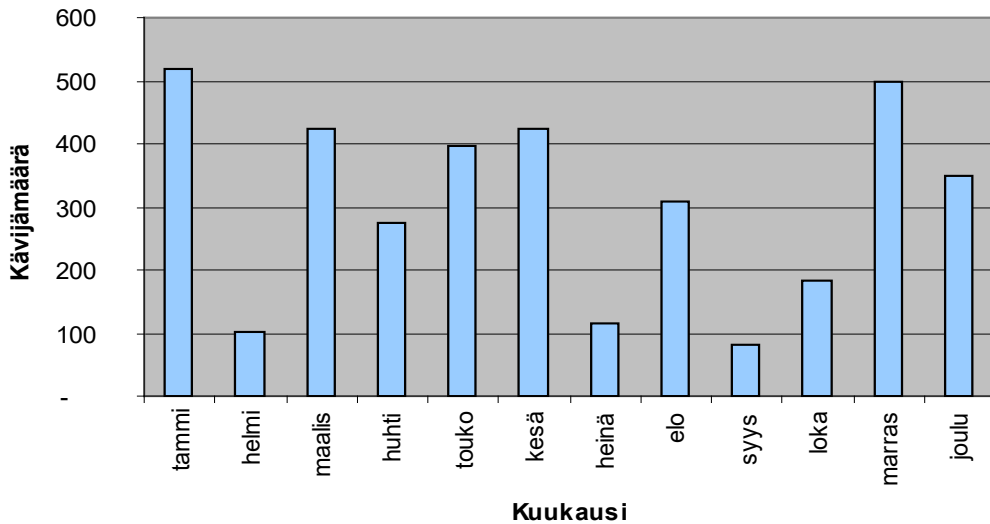
Kesäkuussa museolla oli esittelypaikka Eläkeliiton kesäpäivillä Turussa.

NÄYTTELYKÄVIJÄT 2008

KOKOUS-/JUHLAKÄVIJÄT 2008

Farmari-maatalousnäyttely järjestettiin heinä-elokuun vaihteessa Lahdessa ja siellä Saran Maaseudun Historia lehteä oli jaossa messukeskuksen aulassa. Omalla esittelypöydällä Sarka oli mukana vuosittain järjestettävässä Senioritempauksessa. Vuonna 2008 se järjestettiin lokakuussa Wiurilan Kartanossa Halikossa.

Sarka osallistui Vihreän Kolmion osastolla tammikuussa Helsingin Matkamessuihin sekä huhtikuussa Loimaan Messuille.

Erilaisia markkinointitapahtumia varten teetettiin ”Suomen maatalousmuseo Sarka” tekstein varustettu vihreä ulkoilmakatos. Lisäksi teetettiin helposti koottava ja siirrettävä mainosbanderolli.

Huhtikuussa painatettiin Maaseudun Historia -lehteä jaettavaksi muun

muussa messuilla (10 000 kpl). Keväällä painatettiin myös Emäntänäyttelyn julisteita sekä flyereita.

Sarka osallistui Turku Touringin vuoden 2008 yhteisesitteeseen Huvia meren rannalla yhden sivun näkyvyydellä.

Huhtikuussa ilmestyi Museoraitti-esitteestä uusi painos (10 000 kpl), jota oli jaossa Museoraitti-museoissa. Sarka jakoi esitettä myös omalta osaltaan messuilla ja markkinointitapahtumissa, joihin se vuoden aikana osallistui.

Lehti-ilmoituksin Sarka näkyi muun muassa sanomalehtien kesälehdissä sekä aihepiiriltään matkailuun ja maatalouteen liittyvissä lehdissä.

Joulumyyjäästen tunnelmaa. Kuvaaja: Tanja Altti

Näyttelyt

Museon perusnäyttelyssä painotetaan modernia esittämistapaa sekä elämyksellisyyttä pohjautuen tieteelliseen taustaan. Näyttely keskittyy kertomaan maatalouden työskentelytavoista, menetelmistä ja olosuhteista ennen koneellistumista ja koneellistumisen tuomaan tehokkuuden kasvusta. Näyttelyn käsikirjoitus pohjautuu vuoden kiertoon sekä sen mukaan vaihtuviin maatalouden töihin. Näyttely katsoo asioita tyypillisen suomalaisen perheviljelmän näkökulmasta.

Museon oma vaihtuva näyttely Hummani Hei oli esillä 28.2.2008 asti.

Vuoden 2007 syksyllä aloitettiin Emäntä – maaseudun nainen -näyttelyn suunnittelu. Näyttelyn käsikirjoittajaksi kutsuttiin dosentti Kirsti Manninen ja sen visuaalisesta suunnittelusta vastasi TAKT Oy. Näyttely kertoi kuuden erilaisen emäntätyypin kautta kattavasti suomalaisen maaseudun naisen historian pronssi-kaudelta 2000-luvulle. Näyttely suunniteltiin myös kiertonäyttelyksi. Näyttelyyn haettiin laajasti ulkopuolista rahoitusta. Naantalin emäntäkoulutuksen tukisäätiöltä saatiin 10 000 euron avustus näyttelyn toteuttamiseksi. Emäntä – maaseudun nainen näyttely avautui yleisölle 10.4.2008.

Museon vaihtuvat näyttelyt Riihessä, aula- ja ravintolassa vuonna 2008 olivat:

- Lankoja ja lastuja – Loimaan seudun Kotiteollisuusyhdistys 80 vuotta 28.2. - 3.3.2008
- Valokuvanäyttely Maatalousylioppilaiden yhdistys Sampsä ry 100 vuotta 7. - 31.3.2008
- Siiri Tannerin akvarelleja 5. - 30.4.2008
- Kati Koivikon valokuvanäyttely Kultakylä 6.6.2008 - 4.1.2009
- Erkki Kallion luontokuvia 1.10.2008 - 12.01.2009

Museon uuden konehallin ensimmäinen vaihtuva näyttely nimeltä Konehurmos avattiin 26.10.2007 ja se jatkui vuoden 2008 ajan. Konehurmosen ydinajatuksena on esitellä konehistorian tallennuksen eri näkökulmia: museointia, kunnostusta, entisöintiä ja säilyttämistä. Näyttely perehdyttää myös salaojituksen historiaan.

Suomen maatalousmuseo Saran ensimmäiseksi satelliittinäyttelyksi valittiin kesän 2008 ajaksi korpilahtelainen Yli-Tihtarin tila.

Yleisöpalvelu

Museon perusnäyttelyssä järjestettiin opastettuja kierroksia sekä tilauksesta ryhmille että kesäkaudella viikonloppuisin säännöllisesti. Oppaina toimivat museon oma henkilökunta, Loimaan seudun oppaat sekä kesätyöntekijät. Kausioppaita oli kolme, jotka hoitivat asiakaspalvelua muun työn ohessa.

Museolla on koululaisille suunnatut omat opastuksensa Elukkaelämys sekä Työsarkaa, joihin liittyvät työpajat päivitettiin. Suosittu

traktorirata ja leikkihevosten esterata jatkoivat olemassaoloaan museon ulkoalueella.

Tapahtumat 2008:

- Lasten talviloman puuhapäivä 21.2.
- Lasten puuhapäivä 3.7.
- Elämänmakua – runoja lypsyjakkaralta 14.7.
- Puintinäytös 9.8.
- Musiikkia köyritulilla, KöyriRock ja kitkatulen teon SM-kisat 6.9.
- Joulumyyjäiset 7.12.
- Vain pimeässä näkyvät tähdet -konsertti 17.12.

Shades of Nowhere kuului KöyriRockin esiintyjäkaartiin vuonna 2008. Kuvaaja: Iina Wahlström

Elokuisen puintinäytöksen vauhtia. Kuvaaja: Raisa Rautionmaa

Kokoelmat ja tallennus

Suomen maatalousmuseolla on museokoelma ja käyttökokoelma. Museon kokoelmille on varastotilat, yhteensä noin 2 950 m². Lahjoituksina saadut esineet ja koneet on sijoitettu varastoon luetteloitavaksi ja konservoitavaksi.

Esineistön luettelointi- ja tallennustointaa jatkettiin vuonna 2008 entiseen tapaan. Vastaanotettujen esineiden kunto tarkastettiin ja tehtiin välttämättömät toimet esineiden säilymiseksi. Konservointia hoiti ja siitä vastasi museon konservaattori. Marraskuussa 2008 esinelahjoitusten vastaanotto keskeytettiin toistaiseksi, muun muassa varastotilojen järjestelyiden vuoksi.

Renki-luettelointijärjestelmän vuonna 2005 aloitettua käyttöä jatkettiin ja siihen tehtiin joitakin täydennyksiä ja parannuksia.

Museon esinekokoelmien kartuttamista ohjasi museon vahvistettu kokoelmapoliitiikka. Varsinais-Suomen ammatillisesti hoidettujen museoiden kanssa aloitettiin yhteisen ja tarkennetun kokoelmapoliittisen ohjelman valmistelu. Työ valmistuu vuoden 2009 aikana.

Museoesineistöä luetteloiti ja dokumentoi museon tutkija, konservaattori sekä kesätyöntekijät ja harjoittelijat. Kokoelmia on saatu kartutettua siten, että uudet lahjoitukset ovat täydentäneet kokoelmia

puutteellisilta osin. Erityisesti vuonna 2008 on esineistön osalta kartutettu käytökokoelmaa.

Lahjoituksia vastaanotettiin vuonna 2008 yhteensä noin kolmeltakymmeneltä yhteisöltä ja yksityiseltä henkilöltä.

Säätiön kokoelmat sisältävät yli 10 000 esinettä ja maatalouteen liittyvää julkaisua ja dokumenttia. Näistä Renki-luettelointijärjestelmään on luetteloitu 2000 esinettä, 1682 julkaisua, 1852 valokuvaa, 131 dokumenttia ja 55 kappaletta av-aineistoa. Julkaisuja, dokumentteja ja muuta arkistoitavaa paperimateriaalia on luetteloitu edellä esitettyjä lukuja runsaammin ja tietojen syöttö Renkiin jatkuu.

Suomen maatalousmuseo Sarka toteutti yhdessä SKS:n Kansanrunousarkiston kanssa Traktorini -muistitiedonkeruun 1.10.2007–31.3.2008. Keruusta painatettiin esite ja tietoa levitettiin sekä museon että SKS:n toimesta. Vastauksia saapui määräaikaan mennessä 147 kappaletta.

Suomen maatalousmuseo Sarka, Maaseudun Sivistysliitto ja Maaseudun Tulevaisuus käynnistävät yhteistyössä 8.3.2008 kirjoituskilpailun MoniNainen Emäntä. Kilpailusta painatettiin esite, jota jaettiin sekä museon että MSL:n toimesta. Kilpailuaika päättyi 31.8.2008, mutta sitä

jatkettiin yleisön pyynnöstä vielä vuoden loppuun. Määräaikaan mennessä saapui runsaat 550 vastausta.

Molempien keruiden kirjoitukset ja valokuvat arkistoidaan museon arkistoon.

Tutkimus ja julkaisut

Museon vuosikirjassa, Laari 2007, näkyi suomenhevosen juhlavuosi. Hevosteemaisissa artikkeleissa paneuduttiin niin suomenhevosen historiaan kuin hevosen erikoistehtäviinkin. Laarissa käsiteltiin myös toisenlaisia hevosvoimia: maatalouden koneellistumisesta kertoivat mm. leikkupuimurin historiaa käsittelevät artikkelit. Vuosikirjan painosmäärä oli 400 kpl.

Museo julkaisi kesäkaudelle 2008 tabloidtyyppisen ilmaisjakelulehden Maaseudun Historia. Lehti piti sisällään museon mainosmateriaalia sekä pieniä, museoon liittyviä juttuja. Maaseudun historian painosmäärä oli 10 000 kpl.

Museon henkilökunta on kirjoittanut museon aihepiiristä juttuja ja artikkeleita eri lehtiin ja tullut asiantuntijaroolissa haastatelluksi radio- ja tv-ohjelmissa.

Riikka Svanberg ja muinaissuomalaisia soittimia Musiikkia Köyritulilla -tapahtumassa. Kuvaaja: Ina Wahlström

---

Suomen maatalousmuseon vuonna 2008 järjestämät seminaarit:

- Riikka Svanbergin (kulttuuriosuuskunta Uulu) luento muinaissuomalaisista

soittimista Musiikkia Köyritulilla -tapahtumassa 6.9.

- Maataloushistorian 10000 vuotta-seminaari 12.9.

- MoniNainen Emäntä -seminaari 15.10.

Museoraitti

Museoraitti on Suomen maatalousmuseon kokoama maatalousteemaisten museoiden yhteistyöverkosto. Verkoston toiminta-ajatuksena on, että museot jakavat kokemuksia, neuvovat ja opastavat toisiaan sekä tukevat museotoimintaa toimimalla yhteistyössä. Tähän pyritään sähköisillä viestikirjeillä, järjestämällä yhteisiä kokouksia ja tapaamisia sekä hakemalla yhdessä apurahoja muun muassa luettelointiin ja digitointiin. Museot myös antavat pyynnöstä lausuntoja ja suosituksia.

Museoraitti-museoiden yhteistä markkinointia on jatkettu pitämällä yllä Museoraitti-museoita esittelevää Internet-sivustoa www.museoraitti.fi. Keväällä 2008 painettiin uusi Museoraitti-esitevihkonen, jonka painosmäärä oli 10 000 kappaletta.

Museoraitti-verkostossa oli vuoden 2008 lopussa 26 jäsenmuseota, jotka ovat

Suomen maatalousmuseo Sarka
Auto- ja Traktorimuseo
Emil Cedercreutzin museo- ja kulttuurikeskus
Etelä-Pohjanmaan Traktorimuseo
Eurajoen maatalousmuseo
Glims talomuseo
Gårdskullan maatalousmuseo
Kauppilan umpipiha
Kokemäen Maatalous- ja Ulkomuseo

Kovelan Traktorimuseo
Kullaan Kotiseutu- ja Museoyhdistys
Kuokkalan Museoraitti
Lepaan Puutarhamuseo
Liperin Maaseutumuseo
Loimaan kotiseutumuseo
Mäkilän traktorimuseo
Riuttalan talonpoikaismuseo
Sagalunds museum
Suomen Asutusmuseo
Talonpoikaismuseo Yli-Kirra
Tervolan kotiseutumuseo
Toivosen Eläinpuisto ja Talonpojanmuseo
Trollberga
Uotilan talomuseo
Vanda Lantbruksmuseum
Virtain Perinnekyllän museot

Tietotekniikka

Museon henkilökunnan käytössä on vuonna 2008 ollut tiedostopalvelin palomuuereineen ja UPS-laitteineen, 13 työasemaa, kaksi verkkokirjoitinta ja kaksi henkilökohtaista kirjoitinta toimistolla sekä yksi työasema ja työasemakirjoitin Laarimäessä.

Museolla on yksi vuokrapalvelin sijoitettuna loimaalaisen Mansoft tietotekniikka Oy:n palvelinhuoneeseen. Tällä tietokantapalvelimella toimivat museon Renki-luettelointisovellus sekä Sukutilat Webissä-järjestelmä.

Suomen maatalousmuseosäätiö valitsi kilpailutuksen jälkeen uudeksi tietoliikenneyhteyksien toimittajaksi Salon Seudun Puhelin Oy:n. ADSL-liittymiä on päärakennuksessa kaksi ja Laarimäessä yksi. Lanka- ja matkapuhelinten toimittajaksi sekä sähköpostien ylläpitäjäksi valittiin TeliaSonera Finland Oy.

Museon omistuksessa olevaa selainpohjaista Renki-luettelointijärjestelmästä on kopioitu oma versio kahdelletoista Museoraitti-museolle ja kahdelle muulle maatalousteemaiselle kokoelmalle. Nämä tietokannat ovat myös Saran käytettävissä.

Kaikki Saran kolme erillistä Internet-sivustoa on rakennettu Mansite Server-järjestelmään. Museon www.sarka.fi-sivustoa on päivitetty ahkerasti, jotta se toimisi parhaana museon toiminnan markkinointikanavana.

Museoraitti-sivustolle lisättiin vuonna 2008 neljän uuden maatalousteemaisen museon tiedot. Sukutilat Webissä –sivustoja on päivitetty saatujen tietojen perusteella. Sukututkijat muodostavat edelleen sivuston suurimman käyttäjäryhmän.

Vuonna 2008 Internet-kävijöitä oli Saran eri sivustoilla yhteensä 103 827.

Museon henkilökunnan käytössä on intranet, joka toimii samalla palvelimella kuin Renki-luettelointijärjestelmä.

Kansainvälinen yhteistyö

Museon edustajat osallistuivat maatalousmuseoiden pohjoismaisen yhteistyöverkoston tapaamiseen syyskuussa Ruotsissa Julita gårdenissa.

Hallinto ja toimielimet

Säätiön hallintoelimiä ovat valtuuskunta ja hallitus. Valtuuskunta valvoo ja tukee säätiön toimintaa. Säätiön asioita hoitaa ja sitä edustaa hallitus.

Valtuuskunnan jäsenet valitaan kolmeksi vuodeksi kerrallaan siten, että vuosittain erovuorossa on kolmasosa. Valtuuskunnan puheenjohtajan ja kahden varapuheenjohtajan toimikausi päättyy aina seuraavan vuosikokouksen lopussa.

Valtuuskunta valitsee hallituksen jäsenet (6 kpl) kolmeksi vuodeksi kerrallaan siten, että vuosittain kaksi on erovuorossa.

Valtuuskunta

Säätiö on valtakunnallinen. Valtuuskunnan jäsenmäärä on 30. Erovuorossa olevista jäsenistä uuteen valtuuskuntaan valittiin Seppo Hassinen (erovuorossa 2011), Juhani Kostet (2011), Esko Lappalainen (2011), Kirsi Vesterbacka (2011), Paula Yliselä (2011), Leena Kurppa (2011) ja Kari Salo (2011).

Valtuuskunnan puheenjohtajaksi valittiin edelleen Risto Ihamuotila sekä vara-

puheenjohtajiksi Maija Perho ja Michael Hornborg.

Valtuuskunta kokonaisuudessaan:

puheenjohtajana kansleri Risto Ihamuotila (2009), varapuheenjohtajina ohjelmajohtaja Maija Perho (2009) ja toiminnanjohtaja Michael Hornborg (2009)

muina jäseninä

toimitusjohtaja Seppo Hassinen (2011)
museojohtaja Juhani Kostet (2011), rouva Leena Kurppa (2011), toiminnanjohtaja Esko Lappalainen (2011), kansainvälisten asiain neuvos Kari Salo (2011), toiminnanjohtaja Kirsi Vesterbacka (2011), toiminnanjohtaja Paula Yliselä (2011), kansanedustaja Thomas Blomqvist (2010), tutkija Risto Hakomäki (2010), puheenjohtaja Antti Huhnamäki (2010), toimitusjohtaja Heikki Juutinen (2010), päätoimittaja Lauri Kontro (2010), kaupunginjohtaja Jorma Kopu (2010), liittopuheenjohtaja Veli-Matti Kunttonen (2010), johtaja Tellervo Kylä-Harakka-Ruonala (2010), maanviljelijä Eero Lämsä (2010), projektipäällikkö Jukka Ristimäki (2010), maan-

viljelijä Hannu Suvila (2010), rakennusmestari Veijo Välimäki (2010), kansanedustaja Janina Andersson (2009), maanviljelijä Heikki Eskola (2009), apulaisosastopäällikkö Heimo Hanhilahti (2009), ylijohdaja Erkki Kemppainen (2009), dosentti Teppo Korhonen (jäsen 23.4.2008 saakka), pankinjohtaja Raimo Tammilehto (2009), veturinkuljettaja Harry Wallin (2009), rehtori Keijo Virtanen (2009)

Valtuuskunta kokoontui yhden (1) kerran. Valtuuskunnan jäsenille ei maksettu palkkioita.

Hallitus

Hallituksen jäseninä ovat olleet: puheenjohtajana toimitusjohtaja Pauli Salminen (erovuorossa 2010), varapuheenjohtaja toiminnanjohtaja Paavo Myllymäki (2009), toimitusjohtaja Aulis Kohvakka (2011), museojohtaja Timo Kukko (23.4.2008 saakka), kansanedustaja Timo Kalli (2009), lehtori FT Riitta Soro (2010). dosentti Teppo Korhonen (23.4.2008 lähtien, erovuorossa 2011)

Hallitus kokoontui neljä (4) kertaa. Hallituksen jäsenille ei maksettu palkkioita.

Seminaaritila Riihi valmiina hääv vastaanottoa varten. Kuvaaja: Iina Wahlström

Museomestari ja konservaattori pystyttämässä Emäntä -näyttelyä. Kuvaaja: Tanja Altti

Toimielimet ja henkilöstö

Säätiön asiamiehenä toimi museonjohtaja Juha Kuisma.

Vuoden lopussa museosäätiön (museon) vakituiseen henkilökuntaan kuuluivat: museonjohtaja Juha Kuisma näyttelypäälikkö Mia Juva kokoelmapäälikkö Juha Hirvilammi hallintopäälikkö Karita Vuorinen tutkija Iina Wahlström konservaattori Taina Ilmonen museomestari Aarno Aittamäki palveluvastaava Tanja Altti siistijä Helena Rannanperä tietotekniikkavastaava Helena Mäkimatila / Zippoint (ostopalvelu).

Määräaikaisia työntekijöitä ovat olleet: Hanna Rannanperä, vt. hallintopäälikkö Niilo Haranto, siviilipalvelusmies Sini Ojala, kesätyöntekijä Raisa Rautionmaa, kesätyöntekijä Jassi Aho, harjoittelija Tellervo Saukonieniemi, projektitutkija Marianne Lehti, vt. hallintopäälikkö Taina Myllynen, harjoittelija

Freelancer oppaina ovat toimineet Erkki Kallio, Hannele Vuorinen, Eija Martti, Jaakko Väisänen ja Raimo Salonen.

Kirjanpidon ja palkanlaskennan hoiti AN-Tilipalvelu Oy. Säätiön tilintarkastajina ovat toimineet Simo Laaksonen (HTM), Tilitoimisto Laaksonen Oy ja Raija Kouri. Varatilintarkastajina ovat toimineet Matti Huhtala (KHT) ja Erkki Partanen.

Talous

Maa- ja metsätalousministeriön päätöksellä dnro 269/551/2008 säätiölle myönnettiin valtionavustusta 852 000 euroa käytettäväksi vuoden 2008 aikana varsinaiseen toimintaan.

Säätiö sai Loimaan kaupungilta toimintaavustusta yhteensä 160 000 euroa.

Säätiö ei saanut pääomalahjoituksia vuonna 2008.

Tilikauden alijäämä oli 55 544,76 euroa (ylijäämä 4 644,32 euroa vuonna 2007). Taseen loppusumma oli 654 856,72 euroa (688 009,39 euroa vuonna 2007).

Maksuvalmius oli vuoden aikana koetuksella Konehallin sitoessa edelleen varoja.

Kiinteistöt

Museo toimii vuokralaisena Senaatti-kiinteistöjen omistamassa museorakennuksessa (n. 2000 m²) osoitteessa Vanhankirkontie 383. Myös museoalueen tontti (5 ha) on Senaatti-kiinteistöjen omistuksessa. Viereinen omakotitalo

Rinti tontteineen on museosäätiön omistuksessa. Museoalueella on myös joukko hirsilatoja.

Alueelle valmistui konehalli vuonna 2006. Uusi halli on pohjapinta-alaltaan hieman yli 1000 m² ja se on jaettu kahteen pääosaan, näyttelyhalliin n. 650 m² ja verstasosaan n. 350 m². Koko halli on varustettu vesikiertoisella lattialämmityksellä, jonka lämpöenergia saadaan museon lämpökeskuksesta lämpökanaalin kautta. Näyttelyosa on käytössä ja verstasosaa käytetään näyttelyrakennuksen aputilana samalla kun sen varustelua täydennetään.

Laarimäen varastohallit (2500 m²) kahden hehtaarin tontteineen sijaitsevat osoitteessa Ryngöntie 18. Ne ovat museosäätiön omistuksessa.

Hankkeet ja apurahat

Apurahat

Suomen maatalousmuseosäätiön vuonna 2008 saamat apurahat:

Alfred Kordelinin yleinen edistys- ja sivistysrahasto: 25 000 euroa muistitiedon ja valokuvien keräykseen suomalaisen maatalan naisten elämästä sekä 10 000 euroa saman aiheen jatkohankkeeseen.

Henry Fordin Säätiö: 10 000 euroa konehallin työpajatilojen varustamiseen lapsille ja nuorille järjestettävän työpaja-toiminnan käynnistämiseksi.

Varsinais-Suomen Emäntäkoulun kannatusyhdistys: 10 000 euroa Emäntänäyttelyyn.

Hankkeet

Museo osallistui kevään aikana Varsinais-Suomen Kulttuurirahaston maakunnalliseen projektiin, jossa tallennetaan tarinoita ja kertomuserinnettä pienoiskuunnelmiksi ja tietotallenteiksi. Projektia toteuttaa Suomen kuunnelmayhdistys yhteistyössä paikallisten toimijoiden kanssa.

Maatalousmuseon Päiste Oy

Maatalousmuseon Päiste Oy on museon oheistoimintayhtiö, joka hallinnoi museomyymälä Muurikkia sekä Kahvilaravintola Sarkaa.

Päisteen hallituksen jäseniä ovat toimitusjohtaja Pauli Salminen puheenjohtaja, toiminnanjohtaja Paavo Myllymäki ja museonjohtaja Juha Kuisma.

Myymälän valikoimaan kuuluu käsi- ja taideteollisia tuotteita mm. koruja, kynttilöitä, koriste-esineitä ja erilaisia tekstiilituotteita. Lisäksi valikoimaan kuuluu

kirjoja, postikortteja, maatalousaiheisia leluja, makeisia, t-paitoja, elintarvikkeita sekä pikkutuliaisia, kuten esimerkiksi pinssejä, avaimenperiä ja magneetteja.

Ravintolassa on töissä kaksi vakituista työntekijää ja yksi osa-aikainen. Ravintola tarjoaa kahvilatuotteiden lisäksi lounasta päivittäin klo 11–14. Ryhmille tehdään tilauksesta heidän toiveitensa mukainen menu.

Henkilökunnan julkaisut ja esitelmät vuonna 2008

Juha Kuisma

Julkaisut:

Hiisi, pyhä, metsä ja sammas – kultillisen maankäytön nimistöä. Teoksessa Iina Wahlström (toim.): *Laari 2007, Suomen maatalousmuseon vuosikirja*. Loimaa: Suomen maatalousmuseo Sarka 2008.

Onko Tuhnuvuorella seitakivi? - *Lempäälän-Vesilahden Sanomat* 22.9.2008.

Myyttinen Karjala. Teoksessa Ilkka Niiniluoto & Juha Sihvola (toim.): *Tarkemmin ajatellen. Kansakunnan henkinen tila*. Helsinki : Gaudeamus 2008.

Kaskiviljelykoe Lempäälän Lastusissa. - *Lempäälän Joulu* 2008.

Kolumnit yms.:

Kissa pöydällä -sarja, Helsingin Sanomien Kuukausiliite
Perjantaivieras -kolumneja, Maaseudun Tulevaisuudessa
Kolumneja, Loimaan Lehti

Puheet ja esitelmät:

Maalla asumisen tulevaisuus. Puheenvuoro Asumismaaseutu -seminaarissa. Helsinki 5.3.2008.

Maaseudun kehitys ja osuuspankki. Juhlapuhe Niinijoen Osuuspankin 105-vuotisjuhlassa. Loimaa 7.3.2008.

Kulttuuri ja maaseutuyrittäjyys. Puheenvuoro MTK:n seminaarissa. Jyväskylä 28.1.2008.

Maalla asumisen perustelu. Puhe Linnaseutu ry:n seminaarissa. Hämeenlinna 28.3.2008.

Maaseudun kehityksen suuret linjat. Luento Jyväskylän Yliopiston Historian laitoksella. Jyväskylä 2.4.2008.

Pirkanmaan maaseudun kehittämisen ehdot. Juhlapuhe Kantri ry:n 10–vuotisjuhlassa. Vesilahti.

Kerrostalo vai omakotitalo? Väittely MTK ilmastonmuutosseminaarissa. Helsinki 22.10.2008.

Suomen maaseudun kehitys. Puheenvuoro Ulkoministeriön kehitysyhteistyöosaston seminaarissa. Helsinki 29.10.2008.

Maaseutukulttuuri ja kaupunkikulttuuri. Puheenvuoro Kotiseutuliiton seminaarissa. Koli 28.11.2008.

Talon paikan valinnan perusteet. Seminaaripuheenvuoro. Helsinki 3.12.2008.

Kokemukset Museoraitti -verkostosta. Paneelikeskustelu Tekniikan Museossa. Helsinki 12.12.2008.

Mia Juva

Julkaisu:

Taipumattomat maaseudun naiset - *Pirta 2/2008*.

Iina Wahlström

Julkaisut:

Kaikuja kansallisromantiikasta. - *Vartti Itä-Uusimaa 1.2.2008.*

Kansaiväliset suosikit saivat kotimaiset muodot. - *Vartti Itä-Uusimaa 24.2.2008.*

Kestosuosikit elävät myös sanonnoissa. - *Vartti Itä-Uusimaa 30.3.2008.*

Skadinaavinen Olavi ja eurooppalainen Emilia. Kuningas ja prinsessa siivittivät niemi-
en suosiota. - *Vartti Itä-Uusimaa 27.4.2008.*

Maria ja Juhani keikkuvat nimilistan kärjessä. - *Vartti Itä-Uusimaa 25.5.2008.*

Pesukurikalla tuli puhdasta. - *Vartti Itä-Uusimaa 27.6.2008.*

Haravalla heinä talteen. - *Vartti Itä-Uusimaa 30.7.2008.*

Jyvät irti kepakolla ja varstalla. - *Vartti Itä-Uusimaa 24.8.2008.*

Pellava kelpaa moneen. Monipuolinen kuitukasvi kuului maalaismaisemaan. - *Vartti
Itä-Uusimaa 28.9.2008.*

Makkara on perinneherkku. Loppusyksyllä oli teurastusten aika. - *Vartti Itä-Uusimaa
26.10.2008.*

Kuusijuhlasta karnevaaliksi. Koululaisten hartaasta juhlasta muotoutunut pikkujoulu
kuuluu joulun odotukseen. - *Vartti Itä-Uusimaa 5.11.2008.*

Maalaistaloissa olut pantiin itse. Ennen vanhaan olut oli joulun juhla juoma. - *Vartti
Itä-Uusimaa 30.11.2008.*

Kynttilät valaisevat joulujuhlan. Kynttilän valmistus kuului joulunaluspuuhiin. - *Vart-
ti Itä-Uusimaa 21.12.2008.*